

Irodalmi tükör /szépirodalom

Markó Béla: Illúzió, Visszafordul 3,4
 Gámgoly Attila: Nyomolvasás az irodalmi vadonban 5
 Madár János: Kések kísérnek; Csönd, seb; Tűnődések; Halála sincsen 8
 Tömöröy Péter: Rejtek, Dialektika, Diabolika, Öröklét 9
 Horváth Péter: Levelek Störr kapitánynak – Egyiptomi képeslap 10
 Sebestyén Péter: Szicíliai védelem, Kommentár a szavakhoz 15
 Iván Ahmetjev versei (Lángi Péter fordításai) 16
 Báger Gusztáv: Restaurátor, Jel, Csak ennyit 20,21
 Szeles Judit: Jég 22
 Pál Péter: Anélkül 24
 Szigethy István: Hét évszázad zalában, kétszáz év egerszegen – fejezetek az óhídi Szigethy család történetéből (Részlet) 26

Tanulmány / esszé / kritika

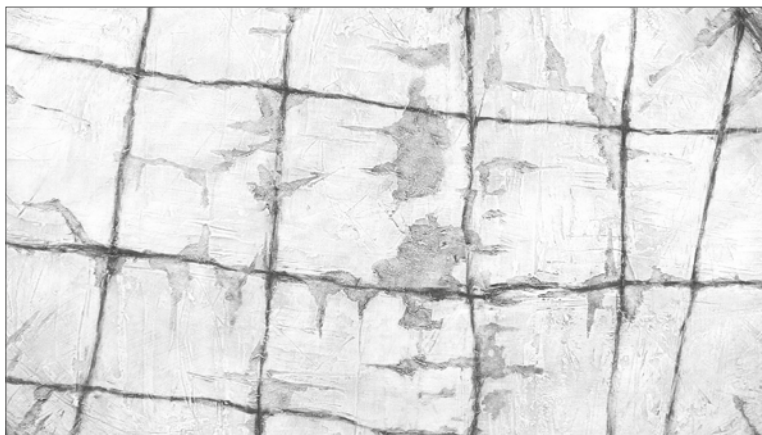
Összeállítás Keresztury Dezső születésének 110. évfordulója alkalmából

Pomogáts Béla: Berzsényi Dániel és Arany János örököseként (Hagyomány és megújulás Keresztury Dezső munkásságában) 35
 Tucsni András: Keresztury Dezső és a színház 41
 Cséby Géza: Keresztury Dezső és a Balaton 46
 Zágorec-Csuka Judit: Zrínyi Miklós titokzatos halála 52
 Farkas Szilárd: Üzenet a palackban (A zalai-muravidéki írók, költők antológiájáról) 58
 Szemes Péter: Hévízi pillanatok (A Csokonai Társaság *Tóparti esszék, tanulmányok* című kötetéről) 61
 Turbuly Lilla: „Mint egy fényoszlop a karácsonyt váró balkonon” (Molnár Krisztina Rita *Kőház* című verseskötetéről) 65

Képzőművészet

Benedek Katalin: Festői utazások a Vaszary villában 67
 Péntek Imre: Drámai groteszk és édeni (szín)harmónia Somogyi Győző művészetéről, Vigadóbeli kiállítása kapcsán 72
 Wehner Tibor: A tér és a lélek – Gulyás Judit textiltervező munkái a zalaegerszegi Városi Kiállítóteremben 77
 Péntek Imre: A világ archaikus perspektívából – Karner László jubileumi kiállítása a zalaegerszegi Városi Kiállítóteremben 81
 Fekete Vali: Csomók az időn – A Pécs Baranya Művészeinek Társasága Egyesület kiállítása a pécsi Nick Art Galériában 84
 Kostyál László: A nyolcvan esztendő Szekeres Emil köszöntése 87
 Kabdebó Tamás: Lelkesedem Pomogátsért 90
 Péntek Imre: Köszöntő szavak a pannon végekről (Pomogáts Béla 80. születésnapjára) 91

Szerzőinkről

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető. Ugyanitt információ a folyóiratról és a Pannon Tükör könyvsorozatáról.

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László-Nagykanizsa

Cséby Géza - Keszthely, Hévíz
 Gyutai Csaba - Zalaegerszeg
 Kiss Gábor - Zalaegerszeg
 Papp Ferenc - Nagykanizsa

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre - főszerkesztő
 Szemes Péter - főszerkesztő-helyettes
 Bence Lajos (Lendva) - főmunkatárs
 Kabdebó Tamás (Newcastle, Írország) - főmunkatárs
 Kardos Ferenc (Nagykanizsa) - munkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre - vers
 Somogyi Zoltán - próza
 Szemes Péter - tanulmány, kritika
 Horváth M. Zoltán - képzőművészet
 Király László - zene
 Kaj Ádám - fiatalok, pályakezdők

Készült Zala megye, Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Lenti, Hévíz önkormányzatának, a Magyar Művészeti Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával.

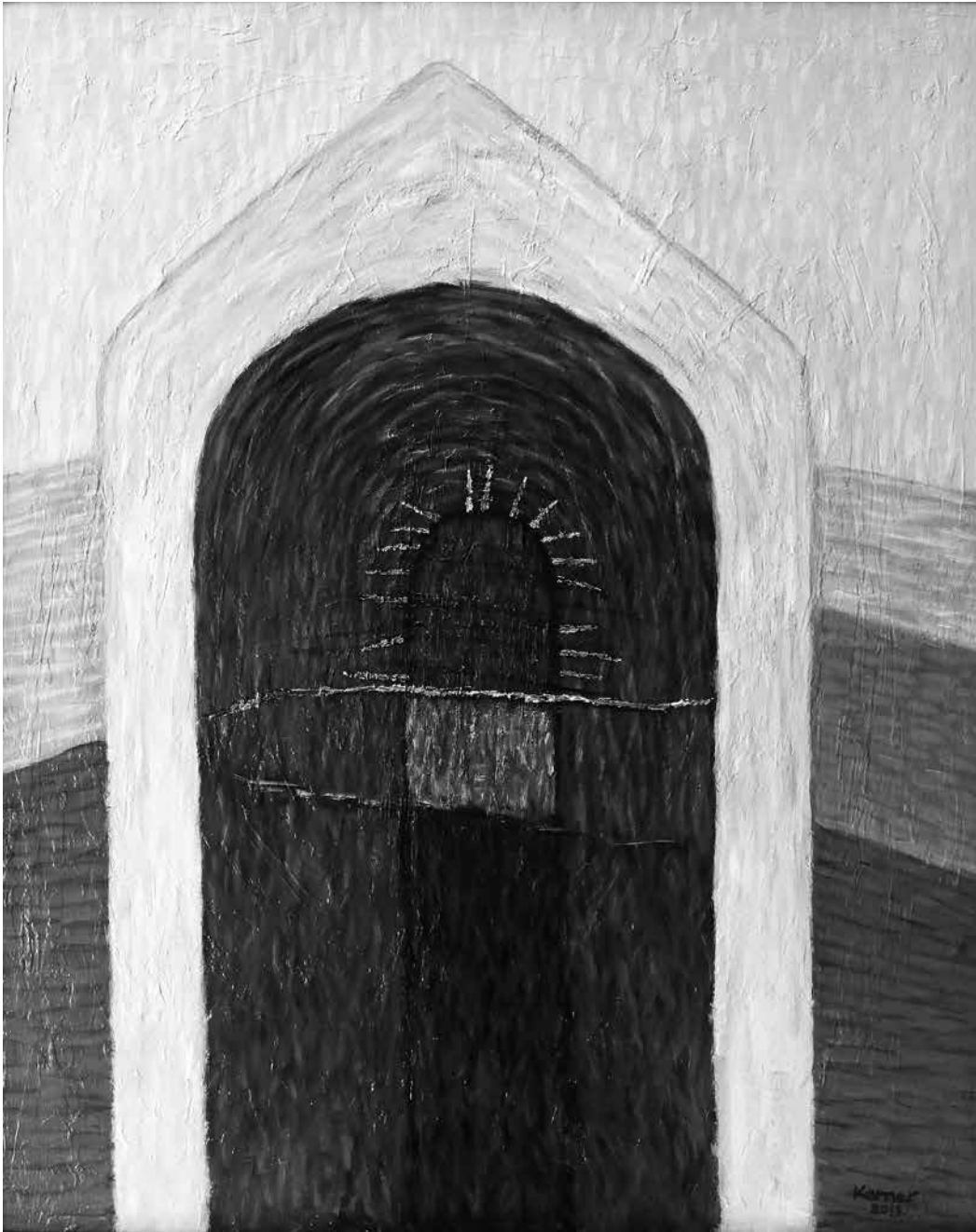

Szerkesztőségi cím:
 Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900 Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
 E-mail: pannonfold@gmail.com
 Telefon: 92/598-070
 Kiadja a Pannon Írók Társasága
 Kiadóvezető: Péntek Imre elnök
 Előfizethető csekken vagy számlázással, mely a szerkesztőség címén igényelhető.
 Számlaszám:
 Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg 75500258-10809415
 Az egyes számok ára: 1000 Ft.
 Előfizetési díj egy évre: 3000 Ft.

ISSN 1219-6886
 Előkészítés:
 Nászpáng Grafika
hmz@t-online.hu
 Nyomdai munkák:
 Gura Nyomda Kft.
 8900 Zalaegerszeg,
 Hock János utca 92/b
 E-mail: info@guranyomda.hu

További támogatóink:

NB FORSZ
 Szolgáltató és Tanácsadó Kft
 Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
 Tel: 92-510005, Fax - 92-510006

Karner László: Stáció - 2013

Markó Béla

Illúzió

Puhább a délutáni kert a ködben,
vattából jó a kutyaugatás,
vatta között vergődik a darázs,
és lassan szétszóródik, mintha többen

lennének ugyanott, külön-külön
sötétlik mindenütt, ahol a fátyol
meglebben, s szó szerint kihull magából,
mert lent hevernek a hideg fűvön

darabjai, de ez csak múltó árnyék,
mint papíron a tűz, ha átég
a napkorong az égen, s hirtelen

világosság lesz, és jól láthatóan
csupán egyetlenegy testi valónk van,
s megint osztozkodnunk kell mindenén.

Visszafordul

Igen, mostantól éppen úgy örökké,
ahogy a napsütötte őszi kert
fel-felragyog, de semmit soha többé
el nem raktároz, őrzöngő sikert

vagy lúdbőrös kudarcot, és csupán
belülről él, ha még életre hívja
egy-egy színesre mázolt délután,
mit meggyűjtött, s látszólag teleszívja

ismét magát a záporozó fénnel,
pedig dehogy, együtt a sok növényel,
amely rég megtelt, már mindegy neki,

sőt, ezt-azt néha sugároz magából,
mert ami jön, csak onnan jön, a nyárból,
s meg sem próbálja elfelejteni.

Nyomolvasás az irodalmi vadonban

1

Nem köntörfalazok: *A felkelő napkorong regéinek* keletkezéstörténete rejtelmes és sokrétű, korai kéziratai elenyészöök, megbízhatatlanok. Erről a témával foglalkozó – szöfukarságuk ellenére megkerülhetetlen – szerzők aligha tehetnek, jómagam a legkevésbé. Az okot két szomorú körülményben látják a nálam műveltebbek. Az egyik, hogy a középkori Japánban a meséket kívülről kellett fűjni, papírra vetett szövegre alig fanyalodtak, s ha nagy ritkán le is jegyezték egy-egy regét, a kézirat hamar köddé vált a földrengések, vulkánkitörések és parasztlázadások viharában. A másik ok az irodalom főméltóságainak a teljes egészükben kiagyalt történetek iránti ellenségességében rejlett, szemben a csak félig kiagyalt történetekkel.

Mi tagadás, a szívemnek oly kedves mesére pórias, szemérmetlen, egyszerű becsületessége dacára is útszéli műfajként tekintettek az előkelő japánok. Hiszékeny bolondoknak való, állították róla váltig, szájtáti gyermekeknek és fecsegő asszonyoknak. Ráadásul minden korabeli szöveg a romlott, kacér, koreai és kínai szavakkal fűszerezett, csípős népnnyelven íródott, a magasrendű irodalom megcsúfolásaként. E nehezen cáfolható szégyentelenség – én hajlékony természetességet mondanék – miatt a mese kívül esett az uralkodó körök érdeklődésén, s finnyásan, orrfelhúzva kerültek. A jeges közöny századokat megdermesztett... *A Napregék* úgy vált a földkerekség kincsévé, hogy a japán kritikai szellem, amely csupán a *Gendzsi regényé*-hez hasonló műveket, a beszélyeket, románcokat, szerelmes históriákat, más szóval a szépség márványerezetét méltányolta, szinte tudomást sem vett róla, vagy ha igen, gögijében mérhetetlenül lenézte.

A hercegek, udvarhölgyek és samurájok megvetése ellenére fennmaradt néhány forrás, melyből talán rekonstruálni tudom e bámulatos mesegyűjtemény kialakulásának kanyargós, bűvópatakszerű útját...

A legrégebb szigetországbeli kézirat a 800-as évek elejéről származik. (A két világháború között fedezte föl Tokióban egy megszállott orosz emigráns, volt cári tiszt, nem sokkal talányos öngyilkossága előtt.) Ez a címlapot és az első néhány oldalt tartalmazza, itt-ott elmosódottan, s hosszú, poétikus címe már a magyar fül számára is ismerösen csenghet: *Mesék a tengerből fölkélő nap aranysugarai szerint elrendezve*.

Az egyik legfontosabb utalás Curajuki elfeledett művében található, melyet 905 körül írt. Az ezer év múlva leporolt szövegben szó esik a *Napregék* jórészt kínai eredetéről és a szívszorító kerettörténetről (óhatatlanul az *Ezeregyéjszakát* juttatva eszünkbe). Egy homályos értelmű bekezdés legvilágosabb részében a szerző célzást tesz Isze úrhölgyre is, aki neves költő létére elhatározta, hogy összefoglalja az egész mesevilágot, de szenvedélyes, netán botrányos szerelmi élete megakadályozta benne, s csak rendkívüli vállalkozása harmadáig jutott.

A következő kézirat, mely kultúrtörténeti nyomozásunk számára kapaszkodóul szolgál, érthetetlen módon a tengerpart egyik sintoista szentélyének lepecsételt lomtárából került elő. Egy bizonytalan nevű császári ágyas könyvkölcsönzéseinek jegyzéke volt a tizenkettedik századból; a lajstromban az utolsó előtti kötet címe így hangzik: *A fényugarak történetei*.

A Gringoire által használt, s ma a párizsi Bibliothèque Nationale falai közt féltve őrzött kamakurai kézirat már a 330. „sugárig” egyesíti a regéket. Ez a legkorábbi írott változata *A felkelő napkorong...*-nak; valamikor a tizennegyedik század alkonyán jegyezték le ismeretlen kezek, megigéző szépségű kalligráfiával.

Curajuki megemlíti visszaemlékezésében, amely éppúgy csillogtat rosszmájú udvari pletykát, mint találó műkritikai elmefuttatást, hogy a gyűjtemény voltaképp a kantoni *Napsugárból szőtt mesék* nem túl szabatos fordítása.

Ha hihetünk a *Párnakönyvet* papírra vető Szei udvarhölgynek (akibe ezer esztendő távolából is gyógyíthatatlanul belehabarodtam), az első japán átültetés nyelve már az ő idejében is régiesnek számított. Itt kell megjegyezni, hogy igen hamar kezdetét vette a lefordított szövegek finom csiszolása és kiegészítése. Fél évezred múlva megszületett egy olyan változat, mely a kínai eredetik mellett egyfelől ajnu és ójapán, másfelől koreai, sőt, legnagyobb ámulatomra, mongol regéket is tartalmazott; egy vaskos olasz (vagy spanyol) irodalomtörténet szerint az 1600-as években még tréfás mandzsu mesék is helyet kaptak benne. Ekkortájt nyerhette el végleges címét, de a gyűjtemény bővítése az európaiak, majd az amerikaiak érdeklődésének felszításával elnyúlt egészen a tizenkilencedik század utolsó negyedéig...

A *Napregék* alaprétegei, azt hiszem, ez közismert, a kiotói és az oszakai réteg. A kettőt szép egységbe ötvözi a buddhista városi kultúra színessége és mozgalmassága a maga kalmárjaival, kézműveseivel, kurtizánjaival.

No mármost – bár forrásaim itt kuszák, helyenként pedig homlokegyenest ellentmondanak egymásnak –, a kiotói történeteknek két fajtájuk van. Az egyik a vándorregé (*Tengerész Szuke tizenkét utazása*), a másik a „pajzán” regé (*A dévaj Ucsuzemi szerelmei*). Külön csoportot alkotnak a híres Momozono hercegről, a szálfatermetű, asszonybarát, ám kardforgatásban ügyefogyott – másutt törpenövésű, nőgyűlölő, de annál félelmesebb szabljájú – főméltóságról szóló csodálatos elbeszélések. (A hercegi kalandok fontos színhelye Kamakura is, a rémmesék és kísértethistóriák tanyája. E város egy népszerű lengyel kézikönyv szerint épp a korai sógunátus alatt játszott fontos szerepet Japán véres történelmében; a Távol-Kelettel foglalkozó „szentpétervári iskola”, noha nem veti el kategorikusan, igyekszik kisebbiteni Kamakura jelentőségét.)

Nem tagadom, az oszakai réteg több anekdotát, erkölcsi példázatot és állattörténetet vonultat fel, több benne a természetfölötti elem, a varázsszereknek vakon engedelmeskedő lény is. Az angol és a német kutatók egymástól függetlenül úgy vélik, a szóban forgó mesék későbbiek, s felvételüket a gyűjteménybe az indokolta, hogy ki kellett tölteni a zavarba ejtő hiányokat olyan regékkel (*Kami és a gésa*), melyeket a nem válogatós közönség más kútfőkből is ismerhetett.

A vezető tokiói irodalomtudósok hevesen cáfolják, légvárnak mondják nyugati kollégáik vélekedését az oszakai rétegről. (A magyar nyelvű szakmunkák az egész kérdéstről tapintatosan hallgatnak.)

Ha már előnytelen külseje miatt nem lehetett szoknyabolond, Antoine-Marie Gringoire a keleti nyelvek bolondja lett, s minden akadályt leküzdve japánul is megtanult Nanking lármás külvárosában, egy matuzsálemi korú írástudótól, aki állítása szerint még ifjúként a felkelő nap országából hajózott át Kína déli fővárosába.

Mint ismeretes, húsz év múlva, 1699-ben Gringoire lefordította a *Tengerész Szuke tizenkét utazását* egy meglehetősen zavaros eredetű szöveg alapján. Ekkor jutott tudomására, hogy az általa La Fontaine nyelvbe oltott mese részét képezi (és messze nem a legfontosabb részét) egy jóval terjedelmesebb gyűjteménynek. Végül fáradságot, pénzt nem kímélve, Bombayból sikerült megszereznie azt a sokfüzetes kéziratcsomót, amelyet a Nyugattól elzárkózó kései sógunok idején tán a hollandok csempésztek ki Nagaszakiból. Ez máig a *Napregék* legrégebb ismert változata, a már említett kamakurai kézirat.

Mikor e sorokat körmölöm, a fennmaradt harminchárom füzetet – mindegyikben tíz-tíz mesével – történetesen hét lakat alatt őrzik a francia nemzeti könyvtár mélyén. (Egyes filológusok amellettesen teszik le

a garast, hogy eredetileg sem állt harmincháromnál többről, bármit híresztelt is Gringoire nagyoló inasa a párizsi csapszékekben.)

A hiteles anyagot más forrásokból kiegészítve készítette el Antoine-Marie – hol műgonddal, hol csak kutyafuttában – az első hat kötet szövegét; 1701 és 1705 között láttak napvilágot. A kiadó, felbuzdulva a váratlan sikeren, a fordító tudta nélkül (mivel ő már vonakodott foglalkozni a hazinál gyöngébbnek ítélt mesékkel, s véleményét nem rejtette véka alá) piacra dobott egy hibáktól hemzsegő pótkötetet is. Ennek szóbeli közlésen alapuló történetei kisebbrészt az ódzkodó Gringoire-tól, nagyobbrészt a készséges inastól származtak, aki föltehetőleg átnyalazta szórakozott gazdája jegyzeteit, a részleteket pedig – bocsánat a szóért – az ujjából szopta. Végezetül a „jámbor Antoine”, ahogy széltében-hosszában emlegették a Quartier Latin diáknegyedének pelyhedző állú lakói, miután rájött, hogy szemérmetlenül kihasználják, ráállt a munka folytatására. Előtte azonban becsületesebb inast keresett...

Később bemutatott neki egy kagosimai hófehér hajú mesemondót, az Európában élő maroknyi japán legöregebbjét; ő ismertette meg a *kappákról* szóló ciklus darabjaival, melyeknek még az anyaországban sem volt írott forrásuk. (Az utóbb előkerült japán „eredetiről” be is bizonyosodott, hogy tulajdonképp a Gringoire-szöveg „visszaültetése”.) Ilyesformán hozták hát tető alá 1707-től 1712-ig a gyűjtemény további kötetének kiadását.

Antoine-Marie nemcsak fordított, hanem a Napkirály udvarának elvárásai szerint át is költött: a nyersnek és barbárnak ható regéket rokokó bájjal tálalta, itt-ott néhány barokkos körmondatot is megengedve magának. A sárkányok, egyszarvúak, főnixek és teknősbékák kétségkívül kissé gótikusra sikeredtek, s óhatatlanul jobban hasonlítanak a Notre-Dame kőből faragott démonjaira, mint a kínai mesék négy szent állatára. Később ezt is kifogásolta a kritikusok egy része, míg mások dicsérték a megcsontosodott szabályokra fittyet hányó, gördülékeny stílust. Akár így, akár úgy, Gringoire érdeme, hogy fölfedezte Európa számára a *Napregéket*, s szerzeteseket megszégyenítő önmegtartóztatással és hangyaszorgalommal dolgozva művén, biztosította a gyűjtemény világirodalmi rangját...

(Mialatt bal kézzel ezt írom, jobbommal épp a *Larousse* megfelelő kötetének képmellékletében lapozgatva próbálok erőt meríteni a befejezéshez. Végre-valahára sikerül rábukkanom az egyetlen hiteles rézmetszet reprodukciójára, amely hősünket ábrázolja, s amely nyomán igyekszem kitalálni, vagy inkább megálmolni, milyen lehetett a Kelet íródeákjának is nevezett „párizsi remete” nőideálja. Közben persze továbbra is a Szei udvarhölgy iránt érzett viszonzatlan – mert viszonzozhatatlan – szerelem betege vagyok, s könnyen lehet, hogy az leszek az idők végezetéig.)

4

Még annyit, hogy mialatt A.-M. G. a japán kézirat beszerzésén fáradozott, a néhai Richelieu bíboros könyvtárában már 1630 óta megtalálható volt egy példány *A felkelő napkorong*... hindi nyelvű, tízkötetes fordításából, mely az előző századvégen készült. Ez ma szintén a Bibliothèque Nationale-ban porosodik.

Az indiai fordítónak – talán buddhista szerzetes lehetett, talán nem, netán több ember művéről van szó – a könyörtelenül rostáló időben még a neve se maradt fenn, ellentétben Antoine-Marie Gringoire-ral, akinek szerteágazó munkássága nyitott könyv, részletekbe menő életrajza pedig minden tekintélyesebb lexikonban, enciklopédiában vagy hasonló díszes ismerettárban oldalakra rúg...

Madár János

Kések kísérek

Hetedhét arcom siratom.
Világgá indulnék Délnek.
De rám villan a pengényi idő.
Minden utamon kések kísérek.

Csönd, seb

Hajnalban a füvek túl élesek.
A kő is nehezen ébred.
Hajszálereid fölött reszket a fény.
Gyertyákra ömlik a véred.

Tűnődések

Éjszakák hullámaiban
vérezik a hit.
Tengernyi szél lobogtatja
a mindenség ágait.

A fák koronáin
félénk csillag áll.
Lombok mély szövetségében
keserű madár.

Halála sincsen

Aki árva, halála sincsen.
Koporsónyi súllyal véremig jár, kel.
József Attila visszhangzik szívemben.
A halott költő fémekhez énekel.

Tömöry Péter

Rejtek

Játszom a szókkal. Szigetecskék.
Partjukra számúztem magam.
Körülöttük végtelen kék éj.
Halál villog fodraiban.

Dialektika

a vén fa évgyűrűket növeszt
az embert lehántják az évek
lélekre száradt kéreg a test
a férgeknek is hitvány étek

Diabolika

Halált susog az őszi lomb,
halk sóhajjal levél perreg,
mint vének lelkéről a gond.
Feketednek a vérerek.

A mélyben ás, ás a vakond,
amit kitúr, a föld, meleg ,
párája remeg, domb-doromb...
Sárgán reszketnek a kezek.

Máglyaként parázslík a domb,
lobbantják izzító szelek,
veres a Nap, véres a Hold.
Rángatóznak az idegek.

A fagyott ég gyémánt korong,
kong-bong a dermedt kert felett,
angyalok jajszava sikong.
Ma árulják a lelkeket.

Levelek Störr kapitánynak

Egyiptomi képeslap

Azon a napon láttalak meg téged először, mesélte a feleségem egy lusta reggelen, amikor palotából kivonultál a Nílus partjára, hogy ott, házad népe körében, kikacagd a Mojzes nevű, bolond, öreg héber beígért hókuszpókuszát. A boglyas szakállú, toprongyos vénember már órák óta várt rád a szintúgy roskatag fivérével a tűző napon. A héberek istene azért küldött hozzád a minap, mondta neked, hogy bocsásd el népemet, de te nem hallgattál rám eddig. Úgy van, mosolyogtál rá a kék szemekkel, amely úgy ragyogott a napban, mint a legtisztább zafir. Na és?, kérdezted szelíden. Na és?!, ismételte szavaidat a vénség. Fekete gombszeme szikrákat szórt. Ha most sem gondolod meg magad, dörögte, az én istenem olyan csapásokat bocsát rád, amelyekbe egész Egyiptom belerendül! Ne mondd, kacagtál. Miféle csapásokat? Íme, én rávágok a bottal, mely kezemben van, a vízre, és az vérré változik! A hal pedig elvész benne és megbűzödik a folyam! Na, arra kíváncsi vagyok, kacagtál, mivel a vénember kezében semmi sem volt. Veled nevetett minden honfitársad, de még a rabszolgáid is, köztük én, pedig abból a népből való voltam, amelyből a csimbókos szakállú, megszállott öreg. Nemigen kedvelte őt közülünk senki. Folyton morgott, átkozódott, fenyegetett és lázított. Azt állította, hogy isten nevében szól. Persze, kinevettük, hiszen az aranyborjú, akit mi, zsidók, istenként imádtunk akkoriban, nem tudott beszélni. S ha tudott volna is, nyilván nem egy magjafaradt, eszelős vénség fülébe sugdos, hanem az aranyos bőrű ifjakhoz és éjfélete hajú lányokhoz szól, akik szombatoként fényes szobra előtt üzekednek csoportosan, kéjtől és boroktól részegen. Combunkat paskolva kacagtuk most is. Szegény, mezítlábas bolond, mit képzelsz magáról, hogy még veled, a Fáraóval is ujjat mer húzni? És akkor a vénember öccse felemelt a homokból egy kígyóforma botot, rávágott vele a vízre, és átváltozott mind a víz, mely a folyamban volt, vérré. A hal pedig, mely a folyamban volt, elveszett, és csakugyan megbűzödött a folyam, de annyira, hogy nem lehetett inni belőle. Semmi baj, mondtad ekkor bátran és okosan, kutakat kell ásni a parton, és a kutak vize friss lesz, és megmenti Egyiptomot. Úgy is lett, ahogyan mondtad. Parancsodra a férjem, Ifet, ezer más rabszolga közt ásta a kutakat.

És eltelt azután hét nap, és én nem láttalak téged hét napon át.

Talán sose látlak többé, ha a bolond öreg újra meg nem jelenik a palota előtt, hogy ismét megfenyegeessen. Ha vonakodol elbocsátani népemet, krárogott, íme, én békákkal sújtom egész határodat, és a folyam nyüzsög majd a békáktól, feljönnek és bemennek házadba, hálószobádba és ágyadra; szolgáid házába, népedre, kemencéidbe és dagasztó teknőidbe. Mind szörnyülködöttünk az átok hallatán, hiszen ki akarna maga fölé olyan rettentő istent, aki mindezeket megcselekedné. Te megint csak neveltél. Én már nem kacagtam, mert ha valamitől, hát a békáktól ma is undorodom. De az öreg öccse megint felemelte azt a kígyóforma botot – nem tudom, miért nem vetted el tőle korábban? –, lesújtott vele a vízre, és csakugyan feljött belőle minden béka, és ellepte Egyiptom országát. Az undorító, bűzös varangyok felugráltak az asztalokra, beleettek az emberek levesébe, beleittak a borukba. Némelyik nem átalott szemet vetni a ház asszonyára. Palotádat is ellepték. Ágyasaid sikoltva futkároztak előlük egész éjszaka. Ezért pedig magad elé hívtad a vénembert és az öccsét, és azt mondtad nekik: Fohászodjatok hamar a ti istenetekhez, hogy sürgősen távolítsa el a békákat rólam és népemről; én pedig elbocsátom majd a zsidókat. Mehettek, amerre a szemetek lát, minél messzebb az én országomból! Úgy legyen, felelte a Mojzes nevű vénség. Másnapra kivesztek a békák a házakból, az

udvarokból és a mezőkről. Midőn láttad, hogy szabadulásod lett az undok kételtűektől, akkor konokká tetted a szívedet, és mégse bocsátottad el a rabszolgánépet, amely közé magam is tartoztam, a férjem oldalán. Én, mint sok más zsidó asszony, nem bántam a fogsági létet, mert ha időnként szűkösen is, de megvolt mindenünk. Hála az aranyborjú szombatjainak, szaporodtunk, mint a nyulak. Néhány megszállott héberén kívül hát senkit nem vonzott a bolond vénember által jósolt jövő, amely szerint végtelen vándorlás lesz osztályrészünk, amíg, emberöltőkkel később, meglátjuk majd Kánaán földét, amelyet az Örökkévaló – Mojszes állítólagos látomása szerint – nekünk ígért. De a megátalkodott vénség csak nem nyugodott, és sorra küldette Egyiptomra az újabb csapásokat. Férgék leptek el embert és állatot, ami nem véletlen, mert csapataid akkoriban győzték le a magukat ezer isten népének valló hettitákat, akik az egyiptomi és a zsidó férfiakénál hatalmasabb szerszámot himbáltak harci kötényük alatt, asszonyaik és leányaik mégis odatartották csúcsos ülepüket boldog-boldogtalannak. Egész Egyiptom a legyőzöttekkel üzekedett, kik között soknak lapostetűje volt. Te voltál az, aki papirusznádból készült szirup főzetét ajánlottad a férgek ellenszeréül. A kenet elpusztította a férgeket, és mi kacagtunk a csapás elmúltával. Ráadásul harci szekereidet átalakítottad a hettiták szekerei mintájára. Az újítás lényege az volt, hogy a tengelyt a hátulsó elhelyezés helyett a szekér alján, a súlypontnál rögzítették. Ezzel csökkent a lovak terhelése, így lehetővé vált, hogy a korábbi kettő helyett három harcos alkossa a személyzetét: a hajtó, a pajzshordó és a lövész. A változás, ígérted, további ezer évekre teszi erőssé Egyiptomot. Az öreg héber azonban ismét megjelent a palota előtt, és nem tudom, miként, de vadállatokat küldött ránk. Megtelt az ország falánk oroslánokkal és vérgőzös vízilovakkal. Veszettül tülkölő ormányosok rontották le a házakat, s a menekülők közül nem egyet, de százakat döftek át hatalmas agyaraikkal. De Gósen földjét, ahol a zsidók éltek, elkerülték a vadak. Ekkor ismét magad elé rendelted az öreget az öccsével együtt. Azt mondtad nekik, menjenek, áldozzanak Istenüknek, hogy vegye le Egyiptomról a csapást. De a vénember azt felelte, nem volna helyes az országban áldozniuk, mert az irigy egyiptomiak esetleg megköveznék őket, amíg gajdolvá hajlonganak. Inkább kivonulnak háromnapos járóföldre, hogy a pusztában imádkozzanak. Te nagylelkűen megengedted ezt, azzal, hogy olyan messzire azért ne menjenek. Már akkor is okos voltál, szerelmem. Tudtad, ha a nép kivonul a Nílus éltető völgyéből, soha nem fordul vissza, hanem megszökik tőled örökre. A vénség beleegyezett, hogy a közeli sivatagba vonuljanak, csak ne ámítsd őket többé, el nem bocsátván a népet.

Megvallom Neked, szerelmem, én addig a napig nem hittem az Örökkévalóban, mint ahogyan az Aranyborjú imádóitól is távol tartottam magam. Egyiptom isteneit féltém, hiszen ők uralták a Nílus vidékét, ahol élnem adatott. Rettegtem a kosfejű Amont, a sakálarcú Anubiszt, a bikatestű Ápiszt (akiről később, már itt, minálunk, a papír és írószer bolthálózatot elnevezték). Imádtam viszont Atont, a nap istenét, aki fényt és meleget adott. Kedveltem a szerelem istenét is, Básztetet, az ő szent macskáival, és persze, mindenk felett Oziriszt, a túlvilág uralkodóját, akinek phalloszát egy hal lenyelte, miután Hórusz az istenek háborújában azt levágta róla. Rettegtem Széthet, a gonoszt, tiszteltem a holdisten Tothot, aki az írás és számolás isteneként téged segített, szerelmem, hogy minél hatalmasabb lehess. Ja, hogy el ne felejtsem, még az ezerszemű Iziszt is szerettem, a víz és a szél, a nőiesség, a családi hűség és a tengerhajózás istennőjét. És persze a sólyomfejű Hóruszt, aki szárnyával védi a fáraót.

(Megjegyzem, Kapitány, hogy abban az időben, amikor ezeket mesélte nekem a feleségem, a kislányunk már ötödikes volt, és történelemből éppen Egyiptomot kellett tanulnia. Az anyja kérdezte ki esténként.)

Az Örökkévaló pedig – folytatta hosszúra nyúló meséjét a nejem – cselekedett a vénember szava szerint, és eltávolította a vadállatot tőled, szolgáláidtól és népedtől, nem maradt vissza egy sem. De te ismét konokká tetted a szívedet (látod, már akkor is milyen önfejű voltál!), és csak azért se bocsátottad el a zsidókat. És akkor dögvész jött a marhára, juhokra, szamarakra és az összes tevékre, csak a héberék állatait kímélte meg a ragály. Ekkorra a vénember már egészen arcátlanul viselkedett veled, azt üvöltötte, hogy az Örökkévaló kinyújthatná a kezét, és sújthatna téged és egész népedet halálvésszel is, hogy eltűnnétek a föld színéről, ámde azért tart meg, hogy megmutassa neked az erejét. Ha még fennhéjázkodom a népem ellen, gajdolta fennen, és nem bocsátasz végre országodból minket el, íme, én hullatok holnap ez időben igen nagy jégesőt,

amelyhez hasonló nem volt Egyiptomban ama naptól, hogy alapították, egész mostanáig. Azért most gyűjtsd be nyájadat és mindenedet, amid van a mezőn, mondta neked, mert minden emberre és állatra, mely a mezőn lesz található és nem takaríttatik be a házba, lejön a jégeső, és elvesznek. Ekkor már sokan voltak az egyiptomiak közt is, akik félték Mózes istenétől. Ezek behajtották szolgálóikat és nyájukat a házakba; de aki nem fordította szívét az Örökkévaló szavára, hagyta szolgálóit és nyáját a mezőn, ahogyan azt te is tetted, szerelmesem, az rajtavesztett. Mert tényleg mennydörgés támadt és jégeső, és tűz szállott a földre, és elvert Egyiptom egész országában mindent, ami a mezőn volt embertől baromig; és a mező minden fűvét elverte a jégeső, a mező minden fáját pedig letörte. Csak Gósen földjén, a hol Izrael fiai voltak, nem volt jégeső.

Az újabb csapás nem csak arra szolgált, hogy megfélemlítse az egyiptomiakat. Látván Mózes Istenének rettentő hatalmát, a zsidók közül is sokan tértek meg Hozzá, elhagyván az Aranyborjú titkos oltárait. Te ekkor ismét hívtad a vén átkozódót és az öccsét, és mondtad nekik ravaszul: Vétkeztem ez ízben; az Örökkévaló az igazságos, én pedig és népem a bűnösök. Fohászokodjatok tehát az Örökkévalóhoz, hogy legyen elég, hogy ne legyen több mennydörgés és jégeső; akkor majd elbocsátalak benneteket és nem kell tovább rabszolgaként minálunk maradnotok. És mondta neked Mózes (egyesek így hívták a nyughatatlan öreg szakállast, s a nevéből elhagyott J betűvel az Örökkévalót jelölték): Mihelyt kimegyek a városból, kiterjesztem kezeimet az Örökkévaló felé; a mennydörgés meg fog szünni és a jégeső nem lesz többé, hogy megtudjad, hogy az Övé a föld. Te azonban és szolgálód mégsem féltetek az Örökkévalótól. Ha leszáll is ránk a csapás, súgtad legbensőbb szolgálód fülebe, nem lesz az rettentő, mivel csak a len meg az árpa fog elveretni, mert az árpa kalászos, a len pedig bimbós, viszont a búzát és a tönkölyt nem éri baj, mert azok későiek. És igazad lett. Megszűnt az eső, a jég és a mennydörgés, és mivel a búza és a tönköly megmaradt, újfent megerősítetted a te szívedet, és nem bocsátottad el Izrael fiait. Az eszelős vénember szerint ezt a konokságot és erőt maga az Örökkévaló ültette a szívedbe, csak azért, hogy további csapásokat mutathasson Egyiptomnak és a Népnak, hogy mindenki elbeszélhesse fiainak és fiai fiának füle hallatára, amit művelt Egyiptommal, és a jeleket, melyeket tett, hogy megtudjátok, hogy igenis Ő az Örökkévaló, aki egymagában hatalmasabb és erősebb Egyiptom összes istenénél. És akkor hívatlanul bement ez a Mózes meg Áron hozzád, szívem, és mondták neked: Így szól az Örökkévaló, a héberek Istene, meddig vonakodsz megalázkodni előttem? Bocsásd el népemet, hogy szolgáljon engem; mert ha vonakodsz, íme, én hozok holnap sáskát a te határodba; és ellepi egész Egyiptom színét, hogy nem lehet látni a földet; és felemészt mindent, ami megmaradt nektek a jégeső után, és felemészt minden fát, mely nő nektek a mezőn, és megtelnek házaid, minden szolgálód házai és egész Egyiptom házai, amit még nem láttak sem atyáid, sem atyáid atyái, amely naptól hogy léteznek a földön e napig! Megfordult és kiment tőled, Áronnal együtt És akkor te egész búskomor lettél.

Úrt érzek, közölted, mondhatatlan úrt.

Ekkoriban történt egyébként, hogy egy szerdai napon a szemed láttára korbácsolták halálra szegény férjemet, hiába kértem számára kegyelmet tőled zokogva és jajongva, ruhámat tépve, héber szokás szerint. Nem mintha szerettem volna őt, mert nem szerettem. Úgy hált el engem, ahogy a sivatagi kutyák csinálják, futtában, szinte, vagy mint a mező madarai, röptükben, néhány pillanat alatt. Ráadásul rabszolga léte re örökké okoskodott. Még ott, a korbácsütések alatt is filozofált.

Mért él a pór?, nyögött. A gúlához követ hord az erősnek, zihálta, s állítván utódot jármába, meghal?

Te inttéél unottan, üssék csak tovább.

Kiváltképpen nem tetszett neked, hogy a nagy piramist, amelynek építkezésén az uram dolgozott, holmi gúlának merészelte nevezni. A rázúduló végső csapás alatt végül egy utolsót nyögött: Milljók egy miatt? E mondata valamiképp utat talált a füledhez, és fekete famulusoddal sugdolózni kezdtetek. Senki nem tudta, honnan származik a sötét képű idegen, akit folyton magad körül tartottál. Azt mindenki megértette volna, ha ágyasaidra unva időnként hamvas arcú, tizenéves fiúkkal csókoltatod magad, de hogy egy náladnál jóval idősebb, már-már roskatag, pikkelysömörös alakkal járkálsz sülve-főve, és lát-

hatóan minden ügyedben az ő tanácsát lesed, az finoman szólva is különös volt, és érthetetlen. Nem tudom, miket mondhatott akkor neked, nem véletlen, hogy te sem emlékszel rá, mert egy ideje már engem figyeltél, aki elhalt férjem testére borulva zokogtam, s nem vettem észre, hogy megtépett ruhám alól kivillanó rózsaszín alfelem éppen feléd fordulva jár le-fel. Te bezzeg nagyon is észrevetted, és mindenki ámulatára leszálltál királyi hordszéked magasából, hozzám siettél, erős karoddal elvonva engem az uram véres tetemétől. Hölgym, te szenvedsz, s én nem tudom, miként segítsék rajta, mondtad gyengéd figyelemmel. Szíveden keresztül a jajszó, szavaltad, mint villám, fejembe csap, s úgy érzem, a világ kiált segélyt! Kötényed alatt az öledet már ekkor mozdulni láttam. Súlyos és hatalmas valami emelte a királyi gyolcsot. Óh, fáraó, zúzz el, feleltem, s nem tudtam levenni tekintetem a mozduló kötényről. De megbocsáss, rebegtem, ha a nép jaja nem hágy megnyugodni. Éreztem, hogy pilláim rebegnek, s a méhem összerándul. Ládd, jól tudom, hogy szolgálód vagyok, folytattam kiszáradó torokkal, s hogy éltem célja tégedet mulatni. Ekkor bátran a szemedbe néztem, noha rabszolgának az tilos volt. Szemed kékjében zöld tüzek bolyongtak, mint az áradó Nílus vizének sötét hullámai. Felejték mindent, mondtam, kívülem mi van: nyomort, nagyságot, ábrándot, halottat, hogy mosolyom üdv, ajkam láng legyen. Úgy, úgy!, felelted, és kötényed már-már vízszintesen meredt felém, mintha bronzfejű dárdát rejtegetne. De hogyha a nép, szipogtam, e milljókarú lény korbácsolt háttal jajgat odakint, mint fájó testnek kisdéd porcikája, én, én, a népnek elszakadt leánya, szívemben érzem szintén mind e kint! És akkor te, Egyiptom Élő Istene, magadhoz intetted Mózeszt és Áront. El a szolgálkkal, szólalt nekik, légyen mind szabad! Fekete tanácsadód közéttek szökkent, de mint egy kobra. Sziszegve próbált lebeszélni arról, hogy szabadon bocsásd a zsidókat. De te, szerelmem, úgy álltál előtte, mint vessző a kötényed alatt, és közölted, hogy kedvemért engeded a hébereket a messi pusztába kivonulni, barmaikkal együtt. Ezután sietve visszavonultál a palotába, velem. Mezítelen fütykösöd csupaszló dárdavége már kikandikált a kötényed alól, ám magasló homlokod körül még ekkor is furcsa búskomorság lengett, mint mostanában is szokott, ha gondjaid támadnak a munkád során, és én hiába lengetem magam előtted, nem tudsz vagy nem akarsz megölelni. Így történt akkor is.

Palotád hűvösében kötényed elsimult, szemed kékjében kihunytak az áradó Nílus méregzöldjei. Próbáltalak vigasztalni, duruzsló hangon dicsértem döntésedet. Helyes volt, amit tettél, magyaráztam, bár meglehet, hogy Egyiptom kárára lesz, ha a dolgoz zsidók elhagyják az országodat, ám a Te fényes neved halhatatlanná válik e dicső teted miatt. Lám, simogattalak, a jajszó elhallgatott, mi más vágyad lehet még azon kívül, hogy keblemre hajtsd fejed? Óh, nő, mi szűk, mi gyarló látköröd, mondtad ekkor. A büszke férfit épp ez vonzza hozzád, folytattad, csak gyöngeség, mit az erő szerethet. Ah, fáraó, lehelted, tán már untatlak is e hasztalan, e balga fecsegéssel? Hiába, ha okosabb nem vagyok. Ne is kívánd, hogy légy, felelted, s hogy szavad ne bántson nagyon, hozzátetted: én kedvesem. Eszed elég van neked önmagadnak, magyaráztad, erő s nagyságért nem keblemre hajlasz, sem a tudásért, mindezt könnyveidben sokkal jobban fölleheted. Te csak beszélj, beszélj, lehelted, hogy halljam hangodat, rezgése szűmön végigjárjadozzon. Mit mondjak, kérdezte néma, odaadó tekintetem. Akármit mondasz, mindegy, legyintettél fenségesen. Ez bántott kicsit, de nem akartam mindjárt az elején ellenkezni veled. Óh, ki kérdi, mit énekel a kis madár?, merengtél tovább, azért édes sejtéssel halljuk hangjait. Te csak virág légy, drága csecsebecs, haszontalan, de szép, s ez érdeme. Ekkor megcsókoltalak, hogy ne beszélj már butaságokat tovább. A kötényt hirtelen mindkettőnkéről lehullott, s eggyé lettünk mi ketten. Ezt használta ki a kígyó, amaz sötét tanácsadód, kit második emberré tettél korábban a birodalomban. Amíg mi egymással játszadoztunk, nem tudván betelni a kējörömmel, ő megmásította a zsidókat elbocsátó szép parancsodat, s a népet, amelynek leánya voltam, visszaüzte Gósen földjére, hogy ott Egyiptomnak tovább szolgáljanak. Ezer és egy éjszakán át szerettük egymást palotád legtitkosabb s legjobban őrzött hálókamrájának hencserén, s mivel meghagytad, hogy senki ne merészelje szerelmünket holmi ország-ügyekkel megzavarni, nem tudtuk, hogy kígyóképű famulusod rendelkezése miatt az megátalkodott héber vénember újabb csapásokat kért az Örökkévalótól. Így lett meg odakünn a sáskajárás, amely felemészttette a föld minden fűvét, amit meghagyott a jégeső. Keleti szél hozta a falánk sáskák felhőnyi tengerét, Egyiptom egész

határában felemészttette a föld minden fűvét és a fa minden gyümölcsét, amit meghagyott a jégeső; és nem maradt meg semmi zöld a fán és a mező fűvén Egyiptom egész országában. De még ez sem volt elég – ahogyan később mesélték –, a sáskák után újabb csapás jött: lett sűrű sötétség odakünn három napig. Nem látta egyik a másikat, és nem kelt fel senki a helyéből, Izrael minden fiainál pedig világosság maradt az ő lakóhelyeiken. Végül állítólag azt mondta Mózesnek az Örökkévaló, hogy még egy csapást hoz rád (aki, szegénykém, nem is tudhattál erről, mert karomban ringattalak ezalatt), és hogy ez utolsó csapás után majd végleg elbocsáttatik a nép (ahogyan azt Te bölcsen már korábban is elrendelted pedig). De előbb, szólt Mózeshez, a zsidók kérjenek az egyiptomiaktól ezüst és arany edényeket. Az egyiptomiak pedig adtak nekik mindent az ő kérésük szerint, csak hogy végre megszabaduljanak a csapást hozó rabszolgáktól, de ők még nem mentek el mégsem, hanem Mózes közölte, hogy elébb meghal minden elsőszülött Egyiptom országában, a fáraó elsőszülöttétől, aki ül trónján, a szolgáló elsőszülöttéig, aki a kézimalom mögött van és minden elsőszülötte a baromnak. És lesz nagy jajkiáltás Egyiptom egész országában, melyhez hasonló nem volt még és amelyhez hasonló nem lesz többé. Izrael minden fiaira pedig a kutya sem ölti ki nyelvét, sem emberre, sem baromra, hogy megtudjátok, hogy különbséget tesz az Örökkévaló Egyiptom és Izrael között. Akkor bezzeg lejönnek majd mindezek a te szolgálid hozzám és leborulnak előttem, mondván: Menj ki, te és az egész nép, mely téged követ, és azután ki fogok menni. A te helyettes bitangod, ki ekkorra már jelvényeidet is bitorolva magát Fényhozónak nevezttette Alsó- és Felső-Egyiptom minden lakóival, nem hallgatott Mózesre, hanem kinevette. És történt éjfélkor, hogy megölt az Örökkévaló minden elsőszülöttet Egyiptom országában, az én tőled született fiammal együtt, akinek bölcsője mellett szerettük egymást tovább, te meg én. És felkeltél mellőlem aznap éjjel, és megtudtad, hogy az egész ország egyetlen jajkiáltássá változott, mert nem volt ház, ahol nem volt halott. Ekkor hagytuk el hálókamránkat, és Te, szívem, a sarkadra álltál, hiába mondta a kígyó, hogy mi csak szerelmeskedjünk nyugodtan tovább, bízzuk rá az érett filozófiát kívánó államügyeket. Te mégis tüstént hivattad Mózeset meg Áront azon az éjjel, és mondtad nekik: Kerekedjete fel, menjete el népem közül! Juhaitokat is, marháitokat is vegyete, de áldjate meg engem. És akkor Mózes megáldott téged, mintha magad is zsidó volnál, és engedte, hogy engem, a nép hátrahagyott leányát, tovább szeress. Ők pedig sietve kivonultak az országból, vitték téstájukat, mielőtt az megkelhetett volna, teknőiket bekötte ruháikba, vállukon. És vonultak Rámszészből Szukkószba, mintegy hatszázezer gyalogos, a férfiak a gyermekeken kívül. De sok zagyva nép is ment fel velük, meg juh és marha, igen sok nyáj. És megsütötték a téstát, melyet kivittek Egyiptomból, kovásztalan lepényeknek, mert nem kelt meg; mert elűzettek Egyiptomból és nem késlekedhettek, még eleséget sem készítettek maguknak.

Izrael fiainak lakása pedig, amíg Egyiptomban laktak, négyszázharminc év volt addig a napig. És négyszázharminc év múltán, ugyanazon a napon mentek ki az Örökkévaló minden seregei Egyiptom országból, amely napon annak előtte bebocsáttattak és rabságra vettettek volt. A megőrzés éjjele az az Örökkévalónak, hogy kivezesse őket Egyiptom országból, az az éjjel az Örökkévalóé, megőrzés Izrael minden fiainál nemzedékeiken át.

Te pedig, lefejeztetted sötét tanácsadódat, s kihirdetted, hogy aznaptól egész Egyiptom is egyetlen istennek hódol, kinek neve pedig Aton, azaz a Nap. Magadat pedig – elhagyván korábbi, fényes nevedet – elnevezted Ekhnatonnak (Aki Kedves A Nap Előtt – más fordítások szerint a Nap Képmása). Engemet magad mellé ültettél a trónusodra, s hívatál Nofertitinek, ami annyit jelent: A Szépség, Aki Itt Jön. Hálából hat leányt szültem neked elhalt fiacskáink után, és megírtam Aton himnuszát helyetted, és hagytam, hogy te a saját művedként büszkélkedj vele. Látod, szívem, így szerettelek én, már sok ezer évvel ezelőtt is. Ne irkálj hát rólam buta beszélyeket a kottalapjaid hátsó felére holmi halott hajóskapitánynak, nem méltó az ilyesmi ahhoz a férfinhoz, akit én szeretek.

Szicíliai védelem

Most földrészeket rajzol a parti homokba. Városokat és fákat és városok kincseit. Királyt és gyermeket, az utolsó patkányt is. Sivatagot vés a sebesült anyagba mikor a tajték hátrahord minden kihagyott szívdobbanást. Sivatagot, hogy a közepén felsorakozzanak az angyalok, a bukottak, a jók és azok is, akik szétszerelik a világ másodperceit. Vád alá helyezi magát, itt és most és akkor, amikor beporzatlanul maradnak a virágok és a nők haja Meduszát dicséri. Levon minden következtetést, azokat is, melyekben nincsen dolga senkinek és semminek.

Létezik, látja, az egész világ, minden, amit az ostromolt emlékezetbe még belekapart. Az angyalok a vizek széléig merészkednek, a tenger már nem birodalma a mélységeknek és elkezdődik az első kihallgatás. Felveszik az írásba adható legrövidebb vallomást, ami vagy vers vagy az igazság maga. Öt perc vagy annyi sem, kiterjed a dagály, a város falai állnak és áznak, bennük a dolgok rétegeivel és egy toronnyal, melynek tetején egy óra képtelen számol pálmafát, sós habokat, a magány erődítményeinek minden homokszemét.

Kommentár a szavakhoz

Ay, mondja, és álmodik. Ha majd felébred, észreveszi a legelső cápát és tudja, mit miképpen rendezzen el. Oroszlánok ugyan nincsenek (senki nem bír tudomással efféle lényekről, tehát nem álmodhat velük), de aki e hiányt megméri, az összevérzi a szavak fehér lepedőjét és senki nem marad ártatlanul. A fölforgatott világ entrópiája, semmi más. A vakok ujaiban ott a körültagogatott fény mindahány megnevezése, amit a nap vagy az éj megírt.

A halak szemét látja, a megmozdíthatatlan hiányt a kereksgben, a lámpások sorát a móló mellett. Senki nem vár vissza senkit. A parton még áll valaki, vagy valakinek a szelleme. Ha most nevet ad neki, diadalmasan tér vissza, mint tavasszal a száműzött uralkodók. A palánkra támaszkodik, megméri a távolságot, a háromszögek helyén mintha a saját arca volna, minden uszony csodaszép, ami közelít vagy elmarad. Tegnap már eloldozta a csontvázat, álmodik, a szellemnek arca sincs már, csak a hal szeme, ahogy az egekbe emelkedik. Rajzanak a cápák, körüláncolják a felhőket, a csónakban áll és nézi a Föld kezdőpontját, álma véget ér és minden temetetlen szó az eszébe jut. Mikor a hal eléri az óceán feneketlen fenekét, felébred. A csónak végében ott lapul az, ami nincs, sörényén délibáb, az álmok partvidéke, suttog valamit, feltápaszkodik és – mint a szellem – végiglépdél a móló halszagú kövei felett.

Iván Ahmetjev versei

*egyben-másban
mint minden költő
egyedüli és csodálatos
egyben-másban
mint minden ember
tűrhetetlen és utálatos*

*no
nincs ma fagy
csak
latyak*

*sokan
kezdik rágni
a tudomány gránitkövét
s megtorpannak
az első lépcsőfoknál*

*nézheted
máskor is
az bizony
akkor is
nevetséges*

*mint ember
bizonytalan vagyok
mint költő
képtelen*

*persze ezt az eszmét
nem a jólét szülte
nem ismerem eszmét
melyet jólét szülne*

*meg tudsz tanítani
hogyan éljek?
nem
én a versekhez értek*

*a mi államunkban
már minden van
ám az ember
a legfőbb érték
de nem elég
ami jut rá*

*ha a nép nem ismeri
még nem költő
ha a nép megismeri
már nem költő*

*Vologya Szorokin
ez már nem
szocialista realizmus
hanem reális szocializmus*

*Dosztojevszkij
a kényszermunkán
értette meg a 20. századot*

*Jeszenyin
végzett magával
még a kolhozosítás előtt*

*a csend
a fejben
bosszantó butaság*

*a tényekről szólva
mondom érzéseim
érzésekről szólva
mondom gondolatom
gondolatról szólva
mondom...
(te meg
fordítva
akartad)*

*minden szombat, vasárnap
mérceje a családnak*

*tárgyaidat cseréled
érzelmeid csalódnak*

*(ahogy rólam vélekedsz)
olyan ember nem létezik
én sem olyan vagyok*

*én ezt gondolom
de más mit gondolna
a helyemben*

*Jeszenyin
kemény legény volt
de a bor
keményebbnek bizonyult*

*K. Vaginov
ezzel a névvel
első
és utolsó
az orosz irodalomban*

egy végtelen ős

*így volt ez
akkor is*

(elfeledtem feljegyezni)

*KIVÁLÓ VERSEK
kiváló versek
nem érvénytelenítenek
más kiváló verseket*

*egy darabka élet
vagy
egy darabka beszéd
bekeretezve*

*ma az idő
szép volt
a napocska kényeztetett
illet
kiruccani
s kicsit sorban állni*

*a vendégek nemcsak
sokat ettek
ittak
dohányoztak
de akadály nélkül
el is látták magukat*

*kártyához a kéz
fogadhoz a pénz*

(Lángi Péter fordításai)

Báger Gusztáv

Restaurátor

A padláson zseblámpát talál.
Lemegy a konyhába, nyitott falépcsőn araszol.
Az almárium fiókját szappanozni kell.
A zsebtelep ott van, jól emlékezett.
Hurrá,
nem is gondolta volna, hogy ilyen jó napja lesz.
Bevilágít az ágy alá. Megkerül a teniszlabda,
még tavaly került oda, mikor a puli megunta.
Halom pormacska markol,
ujjai közé akad egy táska pici kulcsa.
Pénzermék csillognak a zseblámpafényben.
Mikor elhatározta, utolsó forintjaiból
baracklekvárt vásárol, lyukas zsebéből szertepotyogtak,
sajnálja, hogy akkor káromkodott.
Vaksin tapogat, valami hosszan gurul,
majd falnak ütközik.
Három vagy négy üveggolyóra emlékezett,
de csak kettő akad a kézbe.
A fal és az ágykeret közötti résből
megsárgult fényképet húznak elő ujjai.
Erre nem emlékezett.
Mosolygó anyja és apja között
a világ első Beatles-frizurája áll egy hokedlin, három évesen.
Tekintete morcos,
hosszúra nyúlhatott a játékszünet.
Zsebre teszi az üveggolyókat és a fotót,
összeszedi a pénzt és zakójába bújik.
A boltban rögvést a polchoz siet,
hol a pöttyös tetejű üvegek sorakoznak.

Jel

Egyetlen emlékem szülőfalumból,
támasztja dolgozószobám falát.
Fogai közt szűri a szót,
elsuttogja füvek selymét,
zizegő szalma kócát,
szorgos őseim kalendáriumát.
Büszke szamuráj, hajnalban
kézbe veszem, tisztogatom a fegyvert.
Két kézzel markolom,
nagyapám tenyere fényezte nyelét,
s hogy égnék emelem,
fogsora élén, látom,
aransárga falevél ragyog.

Csak ennyit

Megérteni valamit. Akárha célba érni.
Egy gondolat befutja a pályát.
Felderíti az ismeretlent, majd becsapódik.
Talán épp ezt akarja. A becsapódást.
Becsapni önmagát.
Máshova érkezni meglepetésszerűen.
Mint mikor valaki eltéved s rájön:
az a helyes ösvény.
Megválnak mobiljától, karóráját lecsatolja.
Egy vers csak ennyit akarhat.

Jég

amit a hó takar: a befagyott folyó
ami a vastag jégréteg alatt van
a láthatatlan élet: lassan, lassan, nagyon lassan úszó lények

a fagy az életet jelenti

ha befagynak a vizek
be lehet fogni a szánhúzó kutyákat
és útra lehet kelni, elindulni a boltba
ahonnan élelmiszert és lőszert lehet beszerezni

egész koranyáron (gidágiesse¹), nyáron (giesse)
és koraősszel (tjaktjagiesse) elszigetelnek a vizek –
a tenger, a folyó, a tavak, tóságok, lápok
ha nem jönne fagy, éhen halnának az emberek

ha befagynak a vizek
be lehet indítani a hótalpas motort
és be lehet utazni a legközelebbi faluba
ahol vagy van bolt, vagy ott a benzinkút

a benzinkútnál lehet benzint, élelmiszert venni
és videofilmet kölcsönözni
pornófilmeket nem lehet kölcsönözni
azt az interneten lehet megszerezni
vagy az ismerősöktől, vagy az oroszoktól

az oroszoktól olcsón benzint is lehet venni
az oroszok alkoholt is csempésznek
a norvég-orosz határon
amiből Svédországba is jut

koranyáron, nyáron és koraősszel
elszigetelnek a vizek

¹ északi számi

Finnország az ezer tó országa
Svédország a nyolcszáz tó országa
Norvégia a fjordok országa
Dánia Koppenhága és parasztoi

Dánia jelentős mértékben exportál
disznóhúst és húskészítményeket
Norvégia exportálja a legtöbb
halat a világon
Svédország importálja a legtöbb hulladékot

szánehúzó kutyákat már csak
a turistáknak mutogatnak
mindenki hótalpast használ
meg helikoptert, amikor a
réncordákat terelik
farkasra is helikopterből vadásznak

a farkasvadászatot törvény szabályozza
Svédországban olyan kicsi
a farkasállomány, hogy Oroszországból
importáltak farkasokat
ezek a farkasok azonban megtámadták
a vadászkutyaikat és a birkákat
északon pedig a rénszarvasállományt
tizedelték meg
ezért előfordult, hogy vadászok
lőttek ki farkasokat
ami törvénybe ütközik

fegyvertartási engedélye mindenkinek lehet
aki elvégez egy fegyverhasználati tanfolyamot
északon lőszert a közönséges boltban is lehet kapni
a cukor, liszt, alkohol és dán szalámi mellett

a hó betakarja a befagyott folyót, tavat
szabadon lehet közlekedni
ezért rendezik a jokkmokki vásárt február elején
még akkor nem jön fel a nap reggel sem, délben sem
de nincs teljes sötétség, mert szikrázik a hó
világít a jég
a csillagok, a hold és az aurora borealis

Pál Péter

Anélkül

Mire vársz hát? A napok letelnek anélkül is, hogy bárkinek örömet okozz, anélkül, hogy bármikor bármiről hírt vigyél a nagyvilágba (a napvilágba). Letelnek, míg te odabenn ülsz egy kötet mellett, és ábrándjaid sokasága rakja ki a mennyezetet a színek és árnyak mozaikját.

A napok anélkül is letelnek, hogy megjelenj egy csokor virággal valahol, nem kell senkinek a szó, nem kell a te potya tollkoptatásod sem, s ha háromezer kárba veszett papír közt heversz, lobja vesztett erdejében mágiáknak és tündérvilágoknak. A könyvespolcra bólint neked és gyengéden köszönt az oly régi, megszokott tehetetlenség.

Mert vannak napok, amikor nincs kedvünk, még verset írni sem, olyan könnyedet és szívből jövőt, olyan világnak szánt és repedéseket telítő sorokat, s ekkor jön a párna felől elő a fanyar és viseltes, önmagát megszégyenítő robaj, széthangolt hegedű recseg, s a falakon életre kelnek Nemes művész festményén a kacskaringós ívű figurák. Táncot lejtenek a földre szétszórt füzetek és bizonyítványok közt. Egy pillanatra eltűnik ekkor előled a valóság, csontig hatolnak a kirekesztettek sóhajai valahonnan a tizenharmadik század végéből, felötlik benned a gondolat, hogy elmondd ezt mind, rétnek és tónak kiabálj, ahogy csak hangszálaid bírják, s míg saját füled elviseli. De te csak heversz a padlón, cinkosan kacsintgat Szúnyogh mester, a költő, egy elvont értelmeket lélegeztető dimenzióból, hova csak az téved, ki eltévedni indul útjára.

Az ég is oly megszokott, teli párával, s figyeled ahogy lágy atomok lepik be a mezőt, mely felett, mint a bolondóra, cikáznak a darazsak és darvak, önkívületi állapotot és illúzió bűbájának oltárát megteremtő hangulatok, impressziók, leírhatatlanságok, valóságok.

De bizony, idebent, itt más hangon szól hozzád a kései óra, itt a tikktakkolás az, ami meghatározza a dolgok rendjét, s a falra általad ferdén felakasztott gyermekvilágatlasz jelzi a jelent, azt, hogy nincs

az, amit ábrándok és gyönyörű meglátások
szóttek koszorúvá a hamiskodás estéjén,
amikor csak úgy tisztán, mint a Fekete-ér vize egykor,
rázúdítod az egyre közeledő, Radnóti által
megfogalmazott Enyhet adó álomra trocheusaidat,
míg végigtekintesz azon bizonyos Eddig-nevezetű
mindentudó és mindenható jelenség képein,
s eszed a vegyes érzések kihűlt csalamádéját
egy kis fokhagymával és Erős Pistával ízesítve,
hogy leheld rá mindenkire az eggyéomlott,
de annál egyedibb realitást.

A napok majd anélkül is lassan, mint amikor
a futballista felkel színészi pantomim produkciója
koronájául, tapsviharra várván, sorakoznak.
Távol vannak még az igazi lényegek, nincs itt
megtettesült Kánaán, babiloni jajveszékek és
apokrif imák szállingóznak a befagyott Fő utcán végig,
csak azokat senki sem veszi észre, mert éppen
az esti híradó vagy az MMR hallgatásának foglalatosságában
állnak a város ablakai mögötti kis idillek,
Salamon szellemére szitázzák fényecskéiket
a templom előtti mécsesek, biztos ünnep van,
de íme, erről ki szól?

Ugye, kedves Barátom, varázslatos a hangulat így,
csak egynéhány nappal a Nagy nap előtt,
amikor megajándékozta egymást a kapzsi és a
koldus (a mesében), no meg persze a karácsonyfán
villogó sok kis gömb. Mégis, milyen lenne belegondolni,
hogy a mi kis idétlen, sok mindentől megfosztott
bolygónk valaki más karácsonyfáján díszeleg,
s alattunk, felettünk, mellettünk van a Minden,
de ami ott rejlik, csupán néhány arasznyival
a peremvidéktől, kőhajtásnyira a túlvilágtól,
az maga a meglétesült folytathatatlan mondat.
Bevárod, Barátom, mert pislognak már odafent
a dísz-társaid, együtt lépünk majd be a varázslatos,
új, és bugyutaságunktól, szem elől tévesztéseinktől
mentes érába.

Szigethy István

HÉT ÉVSZÁZAD ZALÁBAN, KÉTSZÁZ ÉV EGRSZEGEN

– fejezetek az óhídi Szigethy család történetéből –

„...ők én vagyok már,
gyenge létemre így vagyok erős”
József Attila: *A Dunánál*

„Valós ősz vele ír...”
Mester Kend¹

„A családi tudattalan a választás nyelvén beszél.”
Szondi Lipót²

Részlet

3. rész

A családjunk

Írásom harmadik része más műfajt igényel. Eddig főként mások emlékezéseire támaszkodtam, és a sajátomra csak időnként – persze napjainkhoz közeledve egyre sűrűbben. Most megfordul az arány, hiszen a szűkebb értelemben vett családjunk életéről számolok be, inkább emlékirati stílusban.

Édesapám, Szigethy Árpád Erdélyben, Nagybunyban született 1902. november 27-én. Népszerű, nagyon intelligens, olvasott emberként ismerték. Róla elsősorban az ötvenhatos könyvekben emlékeznek meg, örökítik meg az utókor számára, amit a Városi Forradalmi Bizottságban vagy a győri Dunántúli Nemzeti Tanácsban tett.

Édesanyám, Farkasovszky Terézia 1905-ben született Nován és 1984-ben hunyt el Zalaegerszegen. 1928-tól 1980-ig társastáncot tanított szerte a megyében. Mindenütt ismerték és szerették. A kor-

Szüleim a
harmincas
években.

¹ E különös, nevemre szóló üzenet egészében megtalálható Barasits Zsuzsanna: *Q – égi hírmondó* című könyvében, Dee-Sign Kiadó, Budapest 2002, 199. oldal.

² Szondi Lipót: *Ember és sors* – Kossuth Könyvkiadó 1996., 10. oldal

Édesanyám
kis
növéndékei
között.

beli sajtóban, a régi Egerszegről szóló könyvekben vagy a Göcseji Múzeum helytörténeti kiállításán fényképeket láthatunk városi eseménynek számított tánctanfolyamairól, a ma már országos hírű egerszegi társastánckultúra előzményeiről.

Édesapám középiskoláit még Erdélyben kezdte. Megszakította, amikor a Székely Hadosztályba jelentkezett. Zalába visszaköltözésük után tanulmányait Zalaegerszegen folytatta, végül Székesfehérváron érettségizett. A pécsi jogi egyetemre járt, „mezei”³ hallgatóként: közben a nagytekintélyű dr. Briglevics Károly – egykori főispán – ügyvédi irodájában dolgozott, tanulta a szakmát. Végbizonyítványt szerzett, ami akkor már egyetemi végzettséget jelentett. Csak az utolsó szigorlata⁴ hiányzott a ledoktoráláshoz, amikor ajánlatot kapott, hogy lássa el az ipartestület jegyzőjének tisztét. Ez rendkívül nagy megtiszteltetést, kihívást jelentett, hiszen az ipartestület Egerszeg legjelentősebb önszerveződése volt, a város arculatát nagymértékben meghatározó iparosok érdekvédelmi szerve. Fontos állása mellett kevesebb ideje maradt a doktorátus megszerzésére. Halála után találtam meg az ELTE jogi karának 1956-os értesítését, hogy milyen különböző vizsgákat kellene letennie – de közbeszólt a történelem újabb fordulata, édesapám forradalmi szerepvállalása.

Szüleim házasságkötésük után lakást kaptak a Berzsényi utca 8. – másik oldalról Mária utca 5. – alatti városi bérházban, II. emelet 12. ajtószámmal. Akkor a városnak még ez az egyetlen bérháza volt. Édesanyám Stefi nagyanyámmal, Farkasovszky Endrénével és Mária nagynénémmel már a szemközti 9. számú lakásban lakott.

Különösen nagynéném volt nagyon vallásos. A Mária Kongregációban is rendkívül aktívan működött. Csoportképükön Pehm József apátplébános, a későbbi Mindszenty hercegprímás jobbán foglalhatott helyet.

1948-ban, a Mária-év egerszegi eseményei idején a régi kapcsolat alapján a hercegprímás édesanyja, Pehm Jánosné a Farkasovszky lakásban aludt. Ekkor készült az a fénykép, amelyen édesanyámmal és Juhász Péter unokatestvéremmel vesszük őt körül.

Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy a lakáshivatal elvette a lakásukat, és egy hegyi pincében utalt ki számukra egy szobát. Szüleim ezt nem engedték – inkább összezsúfolódtunk öten az átjáró szobás lakásunkban. Így éltünk évtizedeken keresztül.

³ Mai szóval „levelező”.

⁴ Ma államvizsgának felel meg.

Édesanyám bécsi fellépésén, ahol Brahms V. magyar táncára táncolt szólot.

Édesapám, az ipartestületi jegyző.

A zalaegerszegi Mária Kongregáció csoportképe a harmincas évekből. Középen *Pehm József* apátplébános, a későbbi Mindszenty hercegprímás, jobbján *Farkasovszky Mária*.

A negyvenes évek „forradalmi hevülete” mindkét szülőm életét rendkívül megnehezítette. Édesanyám tánciskoláját a kommunista helyi sajtóban támadták élesen, bezáratását követelték, mert olyan „imperialista táncokat” is tanított, mint a szving, rumba, szamba. 1950-ben aztán őket is „kolhozosították”: megalakult a Zala Megyei Táncitanítók Munkaközössége. Felosztották a megyét, és édesanyám a legkisebb zalaszentgróti járást kapta megengedett működési területének.

Édesapám még rosszabbul járt. Az ipartestülettől kirúgták mint reakcióst. Elhelyezkedni nem tudott, végül Tibor öccse Simontornyán talált számára „fogtechnikus tanonci” állást. Az általános iskolai értesítőmben foglalkozásaként ez olvasható ma is. Kitűnő kezűgyességével élvezte ezt a munkát is, hamar kitanulta a szakmát. Levizsgázni mégsem engedték: egyetemi végzettséggel ne vegye el más kenyerét.

1951-ben hazatért Egerszegre. Nagy nehezen végre talált adminisztratív csoportvezetői munkát a Zala Megyei Magtermeltető és Vetőmagellátó Vállalatnál. Felismertem barátja és munkatársa, Rákosy Gergely *Óriástők* című szatírájának egyik rokonszenves szereplőjében. A könyv modellje közös munkahelyük volt.

Különösen emlékezetes marad számomra, mikor 1956-ban a „véletlen” percekben belül az események közepére sodorta. Persze ilyen véletlen nincs. Megvoltak az előzményei.

1956 elejétől, tizenharmadik évemben már elég érett fejvel figyeltem az

eseményeket, gyűjtöttem a dokumentumokat. Persze ebben erősen hatott rám édesapám következetessége, értékrendje is. A háború vége óta hallgattuk rendszeresen az Amerika Hangját, a BBC-t, később a Szabad Európát. A Berzsényi utca 8. alatti városi bérházban csak egy falszomszédunk volt, az alattunk lakó Somogyiék, bennük megbízhattunk. Mégis ha a tiltott adókat hallgattuk, szinte szertartásként, a külső világtól való elhatárolódásként alig hallhatóra halkítottuk a hatalmas, háború előtti Siemens világvevőt. Még nevetésesebb, hogy a lemezjátszót is, amikor édesanyám a lakásunkban tartott különóráin „imperialista táncokat” tanított titokban.

Nyikita Hruscsovna a szovjet párt XX. kongresszusán elmondott titkos beszédéről is szinte azonnal tudtunk. Az „olvadás” jelei hamarosan megjelentek, még a magyar sajtóban is. Ezekre már talán lelkesebben vadásztam, mint apám. A közeli nagyposta előtti újságárus, Farkas László mindig félretette az *Irodalmi Újság*, *Béke és Szabadság* gyorsan fogyó számait. Általában én hoztam el tőle ezeket, és mire a második emeleti lakásunkba értem, már tudtam, mit ajánljak apámnak, mi az, ami szokatlanul új, frissebb levegőt hoz az előző évek dögunalmas, semmitmondó, protokolláris ömlengéséhez vagy gyűlölködéséhez képest.

Nyárra a DISZ lapja, a *Magyar Ifjúság* is egyre érdekesebbé vált, szintén félretettük. Különösen a Petőfi-körrel érkező tudósításokra voltunk kíváncsiak. Hallottunk szöbeszédet arról is, hogy Nagy Imre a háttérben valamire készül, egyre többen, mind bátrabban csatlakoznak hozzá. Örültünk, mikor Rákosi Mátyás ismét bukott, reméltük, most már véglegesen. Kissé csalódtunk persze, hogy Gerő Ernő került a helyére, de úgy tűnt, rövidesen újabb váltás következik. Mind gyakrabban hallottuk a szabadlábra került Kádár János nevét. Rokonszenvet, együttérzést, valamiféle nimbuszt kapott a legendától, hogy az ávosok vallatásakor kitepték a körmeit.

Nyáron Tibor nagybátyámnál töltöttem néhány hetet a Fejér megyei Igaron, ahol körzeti orvosként dolgozott. Vele hallgattuk a rádiót, mikor a poznani felkelésről számolt be. Szorítottunk a lengyelekért, csodáltuk bátorságukat, aztán elkésérített a gyors leverettetésük.

Ősszel unokabátyám, Juhász Péter megkezdte tanulmányait a Pécsi Orvostudományi Egyetemen. Egyre lelkesültebben számolt be a felpezsdülő ottani hangulatról, új egyetemi és főiskolás ifjúsági szervezet alakításáról. Kiadványokat is hozott haza.

Rajk László és társai temetésekor már úgy éreztük, az egész Rákosi-rendszert, az előző évek rettegetését, jegyrendszeres nyomorát is temetik. Hiszen hallottuk: „*soha többé!*”

Rajk, Kádár, Nagy Imre vagy akár a Petőfi-kör előadói, az új szellemű cikkek írói persze mind kommunisták voltak. Mai biztonsággal, értékrenddel könnyű fanyalogni erről, vagy arról, hogy a sajtóban, majd a forradalom jelszavaiban sokan a szocializmus megreformálásáról álmodoztak. De akkor úgy tűnt, ez a realitás, és az előző évek félelmeihez, sötétségéhez képest e nevek, elképzelések, majd az egyre gyorsuló események így is napról-napra erősödő reményt keltettek: lehet másként.

Október 23-án, mikor hazaértem a Petőfi iskolából, Stefi nagyanyám szól, hogy hallgassam a rádiót, mert szokatlan hírekről: valamiféle tüntetésről, annak betiltásáról, engedélyezéséről beszélnek. Ettől kezdődően az öreg rádiót napokon keresztül szinte egyfolytában hallgattuk, csak éjszakára kapcsoltuk ki. Hol a Kossuth-adó szól, hol a Szabad Európa. Másnap egy Budapest-térképet gombostűztem a nagyszobánk ajtajára, kis zászlókkal jelöltem rajta az események helyszíneit.

Pehm Jánosné, Mindszenty József édesanyja nagyanymék lakásában. Körötte édesanyám, Juhász Péter unokabátyám és én.

Az egerszegi tüntetés napján, 26-án délelőtt tizenegykor mindenkit hazaküldtek az iskolából. Osztályfőnökünk lelkünkre kötötte: feltétlenül hazamenjünk. Mondanom se kell, az osztályból szinte mindenkivel összefutottam valahol, például a vasútállomás előtti Felszabadulási emlékműnek vagy Hamburger Jenő szobrának ledöntésénél. Édesapámmal is itt, a Pontház előtt találkoztam, ettől kezdve együtt maradtunk.

A bíróság épülete előtt a tömeg a politikai foglyok kiengedését követelte. Valaki odajött apámhoz:

– Árpád, menjen be maga is. Legyen a küldöttségben, aki ért a joghoz.

Azonnal, gondolkodás nélkül indult. Én pedig hirtelen nagyon egyedül éreztem magam a tömegben. Féltem: láthatom még? Nem tartóztatják le?

Rövidesen kissé megnyugodtam: feltűnt az egyik emeleti ablakban dr. Piros Sándor megyei bírósági elnök mellett. Az elnök bejelentette, hogy a börtönből elengedik a foglyokat, apám pedig beszélni kezdett. Szokatlanul lassan, erős hangon, higgadtan, az indulatokat csillapítva. Erősítés nélkül is érteni lehetett minden szavát. Beszámolt a már elért, békés sikerről: megnyílik a börtönajtó. Élve az alkalommal pontokba szedett követeléseket is rögtönzött – ugyanilyen megfontoltan, melyeket a tömeg morajlása rendre megerősített. Egyik javaslata szerint Zalaegerszeg, egykori városa követelje Mindszenty hercegprímás azonnali szabadon bocsátását. Tudtam, hogy viszonyuk a harmincas években közel sem volt felhőtlen, de keménységét, következetességét sokra becsülte, mikor a nyilasok vagy a kommunisták elleni bátor kiállásáról beszélt. Most nagyot nőtt szememben, hogy felül tudott emelkedni egykori nézeteltéréseiken, és éppen ő kezdeményezte, hogy városa álljon ki érte. Új arcát ismerhettem meg: ugyanazt a nyugodt, a másikkal szemben méltányos közéleti stílust, melyet érettebben Deák Ferenc vagy Szigethy Antal írásaiban csodáltam.

A bíróság elől hazaindultunk ebédelni. Úgy tűnt, Egerszegen minden békésen zajlik. Rövidesen mégis megdöbbenve hallottuk: itt is megszólaltak a fegyverek a pártszékház előtt, halottak, sebesültek maradtak a földön.

Ez a néhány óra apám közelében meghatározta az én életemet is. Láttam közelről, hogy a forradalmi hangulatú tömeg higgadt szószólójaként hogyan indult el az úton, amely napokon belül a Zalaegerszegi Városi Forradalmi Bizottságba, majd városunk képviselőjében már az országos politikába, a győri Dunántúli Nemzeti Tanácsba vitte.

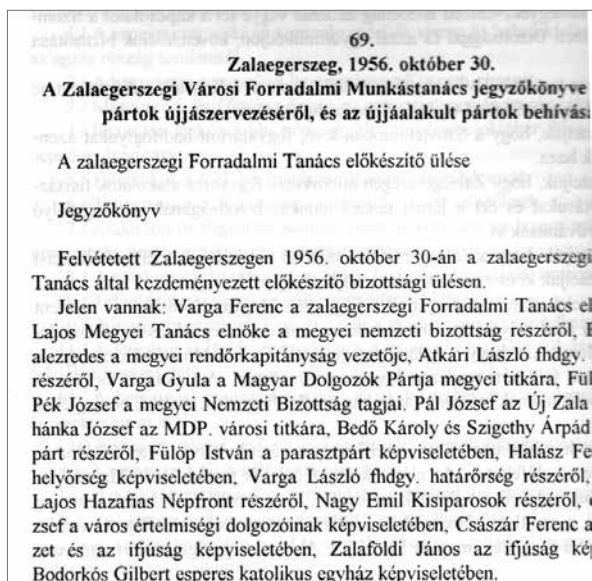
Apámat küldte a Zala Megyei Magtermeltető és Vetőmagellátó Vállalat közössége a városi forradalmi bizottságba. A negyvenes években tagja volt a Kisgazda Pártnak, a forradalmi bizottságban e minőségében is szerepelt.

A Győri Rádió többször ismételve kérte, hogy a dunántúli városok küldjenek küldöttséget városukba, hogy megalakuljon a Dunántúli Nemzeti Tanács. A városi forradalmi bizottság ebbe apámat is beválasztotta. Végül őt bízták meg, hogy egyedül ott maradjon a város képviselőjében.

A huszonnégy tagú tanács már aznap, október 30-án megalakult. Zalából még két tagja volt: Nagykanizsáról dr. Marx Gyula, Lentiből dr. Dobszay Sándor.⁵

Az életünk ekkor főként a rádió előtt zajlott. Mióta édesapám Győrbe utazott, leggyakrabban az ottani adót hallgattuk, hátha hallunk róla valamit. Közben gyakran áttekertük az állomáskeresőt azért a Kosuthra is. A nyugati adók ekkor kevésbé érdekeltek.

⁵ A Dunántúli Nemzeti Tanács, különösen a zalai küldöttek munkájáról dr. Dobszay János írása nemrég jelent meg: A Dunántúli Nemzeti Tanács (in: Rosta Sándor: Zalai '56-osok visszaemlékezései, Zalaegerszeg, 2006., 133. oldal)

A városi forradalmi bizottság megalakulása.

Apám 1956. november 3-án tért vissza Egerszegre. Már besötétedett, mikor hazaérkezett lakásunkra. Előtte még a városi forradalmi bizottság ülésén beszámolt arról, ami a Dunántúli Nemzeti Tanácsban történt.

Otthon is elmondott néhány történetet, például hogyan dolgozott együtt a Győri Rádióban Kiss Ferencsel, a színésszel vagy hogyan tisztázták a másik Szigethyvel, Attilával, a Dunántúli Nemzeti Tanács elnökével, hogy csak névrokonok. Említette, hogy amerre jöttek hazafelé, többfelé szovjet tankokat láttak mozgásban. Biztosan nem véletlenül.

Másnap reggel arra ébredtünk, hogy alsó szomszédunk, Somogyi néni riaszt minket: – Árpád, azonnal menjen ki a szőlőhegyekbe, itt vannak az oroszok.

Dr. Dobszay Jánosnak, a Dunántúli Nemzeti Tanács lenti tagjának visszaemlékezéseiben meglepve olvastam, hogy apámmal már egy héten belül, november 7-én az egerszegi, Mártírok útjai ávo-fogdában újra találkoztak:

*„Másokkal is találkozhattam, így Szigethy Árpád volt kispapja képviselővel. Javíthatatlan forradalmárok voltunk. Ott az ávos pince mélyén megkezdtük újra forradalmi szervezkedésünket.”*⁶

A családban nem tudtunk arról, hogy már akkor is rövid ideig fogva tartották. A munkája miatt korábban is gyakran távol, külszolgálatban volt, nem tűnt fel, ha néhány napig nem jött haza. Ő meg erről a letartóztatásáról sohasem beszélt.

Nem akart disszidálni, bár a városi forradalmi bizottság több tagja ezt tette. Azt mondta, nekünk itt a helyünk. A Fejér megyei Igarra utazott, Tibor öccséhez. Nála húzta meg magát közel két évig. A kis faluban a tisztelt, megbecsült körzeti orvosnak a bátyjáról még a helyi hatalom, a tanácselnök vagy a rendőr sem firtatta, miért lakik itt. Apám értett a fogtechnikussághoz is, így is segítette a nagy fogorvosi praxissal rendelkező öccsét, indokolta ezzel a jelenlétét.

Keresztapámat, dr. Juhász Miklóst névnapján mindig megköszöntöttük szüleimmel együtt, ő meg ezt Mikulás-ajánékkal viszonzta. 1956-ban már csak édesanyámmal kettesben, édesapám nélkül kereshettük fel. Most a Mikulás-figura mellé komoly összeget adott át diszkrétan, borítékban édesanyámnak. Tudta, hogy ilyen viszonyok között nem taníthatott táncot, apám fizetése nélkül egyik napról a másikra, értékeink eladogatásából éltünk. Mária nagynénémnek is több mint negyvenéves bírósági munkaviszony után mondtak fel azonnal, mert részt vett a nőtüntetésen. Csak a zongoraóráiból jutottunk még néhány forinthez.

⁶ Dr. Dobszay János: Egy volt lenti ügyész visszaemlékezése (in: Rosta Sándor: Zalai '56-osok visszaemlékezései, Zalaegerszeg, 2006., 119. oldal) Megjegyzem, hogy személyes találkozásunkkor felhívtam dr. Dobszay János figyelmét arra, hogy írásaiban apám több helyen is pontatlanul szerepel mint „dr. Szigethy Árpád volt képviselő”. Nem volt doktori címe, csak jogi végbizonysítványa, és képviselő sem volt korábban.

Decemberben éltem át először, hogy milyen érzés, mikor késő éjszaka pufajkások riasztanak fel durva hangon. Apámat keresték. A rekamiéról is fel kellett kelnem, hogy az ágyneműtartót átnézzék: nem ott bújjik-e meg. Ezt többször is megismételték, kezdett rutinszerű, fásuló zaklatássá válni – de megszokni nem lehetett. Mi persze mindig azt állítottuk, hogy fogalmunk sincs, hol lehet. Valószínűleg disszidált.

1957. március 13-án este kilenc körül ez még komolyabbá vált. Három pufajkás állított be házkutatási paranccsal. Közölték, hogy senki nem hagyhatja el a lakást, még nagynéném középiskolás zongoranövendéke, Pintér Pista és az érte jött öccse, iskolatársam, Gyurka sem. A szüleiket sem értesíthették.

Órákon keresztül néztük tehetetlenül, hogyan forgatták fel a lakásunkat. Csak éjfél körül fejezték be. Emlékeztetőnek előveszem a jegyzőkönyvet. Nevetséges mai szemmel. Lefoglaltak néhány levelet, köztük Galambos plébános úrét, aki ezer forint segélyt küldött benne. Katonai kémkedést bizonyító bűnjeleknek minősítették apám fényképeit, diáit, melyeket a világháború idején hajmáskéri katonatársairól készített. Én leginkább azt fájlaltam, hogy elvitték azokat az újságokat, röplapokat, melyeket tavasz óta gyűjtöttem, hogy valamikor segítsenek a történelmi idő felidézésében. Köztük olyanokat is, melyeket még ma sem adtak ki újra a dokumentumkötetekben – például röplapokat, melyeket Péter unokabátyám hozott a pécsi egyetemistáktól. „Bölcsességüket” mutatta, hogy sikerült meggyőznöm őket: a november 4. utáni újságok már a Kádár-korszakról szólnak. Ezek most is megvannak. Bennük mennyi érdekesség maradt meg! Például nyomon követhetjük, hogy Kádár az átállását, árulását, egyre keményebb retorzióit lépésről-lépésre hogyan próbálta igazolni.

Az egyik karhatalmista váratlanul leoltotta a villanyt. Mire felgyújtotta, a másik egy pisztollyal a kezében állt Mária nagynéném ágyánál. Megdermedt a levegő. Mibe akarnak minket belerángatni? Emlékeztünk a néhány évvel ezelőtti elhíresült zalai Fischl-ügyre, a padlásán elrejtett fegyverről mit sem sejtő vádlott statáriális kivégzésére. A karhatalmista néhány másodperces hatásszünet után szívmengető humorral megjegyezte: mondhatná, hogy az ágyban találta.

Nemrég beszélgettem erről Pintér Gyurival. Sokkal erősebb alkat, mint én – és még most is teljes átéléssel, élete egyik legszörnyűbb emlékeként beszélt a jelenetről, általában a kiszolgáltatottságunkról, a hatalmi cinizmusról. Benne talán még mélyebb nyomokat hagyott, amit nálunk átélt, hiszen mi addigra már valamennyire edzettekké váltunk. Bennem például sokkal inkább az maradt meg, hogy a karhatalmistákat hogyan sikerült többször is átejetnem, mikor valami már nem „hideg”, nem „langyos”, de kifejezetten „meleg” volt.

1957 nyarán egy hónapig Igaron „Tibor nagybátyámat” látogattam meg. Kinek tűnhetett fel, hogy így találkozhattam végre édesapámmal? Elmesélte, hogy ötvenöt évesen súlyos mandulagyulladását kapott, és hogyan intézte el az öccse, hogy a pincehelyi kórházban kivegyék a manduláját – álnéven, hogy ne bukjon le. Ő meg jót derült azon, hogy a legutóbbi levelemben ahelyett, hogy a családról számoltam volna be részletesen, valamiféle újságírói szárnypróbálgatásként az újjáalakult ZTE labdarúgócsapatának első, a szíriai válogatott elleni mérkőzéséről írtam hosszú tudósítást.

Második látogatásomkor, 1958 nyarán már panaszkodott: röstelli, hogy az öccse nyakán él. Megpróbál valahol elhelyezkedni. Én meg beszámoltam első személyes megaláztatásomról. Júniusban fejeztem be az általános iskolát, végig kitűnő eredménnyel. A Zrínyi Gimnáziumba jelentkeztem. Édesanyám, Mária nagynéném rövidesen nagy tapintattal kérdezgetni kezdték: milyen szakmában szeretnék ipari tanuló lenni? Mert közepes eredménnyel ugyan be lehetett kerülni a gimnáziumba, de közölték, hogy az „ellenforradalmár” fiát nem vehetik fel. Végül csak győzött a józanság és emberi segítőkészség. Anyám elmondása szerint szomszédunk, a jó kapcsolatokkal rendelkező Czigány Jánosné kiállt értem Kovács József igazgatónál, és pótbeiratkozáskor augusztusban csak találtak még helyet számomra is.

1958 őszén apám a Pécsi Bőrgyárban vállalt raktárosi munkát, munkásszálláson lakott. Ebben az időben Juhász Péter unokatestvéremmel keresztül tartottuk a kapcsolatot, a pécsi bélyeggyűjtőkörben találkoztak néha, óvatosan, hogy a valódi ok vagy a rokonságuk ne szúrjon szemet senkinek. Tudtuk, hogy nem szólhatunk semmit, ha ritkulnak a hírek. Az sem tűnt fel ezért, hogy karácsony környékén sem kaptunk életjelet.

1959 januárjának egyik reggelén, hét óra körül apám váratlanul beállított a lakásunkba. Csodálkoztunk: mivel jöhetett ide ilyenkor Pécsről? De nem volt idő még a kérdéseinkre sem. Erősen köhögött – és nyomában sugárban fröcskölt a vér a szájából. Édesanyámmal azonnal lekísértük a városi bérház hátsó, Mária utcai⁷ kijáratán a közeli tüdőgondozóba. Szerencsénkre régi barátja, dr. Ribiczey Sándor már bent dolgozott. Ellátta, és azonnal a szombathelyi tüdőkórházba küldte mentővel.

Másfél évig kezelték Szombathelyen. Még a nyáron sem biztattak minket az orvosok, hogy megmarad. Aztán a szívós, kisportolt szervezete csak túlélte ezt is.

Évekig nem árulta el, hogyan került haza azon a reggelen. A hatvanas évek vége felé, nem sokkal a halála előtt végre feltárulkozott. Munkavállalásától számolt azzal, hogy a bőrgyári személyi nyilvántartásból előbb-utóbb le kell buknia. A nyomozók Pécsről Pest felé indultak vele először. Nem közölték, miért. Csak feltételezte, hogy Győr miatt. Rövidesen felszólították: szálljon ki vizelni. Aztán hallotta, ahogy a háta mögött csattant a zár. Belevillant: „szökés közben” tesz el láb alól? Szerencséjére ez is „csak” éppolyan pszichológiai terror volt, mint amikor Mária nagynéném ágyánál találtak pisztolyt.

Végül nagy kerülővel mégis az egerszegi hírhedt Mártírok útjai betonzárkáknál kötöttek ki. Ezek januári hidegében érte a tüdővérzés. Orvosi segítség helyett kitétek az utcára: „*dögöljön meg otthon*”. Alig tudott a fal mellett hazavánszorogni.

Döbbsenten hallgattam. Miért tették vele? Hiszen senkinek sem ártott, mindenki szerette, tisztelte. Néhány másodperc után megtörte a csendet, rám nézett:

– Akármilyen történet, nem vehették el, hogy a legcsodálatosabb napjaimat ötvenhat októberében éltem meg. Igaz, ráment az egészségem, az életem. De megérte.

A fogda, az ott szerzett súlyos betegsége megtörte egészségét, de lélekben erős maradt. Jól érezte magát a városi fotószakkör vezetőjeként, törhetetlen lelkierevével, humorral beszélgetett számtalan barátjával, ismerősével, felkereste naponta a két család több évtizedes barátságát folytatva a Degré Alajossal közös törzsasztalt a Pontház presszóban, másik társaságát Simon Gyula rádióműhelyében. De hogy a mosoly, a bármely nő valódi szépségére azonnal rátaláló bókók mögött mi feszült valójában, nekünk sem árulta el.

„Bibliája” a hatalmas Ady-összes volt. Rongyosra forgatta. Éreztem, mennyire átélte, mikor idézett belőle. Halála után fedeztem fel, hogy maga is próbálkozott versekkel. Sohasem beszélt róluk. Biztosan megengedi onnan fentről, hogy közülük legalább egy késeit nyilvánosságra hozzák, még ha töredékben is maradt, meg is döccen időnként: hogyan tárulkozott fel halála előtt nem sokkal – valamikor 1969 nyarán, őszén –, mikor első unokájában végre ismét fogódzóra lett. Tudtuk, hogy méltatlan megaláztatása miatt, élete mélypontján a szó kórházi valóságában is átélte: „*Vér volt veritékem, vérben elmerültem...*” Mégis megrendítő volt olvasnunk, hogy az örökös mosoly mögött mi marta legbelül:

*Úgy megvert az élet, hányszor földre estem,
Ám emberi embert hiába kerestem.
Sebes lett a testem, sebes lett a lelkem,
Vér volt veritékem, vérben elmerültem.*

⁷ Ma Ispotály köz.

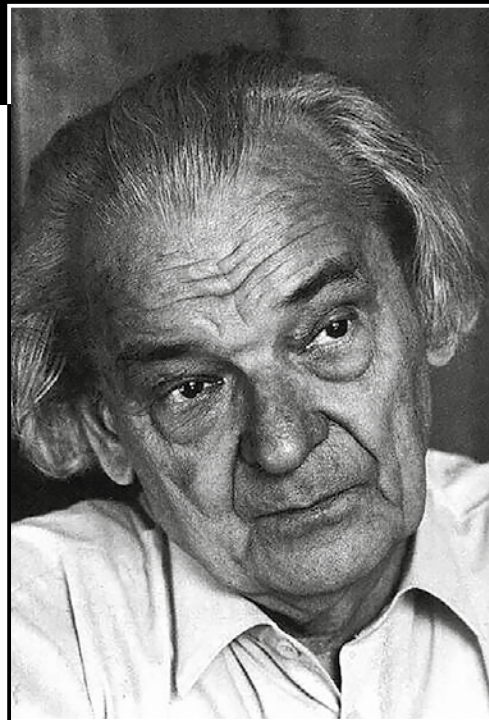
*Úgy vágytam a földről messze, messze menni,
Akár elkárhozni, vagy megsemmisülni,
De itt tartott fiam és a feleségem,
Nem vettem ezért életemnek végét.
A halált csak vártam, úgy indultam volna
Akár mennyországba, akár a pokolba.
Mégiscsak hirtelen megújult az élet,
Mikor az Úristen hozzánk küldött téged,
Kicsike unokám, nagy szemű Zoltánom,
Hogy keserűségem mosolyra változzon,
Annyi várás után belépett az Isten,
Elnyűtt világomban felragyogott minden.
Mosolyt hoztál ismét – sebeinkre gyógyírt...*

Ennyi. Már nem fejezhettem be, nem finomíthatta, nem csiszolhatta – rövidesen, 1969. október 29-én a zalaegerszegi tüdőkórházban szívós szervezete feladta a már évtizedes küzdelmet a zárka hidegében rátámadt betegségeivel. Mégis úgy érzem, a történelmi poklon, a személyes sárba tiprásán is túllépő, felülemelkedő, utolsó pillanatáig bizakodó életerejének e megnyilvánulása a legmélyebb, legmúltóbb idézet, hogy lezárjam a megelőző nemzedékek üzeneteinek sorát.

Édesapám a legújabb nemzedék első képviselőjével

Összeállítás Keresztury Dezső születésének 110. évfordulója alkalmából

Pomogáts Béla

Berzsenyi Dániel és Arany János örököseként

(Hagyomány és megújulás Keresztury Dezső munkásságában)

Az ember és a világ, az ember és a történelem harmonikus viszonyának vágya: nevezetesen az, hogy az emberi személyiség ne legyen kiszolgáltatva a természet és a történelem gyilkos rohamainak, mindig a kultúra ősi törekvései közé tartozott. Igazából nem csak akkor lehetett sikeres, midőn a mindenségre, a csillagos égre figyelő vagy a történelem pusztító hatalmával találkozó ember a természet szelíd békéjére és a változó idők alkalmi szélcsendjére figyelhetett, hanem a szorongást keltő tapasztalatok idején is. Hiszen az emberiség (és persze a magyarság) útját többnyire ilyen tapasztalatok kísérték, és ha ellenükre, velük megküzdve, nem érvényesülhetett volna időnként a megbékélés élménye, vagy legalább reménye, bizonyára elviselhetetlen terheket rótt volna ránk, emberi lényekre mind a világmindenség, mind a történelem. Az első azt sugallta volna, hogy mennyire gyengék és kicsinyek, a második hogy mennyire kiszolgáltatottak vagyunk. Rendre az emberi kultúra: a költészet, az irodalom, a művészet, a zene, a tudomány nyitotta meg az ellenállás, a helytállás forrásait. Ezért mondom mindezt most, bevezetve Keresztury Dezső írói és tudósi, mindenekelőtt költői munkásságának rövid bemutatását, mert ismereteim és meggyőződésem szerint a neves költő és irodalomtudós életművét igen nagy részben éppen az minősíti, hogy

szembe tudott nézni a huszadik században élő ember drámai tapasztalataival, és felidézve a klasszikusok örökségét – költészetében, drámai műveiben, irodalomtörténeti tanulmányaiban – meg tudta teremteni a mi korunkban oly ritkán fellelhető harmóniát. Mondhatnám így is, felmutatott egy olyan hagyományt, egy olyan kultúrát, egy olyan gondolkodást és természetesen költőként egy olyan művészetet, amely a mögöttünk maradt évszázad minden esztelenségével és kíméletlenségével szemben (velük hadakozva) az emberi élet értelmes rendje és a humánus értékek megőrizhetősége mellett tett hitet.

Bőven buzgó forrásvidéke volt ennek a harmóniát építő írói és tudósi magatartásnak. Mindenekelőtt természetesen az európai irodalom klasszikusai, olyan írókra gondolok, mint Goethe, Grillparzer és Thomas Mann, illetve a mi irodalmunkból Berzsenyi Dániel, Arany János és Babits Mihály. (A névsor természetesen kiegészíthető.) Keresztury Dezső mint elméletíró is több alkalommal állást foglalt a klasszicizmus eszményei mellett. 1943-ban írott *Klasszikus álmok – A magyar költészet és a klasszikus kultúra* című nagyobb tanulmányának végén olvasom a következőket: „Tömör és tartós esszenciákat keresünk, nem a tények zsúfolt tömegét s a démon erőszakát. Egy új, barbárabb világba kell átmentenünk a szépség örök eszméjét; a technika, a szociológia, az új kollektív politika korában a humanitásért, a személyiség autonómiájáért folyik a harc. A klasszikus elv lehetőséget nyújt talán szépség és munka, álom és hétköznap, természet és technika, egyén és közösség új szellemi összefoglalására. S ezen a területen nemcsak a költőknek, hanem mindnyájunknak elejthetetlen kincse és feladata a klasszikus régiség megőrzése és ápolása. Tudjuk: az európai műveltség egységét a kereszténység teremtette meg, de az is kétségtelen, hogy azt az elvet, amelynek ez a műveltség páratlan változatosságát, a legmélyebb, már-már halálos válságokból is feltámasztó életerejét, a többi kontinens fölött századokra kivívott elsőbbségét köszönheti: a teremtő, vállalkozó, kutató, önmagát és a világot mindegyre újraformáló egyéniség elvét a klasszikus ókortól kapta földrészünk, nekünk magyaroknak is tágabb hazánk. Különösen ránk, kis népekre nézve fontos tehát, hogy tudjuk: klasszikus hagyományunk s élő klasszikus kultúránk nemcsak eleven, teremtő minőségi megújulásunk záloga, de az európai kultúrával való felbonthatatlan egységünknek is biztosítéka.”

Hosszabban idéztem Keresztury Dezső közel háromnegyed évszázada írott tanulmányát, igazából abban a meggyőződésben, hogy ezek a sorok nemcsak emberi és tudósi magatartását és a magyar irodalmi hagyománnyal kialakított viszonyát világítják meg, hanem költészetének természetét is: szemléletmódját, poétikáját és stílusát. (Különben nem egyedül az ő írói munkásságában, a klasszikus eszményeknek elkötelezett mesterre, Babits Mihályra vagy Keresztury Dezső nemzedéktársaira: Radnóti Miklóstra, Vas Istvánra gondolok.) Ám mindenekelőtt említeném Kereszturynek két olyan klasszikus költőnkkel kialakított viszonyát, akik ugyancsak ennek a klasszicizmusnak a képviselői voltak: Berzsenyi Dánielre és Arany Jánosra gondolok. Kereszturyt, a költőt és irodalomtudóst mindig foglalkoztatta a „niklai remete” sorsa és költészete. A mostoha körülményekkel hadakozó emberi „virtus” magányos hőseit látta benne. *A füredi Berzsenyi-ünnepéről* című versében olvasom a következő sorokat: „hogy értsük: mélyről tornyosul a merész / nagyság s a gyengédség az erő meze: - / a néma hattyu dalra éled; mély a halál, de nagyobb a virtus!” Keresztury Dezső azt a néma küzdelmet figyelte, amelyet a magányba merült niklai költő vívott személyes sorsa és a baljós nemzeti történelem félelmetes árnyaival.

A világgal s önmagával birkózó költőt ábrázolta tanulmányaiban is. *Berzsenyi Dániel* című tanulmánya szerint azon a nyomon járt, amelyet Horváth János, Szabó Dezső, Németh László és Barta János nyitott meg a Berzsenyi-kutatások terén. Mellettük Keresztury Dezső dolgozta ki azt a hiteles és korszerű Berzsenyi-képet, amely teljes fényében és komolyságában mutatta meg a nagy költő egyéniségét. Addig Berzsenyit főként a magyar latinitás betetőzőjeként ábrázolta az irodalomtörténet-írás, mondhatni, valójában korszerűtlen költőt látott benne, aki klasszikus álmoknak áldozta tehetségét és életét. Berzsenyi igazi megértéséhez arra az új érzékenységre volt szükség, amelyet a Nyugat irodalma hozott. Arra, hogy igény támadjon az emberi lélek mélyebb vizsgálata iránt, és a költészet mögöttes terében zajló nagy emberi drámák végre valódi értelmet kapjanak. Ennek a modernebb lélektani és poétikai érzékenységnek a képviselője volt Keresztury. Új módon látott és magyarázott Berzsenyit mutatott be, olyan költőt, aki

már nemcsak a klasszika utolsó híve, egyszersmind a romantika első követe volt. Egyéni alkata szerint sem a klasszikus eszmények elkötelezettje, inkább „romantikus”: az érzelmek, indulatok, belső küzdelmek embere. „Már-már túlfeszítetten eszményített, már-már semlegesen általános érdekű versei mélyen is ott van a személyes gond, szerelem, hazafiúi megrendültség, magány, keserűség, lelkesültség hitelesítő rétege; s a legszemélyesebb hangú megnyilatkozást is kiemelik elszigeteltségéből a nagy fények beljé cikázó sugarai” – olvassuk Keresztury-nál. A személyiség az egymást keresztező ellentmondásokból épül, a szív nyugalmát belső viharok dúlják fel, a képzelet vad látomásokkal viaskodik. Ebben az értelemben válik Berzsenyi Vörösmarty előfutárává – olyan költővé, aki lezárja a klasszicizmust és utat nyit a romantika előtt.

A tudós esszéíró számot vetett Berzsenyi örökségével, a modern költő pedig birtokába vette ezt az örökséget. Természetes módon jutott a nagy örökséghez, költői megszólalásában mindig is ott bujkáltak a Berzsenyi-hagyományok, fellépésében a hagyományokra támaszkodhatott. Költészetének természeti és történelmi „háttér” szinte ugyanaz, mint Berzsenyié: a dunántúli táj és a dunántúli történelem élménye jelenti Keresztury Dezső lírájának elemi forrását, aki ebből a forrásból merít, az eleve a niklai költő követeje és utóda lesz. Nikla, ahol Berzsenyi meghalt, és Zalaegerszeg, ahol Keresztury született, közel esnek egymáshoz. Nemcsak térben, szellemiségben is: a somogyi és zalai hagyományok szoros rokonságában. A dunántúli táj, a szelíd dombok, a barokk városok ihlető erőt jelentenek Keresztury költészetében is. „Nézd, az öreg hegy meleg lejtőjére / gyümölcsöst, szőlőt raktak dédeid; / pincére préház, romra templom épül: / olvasd a táj sugalló betűjéből / a történelem feljegyzéseit” – szól *A Badacsonyi lábánál* című verse, ez is azt igazolja, hogy Keresztury ugyanabban a szűkebb világban érezte otthon magát, amelyben a nagy niklai előd. A Berzsenyi-hagyomány éledt fel a *Dunántúli hexameterek* című kötet verseiben. Annak idején (1965-ben a *Vigilia* című katolikus folyóiratban) Rónay György mutatott rá ennek a verseskönyvnek az értékeire, mint írja: „Együtt lüktetett ezekben az antikvitás klasszicitása s annak a latin kultúrába ojtott magyarságnak a lelke, melyre jobb híján, s a szó egész légkörét idézve, újra csak a már említett jelzőt ismételhetjük: reformkori. A >jó mulatság, férfimunka< magyarsága ez, a munkában edzett emberség szépsége.”

A másik mester és ihlető Arany János, akivel kapcsolatban Keresztury Dezső több tanulmány és verselemzés, valamint egy népszerűsítő életrajz mellett egy kétkötetes nagymonográfiával tette gazdagabbá irodalmi múltunk ismeretét. Az 1967-ben megjelent első kötet *„S mi vagyok én...”* címmel 1817-től 1856-ig, a két évtizeddel később, 1987-ben közre adott második kötet *„Csak hangköre más”* címmel 1857 és 1882 között dolgozta fel egyik legnagyobb nemzeti klasszikusunk életét és munkásságát. Arany János életműve mindig vizsga elé állította irodalomtörténet-írásunkat, saját korának értelmezői, így Szinyei Ferenc, Haraszi Gyula, Császár Elemér és Voinovich Géza valójában egyedül a „nemzeti klasszicista” irodalom-felfogás nézőpontjából közelítettek életművéhez, és talán egyedül Riedl Frigyes (korai, 1887-ben megjelent) pályaképe, illetve Babits Mihály (1910-ben a Nyugatban közreadott) *Petőfi és Arany* című tanulmánya próbálta modernizálni a hagyományos felfogást. Ennek az értelmezésmódnak az igazi érvényre juttatása következett be Keresztury Dezső kétkötetes monográfiájával, ez az írói pályakép már azt a költőt mutatta be, aki sok tekintetben a modern magyar költészet előfutára, és akinek munkásságát nem lehet pusztán a Gyulai Pál, majd később a Horváth János által kodifikált „nemzeti klasszicizmus” normái szerint megítélni. Keresztury monográfiája olyan költőre hívta fel a figyelmet, aki korának európai költészetével szinte szinkronban próbálta felfedni és bevilágítani az emberi létezés és a nemzeti történelem nemegyszer sötét tapasztalatait, mondhatnám így is: titkait.

Érdeemes itt felidézni a monográfia második részének zárófejezetét, amelyben Keresztury Dezső Arany János költészetének a huszadik századi (a „modern”) költői felfogását mintegy megelőlegező élményeire és szorongásaira utal: azokra az „irracionális és kozmikus összefüggésekre”, amelyek igazából a „modern” (mondjuk: a világirodalom tekintetében a Baudelaire, a magyar irodalom tekintetében az Ady utáni) költészetet jellemezték. De lássuk ismét kissé hosszabban a Keresztury-idézetet: „A szeretet bensőségéből,

a magányos olvasás otthonosságából, abból a jó érzésből, hogy van, s hogy a miénk: neki jutott és jut ma is a legtöbb. De ne elégedjünk meg az efféle kicsit didaktikus szemléletmóddal. Ez legfőbb értéként a költészet eszményítő, a valóság rideg, sebző éleit meglágyító, a szenvedélyt, az örvénylő sötétséget, az értelem átvilágított, megfékezett rendjébe szorító erejét, a tiszta formát, az érthető ábrázolást, a világos gondolatot, a jó polgári erkölcsiséget emeli ki Arany művéből. Pedig ő nemcsak >bensőséges< költő volt: főként nem a szó olyan biedermeieresen idilli értelmében, amilyet a *Családi kör* s a hozzá hasonló kisebb-nagyobb remekművek sugallnak. Sokra becsülte, kedvtelve nézte, s fájdalmasan élte is a nyers erő vadságát, a >faragatlan fá<-t, a szívósságot, a szilaj indulatot, ha pusztító – annyiszor önpusztító – erejével, ösztönös, de hatalmas természeti erőként bontakozott ki előtte: hányszor s mily beleérző erővel ábrázolta is az emberlét irracionális, kozmikus összefüggéseit!”

Keresztury Dezsőnek igen széleskörű, gazdag életműve van – a Berzsenyi Dánielhez és Arany Jánoshoz kötődő érdeklődéséről és munkásságáról avégett kívántam beszélni, hogy megjelöljem azt a gondolkodást és szemléletet, amelynek a hagyomány és a megújulás jelenti a sarokpontjait. Úgy is mondhatnám, hogy „megújulás a hagyományban” vagy „hagyomány a megújulásban”. Talán ez a páros fogalom jellemezheti hitelesen költészetének karakterét is. Keresztury Dezső tudatosan alkalmazkodik a magyar költői hagyományokhoz, egyszersmind megújítja, korszerűsíti ezeket a hagyományokat – ahogy imént felidézett példaképei: Berzsenyi és Arany. Illyés Gyula, aki különben Keresztury Dezső legszűkebb baráti köréhez tartozott (mint közismert, az 1945-ben alakult budapesti első demokratikus kormányban, a Nemzeti Parasztpárt jelöltjeként, éppen Illyés helyett és az ő baráti unszolására vállalta el a közoktatásügyi minisztérium vezetését), egy 1964-ben datált, Keresztury Dezső hatvanadik születésnapját köszöntő írásában figyelmeztetett arra, hogy a neves költő és irodalomtudós miként „modernizálta” a klasszikus költői hagyományt. „Modernizálta”, ahogy (Illyés szerint) Berzsenyi is áthangszerelte, még hozzá saját kora „modern” költészetének, a romantikának a nyelvezetére Horatiust. Valójában Keresztury is hasonló műveletet hajtott végre: a régebbi (tehát a tizenkilencedik századi költészetre utaló, vagyis először Berzsenyihez, majd néhány évtizeddel később Aranyhoz köthető) hagyományra építette rá a modern (huszadik századi) költészet lelkeségét, poétikáját, sőt formavilágát.

Illyés a többi között a tíz esztendő (1946-1956) költői termését átfogó (1956-ban az olvasó elé került) *Dunántúli hexameterek* című kötet verseire hivatkozik, mint Keresztury Dezső talán leginkább jellegzetes verseskötetére. Ez a kötet valóban a klasszikus örökség „modernizálásának” mintadarabja, olyan otthonosan használja az antik metrumokat, akár Berzsenyi Dániel, ugyanakkor a huszadik század közepének zaklatott élményvilágát szólaltatja meg. (Hasonlóképpen, mint a saját korának élményvilágát Berzsenyi.) Tüskés Tibor, aki a *Dunántúli hexameterek* újraolvasása nyomán jutott el oda, hogy ma is érvényesen határozza meg Keresztury Dezső költészetének karakterét és értékeit, a következőkben jellemezte ezeket a verseket: „A *Dunántúli hexameterek* éppúgy maradandó emberi-etikai értékekre figyelmeztet, és éppúgy őrzi az idő lenyomatát, keletkezésének korát, mint minden jelentős mű. Keresztury egy nagy történelmi fordulat és átrendeződés után, új események kezdetén, egy >fergeteges korban< - gondoljunk még egyszer a versek születésének évtizedére! – a múlt emlékeinek-értékeinek megőrzésére figyelmeztet, az emberi lét kérdéseit veti föl maradandó érvénnyel.” Ezt az emlékezetes verseskötetet követte azután a gazdag folytatás és beteljesülés, az 1987-es *Lassul a szél*, az 1965-ös *Emberi nyelven*, az 1975-ös *Égő türelem*, az 1979-es *Válogatott versek, Így éltem és A viaskodás szonettjeiből*, az 1982-es *Pásztor*, az 1984-es *A kedves után és Állandóság a változásban*, az 1989-es *Határok, frontok*, az 1994-es *Féktelen idő* és az 1995-ös *Valaki tenyerén* című verseskötetekre gondolok. Olyan költői életmű ez, amelyet jó lelkiismerettel helyezhetünk el a huszadik század második felének klasszikus magyar költői teljesítményei között.

Ahogy az imént említett verseskötet is mutatja, Keresztury Dezső költészetének egy nagy múltú táj és a magyar kulturális hagyomány jelentette a forrásvidékét, ez a táj a Dunántúlnál, amelynek Keresztury Dezső nemcsak szülőtte, hanem hivatott követe és énekese is volt. Színes és plasztikus költeményekben idézte fel szülőföldjének természeti környezetét: a Balaton folyton változó színvilágát, a zalai táj és a

Balaton-felvidék szelíd dombjait. Elsősorban mégsem a táj iránt érdeklődött, hanem a tájban élő ember, a táj kulturális arculatát megszabó történelem iránt. A húszas évek költészete klasszikus vagy mitologikus nosztalgiákat keresett a természetben, Pán isten lépteire fülelt, pásztorok és lányok enyelgését képzelte el. A harmincas években ez az érdeklődés megváltozott, az addig név nélküli természetnek határozott karaktere, neve lett. A költőket, például Takáts Gyulát, Csorba Győzőt és magát, Kereszturyt is már nem a természet bukolikus romantikája érdekelte, hanem a tájban alakot öltő kulturális és történelmi hagyomány, és ezen belül a magyarság, a magyar nép történelmi tapasztalatai, megpróbáltatásai és eredményei.

Keresztury Dezső költészetének ez a hagyomány lett vezérlő elve. A dunántúli tájban merengő várromokat, régi kolostorokat, nemesi kúriákat, préházakat vette szemügyre, a dunántúli vidék történelmét idézte fel. A Dunántúl valaha római provincia volt, a latinitás hagyománya másfélezer éven keresztül is fennmaradt. Keresztury is Horatiust és Vergiliust lapozgató őseire gondolt, tőlük örökölte a természeti táj és a rajta kivirágzott kultúra iránti figyelmet és szeretetet. A klasszikus reminiscenciákra utalt az antik versformák hagyománya is, ennek a hagyománynak az életre keltése során Keresztury Dezső, mondhatni, modernizálta, megszéliidítette az antik költőknek a szabályokhoz rigorózan alkalmazkodó verselés módját. A magyar Dunántúl hagyománya természetesen a klasszikus tradíciók új életre keltésénél is gazdagabb volt: a latin kultúra öröksége mellett magába foglalta a török ellen küzdő Zrínyi Miklós, a magyar romantika „Délszigetét” építő Vörösmarty Mihály, az európai szellemben és irodalomban gondolkodó Babits Mihály kulturális és morális hagyatékát. Magába foglalta a nemzeti szellemet és az európaiságot, a hagyományok követését és a költői újítás igényét. Ez a gazdag örökség határozta meg Keresztury Dezső költészetének világát, ezt egészítették ki a magyar szellemi élet más hagyományai: elsősorban Arany János bölcs klasszicizmusa, Kölcsey Ferenc cselekvésre mozgósító történelmi realizmusa és Babits Mihály európai szemlélete és igényessége.

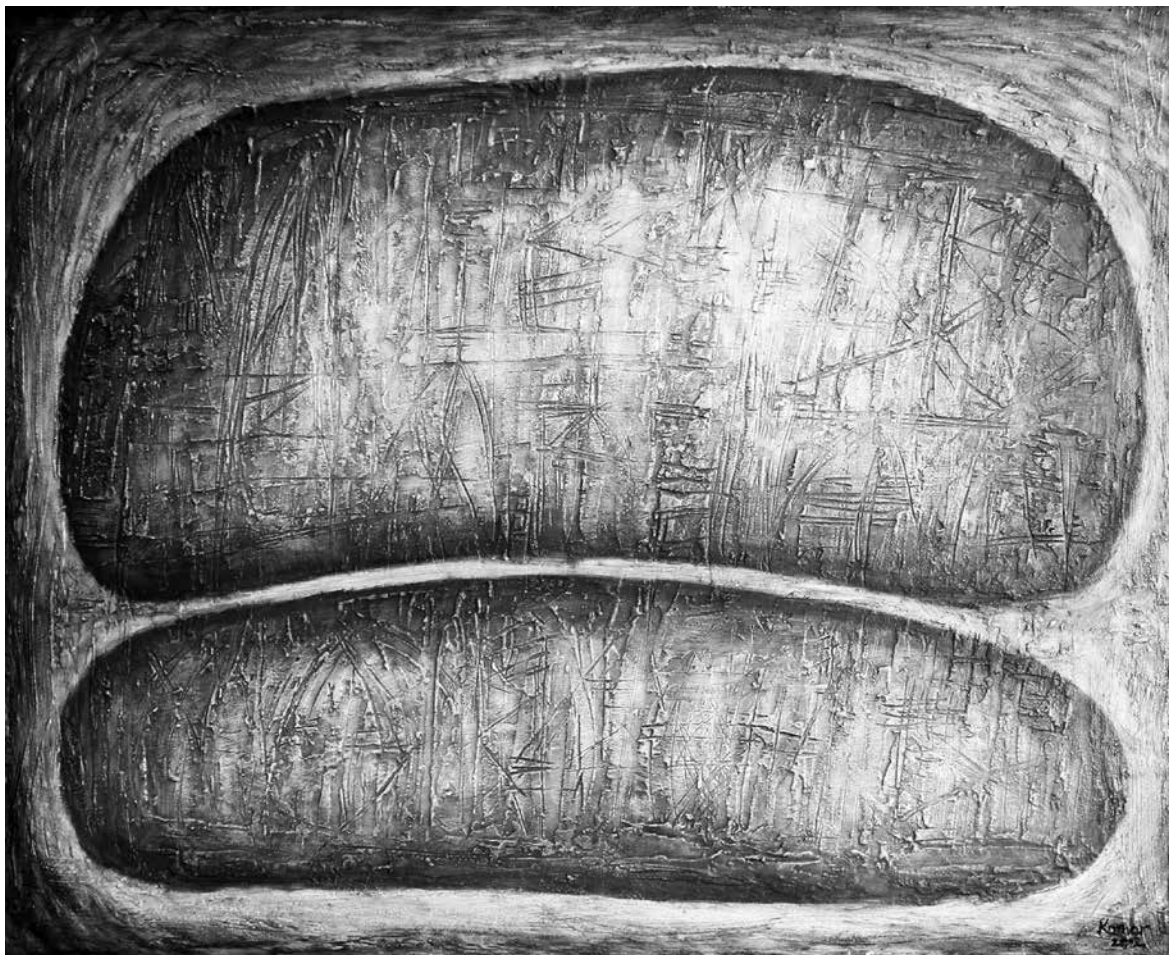
A múlt fölé hajló és a szellemi örökséggel társalkodó költő olyan lírai életművet hozott létre, amelynek erős kulturális tudata van. Számon tartotta a múlt értékeit, személyes módon – a költészet ereje által – kívánta beépíteni ezeket a nemzeti tudat értékrendjébe. Határozott érték tudat hatotta át költészetét. Vallomásai nemegyszer beszéltek a pálya zökkenőiről, félbemaradt tervekről, töredékben maradt vállalkozásokról. „Hányszor vágtam neki s hőkölttem megtorpantan: / lebukom? Milyen kés ő! Hol vérzik át a gyolcs?” – emlékezett fájdalmas tapasztalataira *Így éltem* című versének soraiban. Az életmű egészének mindazonáltal kialakult a maga öntörvényű, emberileg, erkölcsileg és művészileg egyaránt hiteles rendszere, Keresztury Dezső a kultúrát tekintette igazán fontosnak egy nemzeti közösség életében, a kultúrában találta meg a nemzeti identitás éltető szellemét. Ennek a kultúrának következetes építése és állandó reprodukálása, hagyományainak tisztán tartása és gondozása nemes küldetést jelentett – a költői morált ez a küldetés szabta meg.

Hasonló küldetéstudatról tanúskodott tanulmányíró munkássága, a közéletben szerepet vállaló tudós tevékenysége is. Keresztury Dezső a magyar múlt nagy örökségét akarta továbbítani, élő hagyománnyá tenni a jelenkor számára, ennek a törekvésnek a jegyében hozta létre *A magyar irodalom képekönyve*, *A magyar zenetörténet képekönyve*, illetve *Híres magyar könyvtárak* című műveit, illetve több kötetet megtöltő tanulmányait. Az élő hagyomány nemcsak a múltat kapcsolta a jelenhez, hanem a jelenben élő nemzet kohéziós erejét is növelte: ennek az igazságnak a felismerése hatotta át azokat az írásokat, előszóbeli megnyilatkozásokat, amelyek által a világ magyarságának találkozását, párbeszédét és alkotó összefogását sürgette. Különböző kulturális összejövetelek és konferenciák résztvevőjeként és szónokaként Keresztury Dezső ezért emelte fel mindig szavát a nemzeti hagyományok gondozása, a párbeszéd élő szelleme mellett. Ennek a szerepvállalásnak különösen a nyolcvanas évek végén bekövetkezett nagy történelmi átalakulást megelőző évtizedekben volt komoly jelentősége. Keresztury Dezsőnek, már csak a személyét és munkásságát övező országos (sőt európai) tekintély következtében mindig szava lehetett, mindig kiállt a magyar történelem nemzetformáló hagyományai, így 1848 és 1956 igazságai mellett. A nemzeti kultúra egységét szorgalmazta, és jöllehet nem kapott jelentős politikai szerepet, mindig helyt

tudott állni meggyőződéséért, és fel tudta mutatni a nemzeti történelem, a határokon is átívelő nemzeti szolidaritás és a magyar kultúra nagy értékeit.

Végezetül Keresztury Dezső mindig hűséges barátját szeretném idézni: Szabó Zoltánt, akivel ifjú tudósként, majd a Nemzeti Parasztpárt hivatott politikusaként mindig a közös gondolkodás, és ha lehetőség mutatkozott rá, a közös cselekvés fűzte egybe. Londonba emigrált barátja 1957 decemberében, annak a máskülönben tévesnek bizonyult hírnek a nyomán, hogy Keresztury Dezsőt börtönbe hurcolták a berendezkedő kádárista hatóságok, a következőkben jelölte meg Keresztury Dezső munkásságának lényegét: „Ez a népszerűsége nem törekvő, becsvágyaktól ment, szerény és tartózkodó ember, akinek jelszava mintegy az lehetett volna, amit Kölcsey fejezett ki: >munkálkodó légy s nem panaszkodó<, akiben mindazok az emberi tulajdonságok megtestesülnek, amelyeket Széchenyi kívánt a magyarnak, se a forradalomban, se azután nem merült fel politikai szerepben. Mögötte tömegek nem álltak, mögötte csak a magyar szellemi élet legjava áll, Kodálytól, Illyés Gyulán át a fiatalokig, mindezek bizonyára számítanak Keresztury Dezső dolgos okosságára és nyugodt tisztességére, ha olyan kort remélnék, amelyben magyar ember megleli honját a hazában.”. Ez a rövid jellemzés, gondolom, azóta sem veszítette el érvényességét: ha otthon akarunk lenni saját hazánkban, meg kell hallgatnunk és követnünk kell Keresztury Dezső tanításait.

Karner László: Jelek II. - vegyes technika, farost

Keresztury Dezső és a színház

A Zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház 1983 őszi megnyitását követő esztendő egyik kiemelkedő jelentőségű eseménye volt Zalaegerszegen, a város szülőtte, Keresztury Dezső 80. születésnapjának ünneplése. Sokakban felmerülhetett annakidején: talán a legméltóbb születésnap köszöntés, Keresztury Zrínyi-drámájának, a *Nehéz méltóságnak* az egy évvel azelőtt megnyitott zalai teátrumban történő bemutatása lett volna. Hogy ez mégsem történt meg, annak titkát az idő homálya lassan örökre befedi. Persze találgatások lehetnek, melyek sötétben tapogatódzva keresik a magyarázatot, ám, ha Keresztury Ruszt Józseffel 1987-ben történt találkozása sem ad a kérdésre magyarázatot, akkor a találgatások, csak találgatások maradnak.

Ennek előrebocsátását azért tartottam szükségesnek, mert ekkor lehetett volna az első esély arra, hogy a város drámaírója közelebbi kapcsolatba kerüljön az új zalai színházzal. De erről majd később.

Azt hiszem, távolabbról kell elindulnom, akkor, amikor Keresztury és a színház kapcsolatát szeretném megvizsgálni, mégpedig a pályakezdés időszakától: mikortól és miért érdeklődött a város akadémikus fia a színház iránt. Azért is szükséges a nyomokat megtalálni, mert talán így kaphatunk választ arra a kérdésre: vajon milyen élmények, benyomások kellettek ahhoz, hogy Keresztury Dezső 72 évesen írja meg élete első – és úgy tudom utolsó – színpadi művét! Közismert, hogy a 60-as években Madách két, a színházak által – legalábbis a múlt század második felében – elfeledett művét, a *Mózes*t és *Csák végnapjait* élesztette újjá és tette alkalmassá színpadon bemutatásra. Mindkét előadás Marton Endre rendező jóvoltából került a Nemzeti Színház, majd a Gyulai Várszínház színpadára. E két Madách-bemutató között Vörösmarty alig játszott drámáját, a *Czillei és a Hunyadiakat*, segítette még színpadra, szintén Marton Endre rendezésében a Nemzeti Színházban. Az már kevésbé közismert, hogy fordítóként is munkálkodott a Nemzeti Színházban, először 1940-ben, amikor lefordította Hermann Ortner *Szent Borbála csodája* c. művét, melyet Németh Antal rendezett, majd 32 évvel később, 1972-ben, Grillparzer *Medea* c. drámáját szintén a Nemzeti társulata mutatta be, a Katona József Színházban, Babarczy László rendezésében. Külön története van Goethe *Egmont* c. műve lefordításának. Így emlékezik erre vissza Keresztury 1987-ben, amikor az *Egmont* zalaegerszegi előadása után a Zalai Hírlap készített vele interjút: „57-ben Goethe-év volt, ekkor kaptam feladatul a fordítást (a *Faustot* nem akarták színre vinni). Lukács György nagyon ellenezte, de én megcsináltam. A Nemzeti visszalépett, végül Szeged mutatta be.”. Én teszem hozzá, hogy 1962-ben, tehát öt évvel később.

Mielőtt ennyire előre szaladnánk, nézzük a kezdetektől a színházhoz vezető nyomokat: Keresztury Dezső első színházi élményéről az *Emlékezéseimben* számol be: „... az Arany Bárány nagytermében láttam az első színdarabot, a *Gül babát*, s tizenkét éves szívvel itt rajongtam Peéry Iluskáért, a primadonnáért”. A következő nyomot már a húszas évek elején, Eötvös kollégistaként, ösztöndíjjal Bécsben, a Collegium Hungaricumban eltöltött évekről való emlékezéseiben fedeztem fel: „Lábán Antal rendkívül buzgó igazgató volt: a nap nagyobbik részét irodájában töltötte, mindenben kollégistái rendelkezésére állt; ... még színház- és koncertjegyeket is szerzett”. Ennél a momentumnál azonban lényegesebb visszaemlékezéseiben az a fordulat, amely szintén a bécsi két év során történt: kollégista társának, Ferenczy Gézának kíméletlen bírálata a megmutatott verseit illetően elnémítja a költőnek készülő Kereszturyt, de idézem őt, magát: „ezután minden erővel önművelésem, tudományos munkám megalapozásán fáradoztam. Érdeklődésem rendkívül széleskörű volt: nemcsak germanista professzoraim előadásaira

jártam, s szemináriumaira készültem, hanem elkezdtem foglalkozni a filozófiával, a pedagógiával, még zenetörténettel és színháztörténettel is.” Heinz Kindermann előadásaira jár ekkor, akihez, mint az osztrák kultuszminisztérium tisztviselője, a bécsi színházak felügyelete tartozott és elhatározza, hogy német szakdolgozata tárgya a német művészdrama lesz. A bécsi színház, a német dráma iránti érdeklődés Heinz Kindermann barátságát eredményezte, mely alapja lett annak a későbbi együttműködésnek, amelyet a bécsi Színháztudományi Intézet és a Széchenyi Könyvtár Színháztörténeti Tára között Keresztury hozott létre. A bécsi két év után, az akkori Európa szellemi, irodalmi, színházi központjában, Berlinben eltöltött évek következtek. „Ez volt bizonyosan a legfontosabb szakasza pályámnak. Ott lettem igazán felnőtté, önállóvá, házasemberré, egyszóval ott kezdtem „valaki” lenni, akinek a német tudóskörökben, de itthon is „neve” lett.”

Nem kis büszkeséggel számol be arról, hogy Babits Mihállyal tekinti meg Berlinben, immáron többedszer Brecht *Koldusoperáját*, látja Vahtangov és Tairov Berlinben turnézó orosz társulatának előadásait, beszámol Szekfű Gyulával történő találkozásáról, melynek eredménye, hogy a Magyar Szemlében rendszeresen jelenik meg tőle összefoglaló áttekintés az élő magyar irodalomról, Cs. Szabó László, aki akkor a Magyar Rádió irodalmi osztályának a vezetője lett, Németh László után, felkéri Kereszturyt, hogy a „Világvárosok” sorozatba írjon lírai portrét Berlinről. Ekkor kerül jó viszonyba Németh Antallal, a későbbi Nemzeti Színház-igazgatóval, aki akkor a Rádió színházi osztályán dolgozott.

A weimari Németországnak azonban – finoman szólva – bealkonyul és Keresztury, immár feleségestől, visszaköltözik Magyarországra. A színes, izgalmas berlini színházi élet után a budapesti színházak előadásairól ír kritikákat a Pester Lloydba. Ha végigfut a tekintetünk és beleolvasunk az *Árnyak nyomában* megjelent színikritikákba, meglepődve tapasztaljuk, hogy a II. világháború előtti magyar színházi élet szakavatott tollforgatójának írásait olvashatjuk. De nemcsak az előadások bírálójaként vív ki elismertséget igényes kritikáival, hanem szembe mer szállni a kritikások igénytelenségével, felületességével, felborzolva ezáltal a háború előtti színikritika állóvizét. Az 1942-ből datálódó *Színikritikus a színikritikáról* c. írásában Keresztury kora színházi kritikájának és ezzel összefüggésben színházművészetének, illetve színházi gyakorlatának helyzetét áttekintve arra a megállapításra jutott, miszerint az a tény, hogy színházi életünk hanyatlása évről évre tovább tart, nem utolsó sorban a színikritika lelkiismeretét terheli. És felteszi azt a kérdést, melyet korunknak is meg kellene szívélni, illetve megkeresni rá a választ: „Hogy legyen szigorú a kritika másokkal szemben, ha önmaga iránt elnéző?”

De nézzük tovább azokat a nyomokat, melyek Keresztury és a színház kapcsolatát jelzik. A nagy világegés után a Parasztpárt tagjaként 1945-ben kulturális miniszterként jelenik meg az ország megújításának reményében tevékenykedő országépítők között. A frissen beiktatott kulturális miniszterrel Staud Géza színháztörténész készít interjút melyben így nyilatkozik Keresztury: „A weimari Németország idején ismertem meg Berlin színházi életét. Évekig figyeltem Bécsben, Párizsban, Olaszországban a színházakat. Volt nap, hogy két előadást is megnéztem. Itthon, mint a Pester Lloyd színházi kritikusa együtt éltem a színházakkal. Számos színész barátom van. A drámairodalom kérdéseivel szakszerűen foglalkoztam.”

Rövidéletű politikai szereplését leszámítva, a 60-as évektől szinte rendszeresen jelennek meg színházzal kapcsolatos írásai: kritikák, színészi méltatás, a magyar dráma ügyében megszólalás és a Nemzeti Színház körül a 80-as évek elején kirobbant polémiában való állásfoglalás. 1978-ban a magyar színházi életben, főként a budapesti színházi életben, Aczél György kultúrát irányító sakkjátszmájának eredményeképpen nemzedékváltásra kerül sor. A Nemzeti Színház élén a kaposvári és a szolnoki színházakat addig irányító, Zsámbéki Gábor és Székely Gábor váltja az addigi Marton-Major ellentétektől sem mentes kettősét. Keresztury, megvonva a két Gábor hároméves Nemzeti Színházi működésének mérlegét, megszólalt a Nemzeti körül kialakult színházi vitában. Keresztury a klasszikus drámák hiányát azért kérte számon az általa „nemzetietlennek” nevezett Nemzeti vezetésétől, mert a nemzeti ellenállás szempontjából támadta a nemzeti – szerinte – túl európai orientáltságú programját. Megszólalásában kifejtette, hogy a Nemzeti öröksége maga a folyamatosan működő nemzettudat, s a Nemzeti – a klasszikus drámák előadásain

keresztül – ennek a letéteményese és továbbvivője. Félelme abból fakadt, hogy ha a Nemzeti túl európaivá válik, akkor elvesztheti nemzetmegtartó funkcióit és „a Nemzeti létét meghatározó [múltba visszanyúló] erőteret”. Számára tehát a Nemzeti a nemzettudat folytonosságának egyik lehetséges eszközeként jelent meg. Annál is fontosabb volt a nemzeti oldal számára a Nemzeti, mint a nemzeti hagyományok ápolója, mivel az első nyilvánosságban a szocialista ideológia által deklarált szocialista nemzetfelfogáson kívül nem létezhetett múltba visszanyúló, ettől azonban lényegesen eltérő nemzeti identitás és nemzettudat.

De térjünk vissza Keresztury és a drámaírás problematikájához. Mint korábban említettem, a 60-as évek elején új Madách-bemutató előkészületeinek izgalmában él a magyar színházi élet. Így emlékezik erre vissza Keresztury a 60-as évek második felében *Madách két művének megújításáról* c. írásában: „... egy délután felkeresett Gyárfás Miklós barátom és Turián György, a veszprémi színház vezetője, akkor az ország legfiatalabb igazgatója. Arra beszéltek rá, hogy nézzem meg újra Madách *Mózes* című drámáját, s próbáljam meg előadásra alkalmassá tenni. Szabódtam. Nyakig voltam egyéb elfoglaltságokkal, s a műről való elhalványult emlékeim sem bíztattak. Az Eötvös Kollégium könyvtárában olvastam utoljára: valami roppant lávaömlés forró alaktalanságának élménye tetszett fel előttem újra, inkább ijesztve, mint vonzóan. De végül is megígértem annyit, hogy újra elolvasom a drámát. Sajátságos véletlen: az utolsó kép groteszkül nagyarányú látomása ragadott meg: egy roppant fa kidöntése adja meg a jelt az új, ifjú vezérnek, hogy indulhat az Ígéret Földjére. Aztán kóstolgatni kezdtem a szöveget: valami régi pedagógiai láz szállt meg, így javígtattam valamikor ifjú tanítványaim tehetségesen dadogó dolgozatait. A kaland vonzása magával sodort: egy hét alatt, esti szórakozásul, szinte keresztretjévényfejtő izgalommal lefordítottam körülbelül tízlapnyi részt. Mikor barátaimnak felolvastam, magam voltam a legjobban meglepve a hatástól, a nagy dráma, amelyet az ügyetlen, porlepte szöveg eltakart, fényleni kezdett.”

A *Mózes*t, Keresztury visszaemlékezése szerint először a veszprémi színház mutatta be Turián György rendezésében, ám a Színháztörténeti Intézet adataira szerint az első a Nemzeti Színházat illeti, mert a dokumentumok alapján 1963-ban Marton Endre rendezésében mutatta be a Nemzeti és csak három évvel később, 1966-ban játssza el a veszprémi Petőfi Színház a *Mózes*t. Mindenesetre a Nemzeti előadása hosszú évekig sikerdarabja lesz a társulatnak és Sinkovits Imre pályájának meghatározó állomása. Feltételezhetően ehhez a közös munkához kapcsolható a Keresztury és Sinkovits Imre között kialakult, s egy életre szóló atyai barátság. Erről vall Sinkovits 1984-ben, a Fejér Megyei Szemle Keresztury-számában megjelent versében és Keresztury is *Egy eszményítő realista* c., 1979-ben megjelent, Sinkovits Imre pályaképét felrajzoló írásában.

Ha időrendben haladunk, 1966-ban találkozhatunk újabb elfeledett XIX századi magyar drámai alkotás felfedezőjeként Keresztury nevével: Vörösmarty *Czillei és a Hunyadiak* Nemzeti Színházbeli bemutatókor. A két Madách-műhöz hasonlóan Vörösmarty drámáját is mélyreható dramaturgiai beavatkozásokkal sikerült színpadképessé alakítania.

1968-ban a Gyulai Várszínházban újabb Madách-bemutató színlapján olvashatjuk Keresztury nevét: *Csák végnapjai*, rendezője Miszlay István; a művet újraformálta: Keresztury Dezső. E madáchi műhöz való közeledéséről így vall Keresztury: „A *Csák végnapjai*-ban megvoltak a lehetőségei, de csak lehetőségei valósultak meg annak a nemzeti drámának, amelyről egy teremtoerővel teljes korszak álmodott. Kezdetől fogva nyilvánvaló volt előttem, hogy új feladatra vállalkozom. Az „élő színpadra alkalmazás” helyett egy drámai vázlat „újraformálásá”-ról van tehát szó. Ezt az újraformálást igyekeztem azonban úgy elvégezni, hogy Madách – és a drámát szülő kor – legfőbb szándékain ne essék csorba. Úgy tehát, mintha egy, a politikában és a színház gyakorlatában egyaránt jártasabb, nagyobb látókörű, idősebb és lehiggadtabb Madách vagy azok a költők vezették volna a kezemet, akiket a sztregovai különc is elfogadott baráti tanácsadókul – főképpen Arany.” Majd így zárja visszaemlékezését: „Véremmel írtam: e kijelentés kicsit nagyzó patosának talán élet veszi, ha így folytatom: azért, mert annak a korszaknak, amelyben Madách drámája létrejött, alapvető élményeit és gondolatait „véremmé tanultam””.

E vázlatos nyomozásból, azt hiszem, kiderül, hogy Keresztury a 60-as években jelentős eredményeket

ért el a XIX. századi magyar dráma, a színházak számára elfeledett műveinek megismertetésével és ebben jelentős szerepet játszott egyrészt az Eötvös Collegiumban, Horváth János tanár úr Gyulai Páltól és Péterfy Jenőtől kapott szellemisége, melyet Keresztury így fogalmaz meg: „Nemzeti klasszicizmusunk serkentő, nevelő erői így a személyes közvetítés, az emberi élmény hitelével éltek és hatottak közöttünk”. Másrészt a bécsi és berlini évek színházi életének megismerése, ami tagadhatatlanul nagy hatással volt a fiatal Kereszturyra.

1976 nyarán a Gyulai Várszínház vállalkozik Keresztury – most már tudjuk – egyetlen drámájára, a *Nehéz méltóság* bemutatására, ismét Marton Endre rendezésében és Sinkovits Imre Zrínyi-alakításával. Az előadás azonban nem kerül a Nemzeti színpadára, mint a korábban említett várszínházi bemutatók, sőt később sem vállalkozik egyetlen színház sem Keresztury drámájának bemutatására. Az 1980-as évek elején szerveződő zalaegerszegi színház műsortervébe sem került be Keresztury drámája. A színháznyitást megelőző dramaturgiai megbeszélések során bizonyos felmerült a hat évvel korábban Gyulán bemutatott mű műsortervbe való felvétele, vagy a korábban említett Madách-művek egyikének bemutatása, de *Az ember tragédiájának* nyitó előadasként való műsorra tűzése háttérbe szoríthatta ezeket az elgondolásokat.

Kovács Sándor Iván, a *Nehéz méltóság* c. dráma – 1993-ban történt – könyv alakú megjelenéséhez írt utószavában, terjedelmes tanulmányban tesz kísérletet a mű fogantatásának és elkészülési idejének meghatározására, valamint Keresztury Zrínyi-ábrázolásának magyarázatára, melynek egyik fő motívuma az író visszaemlékezése traumatikus gyermekkori élményére: apja öngyilkosságára. Az íróval történő, '93-ban lezajlott beszélgetésre utalva leli meg az első jelet, ugyanis Keresztury fejből idézi Móricz Zsigmond Zrínyi epigrammatáját, mely az 1920-as Nyugat Zrínyi-összeállításában jelent meg. A következő nyom a 60-as évek elejére vezet, amikor a szülőváros felfedezheti Kereszturyt, mint a város hírességét és a város hívására az író mind gyakrabban látogat vissza, hiszen ahogy megfogalmazta: „Én megtartottam ehhez a városhoz hűségemet, mert nagyon sok mindent köszönhetek neki.” Így bizonyára élénk érdeklődéssel olvashatta az 1964. évi Zrínyi-évfordulóra megjelent ún. „halálbibliográfiát”, melyet a Megyei Könyvtár adott ki Jakab Géza előszavával és szerkesztésében, a következő címmel: *A költő-hadvezér Zrínyi Miklós halálára vonatkozó történelmi tanulmányok címei*.

És a harmadik, talán legfontosabb momentum, mindamelllett, hogy már gyermekkorában magába szívhatta a családi körben és a gimnáziumban, Borbély György magyaróráin azt a Zrínyi-kultuszt, mely egy életen keresztül elkísérte. S magát az írot kell idéznem, amikor a korábban említett traumatikus élmény, mint fő motívum jelenik meg a *Zrínyi* megformálásánál: „Apám nem volt közönséges ember, bár sohasem akarta magát többnek mutatni másoknál. (...) A hangulat otthon egyre rosszabb és ingerültebb lett, s egy csatakos nyirkos, sűrű reggelen, öltözködés közben fegyverdördülésre és aztán anyám sikoltozására riadtam. Arra a dördülésre és sikoltozásra, amelynek emléke végigkísérte egész életemet.”

Vázlatosan azért tartottam szükségesnek a mű születésének főbb motívumait összegyűjteni, mivel ezek ismeretében valóban a zalaegerszegi színpadra kívánhatta volna, akár a város, akár maga Keresztury is ezt a művet.

Mint tudjuk, ez nem történt meg Keresztury életében, csak egy koncertszerű előadás valósult meg a zalaegerszegi színészek tolmácsolásában, 2006 januárjában a Magyar Kultúra napján, Keresztury halála tizedik évfordulójának évében. Megjegyzem, hogy a gyulai bemutató után először! Magam számára, aki rendeztem ezt az előadást, jelentős élmény volt találkozni a művel és azzal a nyelvvel, melynek archaikus íze minden bizonyos Madách két korábban említett és a Vörösmarty-mű színpadra formálása során jelentek meg és váltak Keresztury „vérévé”.

Ruszt József, a színházalapító és Keresztury egy találkozásáról tudok, '97-ben, mégpedig az *Egmont* bemutatása után, melyről így nyilatkozott Keresztury a Zalai Hírlapnak, arra a kérdésre, hogy látta-e már az előadást, és ha igen, mi a véleménye róla (természetesen az *Egmont* előadásról van szó): „Megnézem az előadást, kíváncsi vagyok, mit csinált belőle Ruszt. Korábban láttam a *Bölcs Náthánt* – gratuláltam Rusztnak. Utána beszélgettünk – nincs-e darabötletem – lehet, ekkor fogant meg benne az *Egmont*.”

Ruszt József hagyatékának feldolgozása során – eddig öt kötet jelent meg az életműsorozatból –, végigolvasva a zalaegerszegi időszakról szóló naplófeljegyzéseket, írásokat, nem találtam semmi nyomot arra vonatkozóan, hogy lett volna közöttük levélváltás, illetve az előbb említett találkozásokon kívül egyéb ilyen jelentőséggel bíró alkalom.

1984-ben, a Fejér Megyei Szemle Keresztury 80. születésnapjára megjelentett Keresztury-számában Király István így aposztrofálta az író: „Keresztury Dezső sok műfajú élet”, és felsorolta a műfajokat: „költő, drámaíró, irodalomtörténész, kritikus, közművelődési szakember, kultúrpolitikus”. Ám a terjedelmes tanulmányban egy szó sem esik sem a drámaíróról, sem a drámafordítóról, sem pedig a XIX. századi történelmi drámák színpadra segítőjéről.

A *Nehéz méltóság* 1976-os gyulai előadásáról Szántó Judit írt elemző-értékelő kritikát a Színház 1976. októberi számában melynek befejezését most ide idézem: „Egészében hát ünnepi este volt. Gyulán nem lehet deheroizálni. Zrínyi Miklóst meg sehol sem is lehetne. Jó dolog, ha néhanapján igazi hősökkel, a szív és a szellem atlétáival találkozhatunk a színpadon; jó dolog, ha a találkozás alatt és után egy kicsit mi, utódok is hősnak érezhetjük magunkat. Gyulán ez könnyen megtörténhetik; Keresztury Dezsőnek és tolmácsolóinak hála, úgy gondolom ez meg is történt.”

Még ma is fülembé cseng a *Nehéz méltóság* koncertszerű előadása után felcsattanó és hosszantartó taps, amely nemcsak a színészeknek szólt, hanem szólt Keresztury drámai nyelvének, a nagyformátumú költő hadvezérnek, akinek drámája egyszerre érezte egy kiváló képességű ember sorsának tragikumát és a drámaíró elkötelezett felelősségérzetét egyéni és történelmi múltjáért, jelenéért.

Talán a most megújult Egervári Várkastély nyári színháza méltó környezetet adhatna e drámai műnek és a mű veretes nyelvezetének. Mindenesetre a majd negyven évvel ezelőtti gyulai bemutató bizonyította, hogy a mű ünnepi estét tud varázsolni az ódon falak között. Úgy gondolom, ez igaz lehet itt, Egervárott is. Ennél méltóbb emlékezést el sem lehetne képzelni a csáktornyai költő-hadvezér és az őt megörökítő egerszegi drámaíró példaértékű életének emléke előtt.

Keresztury Dezső és a Balaton

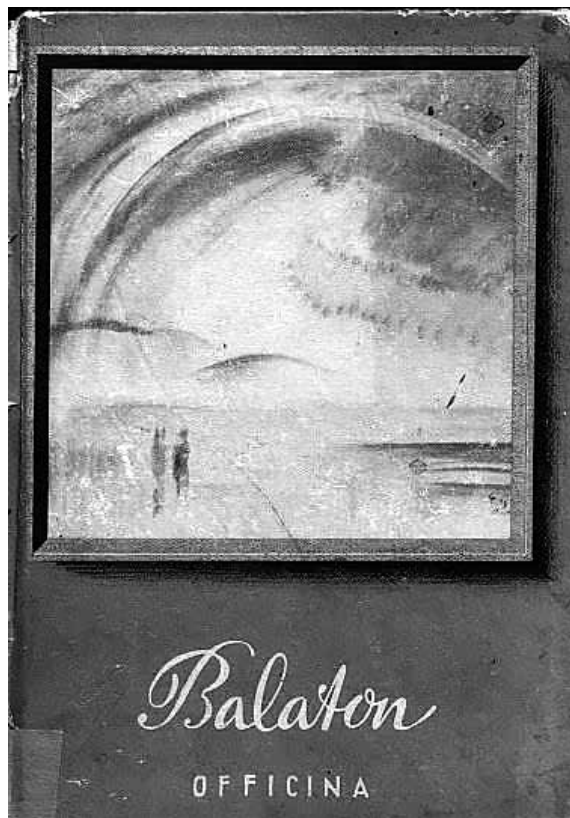
Régi családi beszélgetések kapcsán idézem fel nagyanyám nemesgulácsi vizitjeit az Eöry-házban. A badacsonyládbi birtokokkal rendelkező ősöm ugyanis gyakran ruccant át férjével együtt Keszthelyről Lábdiiba, birtokai megismerésére, a vincellér jelentésének meghallgatására, a további munkálatok elrendezésére. Lábdi pedig közel esett Nemesgulácshoz, s az akkori nemesi-polgári társaság összetartott. Sajnos nem sok minden maradt meg ezekből a látogatásokból a családi legendárium lapjain, csupán egyetlen mondat, amely azután szállóigévé is vált nálunk.

– Erzsikém, igyál egy kis gulácsi vizet. – Köszönöm Etelkám. Persze a gulácsi víz nem holmi közönséges ital volt, hanem a községben feltörő enyhén szénsavas forrás remek üde, tiszta vize. Etelka pedig Keresztury József felesége, Keresztury Dezső édesanyja.

Keresztury Dezső a Panoráma Kiadónál 1960-ban megjelent *Balaton* című remek, személyes útikalauza, bedekkere, művelődéstörténeti pannója nem említi ezt az esetet, viszont szól Erzsike nővérének férjéről, a sümegi múzeumalapító régészről, íróról Darnay Kálmánról.

– „Hi-hiszen akkor t-ti az én M-muki barátom gy-gyerekei vagytok! – kiáltott fel csillogó szemmel az öreg Darnay, amikor átadtuk apósom üdvözlését. Egy padban ültünk az iskolában, folytatta – s boldogan kezdte felidézni ifjúsága emlékeit, miközben hatalmas kulccsal kinyitotta a vasveretes falusi barokk tölgyfaajtót, mely fölött és mellett festésüket hullató templomi faragványok függtek a falon. (...) A szálfagyenes öregúr, akinek fejét oly szép érettre szívtá az idő, mint ő maga tajtékipáit, dadogott kissé. Magyarázataiba angyali természetességgel vegyült össze az emlékezés és a szakismeret.”

E kis családtörténetire formálódott bevezetés talán rávilágít arra, hogy az emlékek kútjából

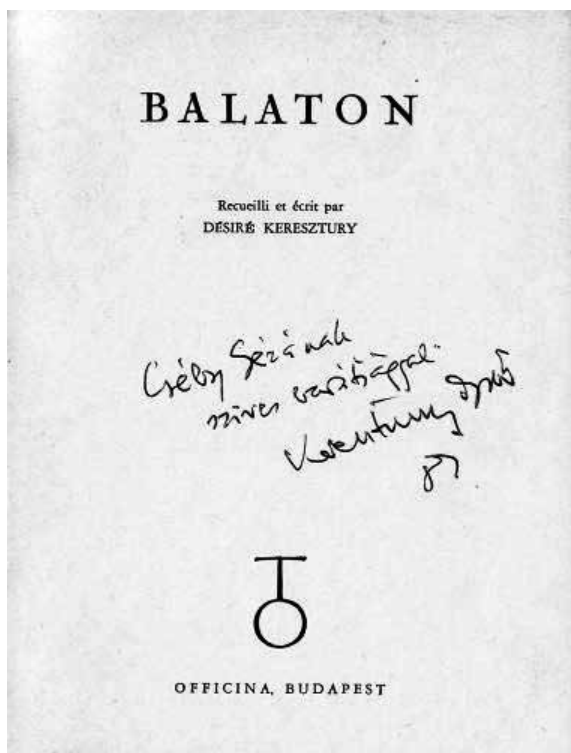

Keresztury Dezső: *Balaton*, 1940 borítója (a francia nyelvű kiadás)

mennyi egykori történetet lehet felszínre emelni. Hogy ezen a tájon (gondolom másutt is) mennyire szoros – rokoni, baráti, vagy ismeretségi – szálak fűzték egybe az azonos társadalmi réteghez tartozó embereket. Szerencsésebb esetben a szülőföld szeretete is. Ez az öröm és érzés azonban nem mindenkinek lehet sajátja. Ehhez mélyebb empátia, kötődés, érzékenység kell. Keresztury Dezsőnek azonban mindez megadatott.

Nem nehéz bizonyítani Keresztury Dezső Balatonnal való szoros kapcsolatát, hisz önmagát „összbalatoni gyökérzetűnek” vallotta. Ennek számos konkrét jelét is adta.

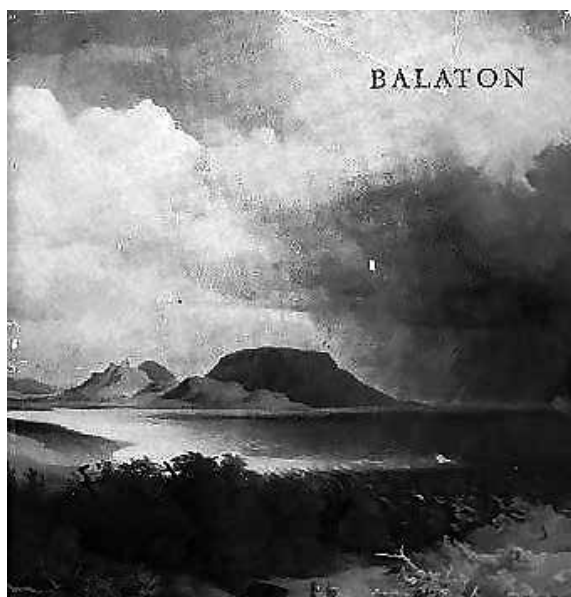
Egy rövid előadás, korreferátum keretében csupán jelzésekre, képek felvillantására lesz

Keresztury
Dezső:
Balaton,
1940
címlapja

lehetőség. A tőle származó idézetekkel próbálom bizonyítani azt a Balatonhoz való belső lelki kötődést, amely Kereszturyt végigkísérte egész életén.

A Zalaegerszegen született költő, író, irodalomtörténész életében, Balaton-képének kialakulásában meghatározóak voltak az anyai nagyapjának nemesgulácsi házában töltött évek, évtizedek. Minden bizonnyal meghatározó volt e vidéknek, a szélesebb értelemben vett Pannóniának művészetet termő levegője, története is. Ez semmiképpen nem megkerülhető az érzékeny és az értékekre figyelő gyermek, majd ifjú életében. Erre enged következtetni Illyés Gyula egy 1939-ben tett gulácsi látogatásról írt útirajza, portréja Kereszturyról (*Hajszálgyökerek*, Bp., Szépirodalmi, 1971). Hasonlóképpen Bodosi György *Völgyvallatás* című kötetében *Keresztury Dezső balatoni otthonai* című írása (B. Gy.: *Völgyvallatás*, Bp, Magvető, 1979). Nem véletlen, hogy mindketten ellátogattak a költő kíséretében (mert úgy tűnik ezt Keresztury fontosnak tartotta) Nemesgulácsra, ahová Keresztury mindig haza érkezett. 1918 és 1952 között ezt a falut tekintette otthonának. 1946 nyarán írói

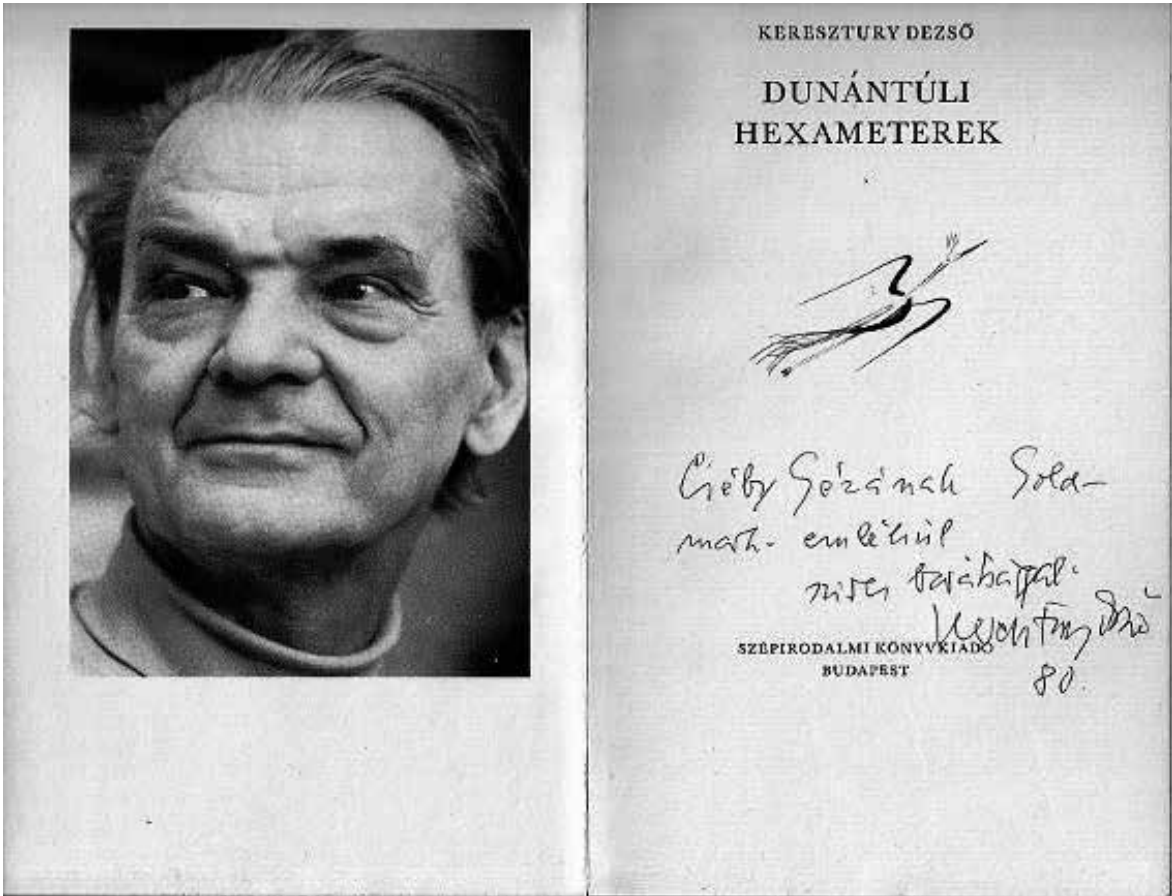

Keresztury Dezső:
Balaton, 1960
borítója

találkozó hangulatában jött össze Nemesgulácson a Keresztury családnál, az Eöry-kúriában Illyés Gyula, Németh László és Tamási Áron (Lásd: Harmath István - Katsányi Sándor: *Veszprém megye irodalmi hagyományai*). Ezt az egykor jobb napokat látott kúriát, de elsősorban Eöry nagyapa emlékét a *Dunántúli hexameterek X* verse idézi meg. Annak a versciklusnak verse, melynek írásakor – Németh József irodalomtörténész szerint – a költő gondolatban Gulács, a Balaton környékén járt. Németh tökéletesen látja az ihlető táj erejét, amelytől a szerző nem tud, de nem is akar elválni:

„Ifjú legény volt még nagyapám, mikor ezt a diófát átültette a szőlőből, hova szarka vetette magvát. Együtt nőttek fel; felesége alatta várta a régi meleg nyarakon gyerekek csapátával.”

Apró-cseprő dolgokat húz elő emlékeinek tárházából, melyek mélyen belevésődtek tudatába. Nemcsak a nagyszülők, a szülők emléke, de az oly jelentéktelennek tűnő dolgoké is, mint egy-egy facsemete, a tamariszkusz lombja, egy malomkő – fontos számára. Már csak emléküik maradt, de ezek nélkül üres mindaz, ami Keresztury számára ennek a tájnak lényegét meghatározza. Hisz ide kötötte ifjúsága ez volt „ifjúságom színhelye” – írta, ide kötötték a nagyszülők, ide kötötte apja tragikus végzete.

Keresztury Dezső: Dunántúli hexameterek, 1974 (a szerző arcképe és a kötet címlapja)

A Gulácsra való költözésre többször visszatér nemcsak az *Emlékezéseim. Szülőföldeim* című kötetében, de az előbb említett *Balaton* könyvében is. A nyolcéves gyermek Tapolcáról Gulácsig lovaskocsin tette meg az utat, éjszaka. „Annak az éjszakai kocsútnak emlékét semmi sem tudta bennem elhomályosítani.” – vetette később papírra, már érett fejjel. „Csorba hold világított a kristálytisza nyári égen; a kocsí lámpái inkább a rend kedvéért égtek; a sárga gyertyafény csak a lovak combján villant meg, a tájon szétporló holdfényből kísértetiesen derengtek elő az útmenti szederfák, egy-egy kőfeszület, malom, falusi templom, a házak, azután a lapályból kiemelkedő hegyek: Haláp, Hegyesd, Csobánc, Szentgyörgy, Tóti, Gulács s messze mögöttük, mindnyájukon uralkodva, a Badacsony.” Ez a tájleírás nemcsak a remek megfigyelőt, az író, színes tollát igazolja számunkra, hanem a táj iránti elkötelezettségénél jóval magasabb érzelmi kötődést: a táj iránti szeretetet. Később is többször

írt erről a vidékről, és ha kellett, ezért a pannon tájba ágyazott, természeti és épített környezetért perelt, viaskodott azoknak a – ahogy ő jellemzi – szörnyű épületeknek, intézkedéseknek ellenében, melyek elcsúfítják, tönkre teszik a gyermekkor emlékezetéből kifésülő egykori panorámát. Akárcsak annak idején Herczeg Ferenc, Keresztury is felemeli szavát a kőbányászat ellen, felhívva a figyelmet „a Badacsony oldalában ijesztőre tágult seb”-re, és Haláp, Gulács haldoklására.

Keresztury Dezső életét és munkásságát figyelve tehát nem nehéz fellelni a Balatonhoz való kötődés erős voltát. Ő örökké hű maradt ehhez a földhöz. Juhász Ferenc írja egy helyütt róla: „fényből, szeretetből és hűségéből szőtt ember volt”. Ez az ifjúkorban megpecsételődött vonzalom – talán ennél több is – az évek számával soha nem halványult. Személyes Balaton-környéki útjai, prózai és lírai munkái bizonyítják. Mert hogy is lehetne oly önfeledt szeretettel írni a Balaton vidékéről – ahogy ő tette –, ha nem a pannon

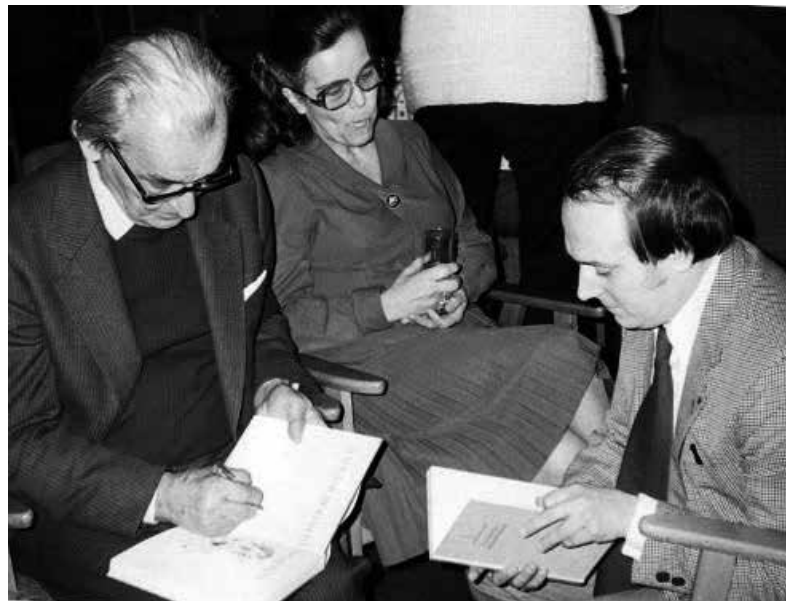
gyökök határozzák meg mindennapjainkat, a világban való eligazodásunk lényeges pillanatait?

„Önfeledten néztük a tájat. (...) Ősvegetáció és kultúrtáj, ha tetszik: mocsár és szőlőskert – ez a két arc együtt mutatja a Balaton-vidék igazi jellemét. (...) a halk változatok kedvelői vannak benne otthon igazán. A dunántúli magyar világ jellegzetes része: pannón latinitás és munkás magyar századok örököse, őrzője.” – vallja a Balatonról szóló egyik írásában.

Ezt a vidéket fontosnak tartotta megismertetni másokkal is. Már 1940-ben megjelentette az Officina Kiadó a gazdagon illusztrált *Balaton* című kis kötetét. Ezt oly fontosnak tartotta a kiadó és maga a szerző, hogy a magyar nyelven túl idegen nyelvre is lefordították.

Az 1960-ban megjelentetett – előbb már említett – vaskosabb, részletesebb *Balaton* kötet külleme is igényes, szépen tipografált. A szerző szövegét neves magyar piktorok Balaton-ihlette festményei teszik teljessé. Ami a szöveget illeti, ennél szebb, líraibb művelődéstörténeti dolgozatot keveset lehet találni a Balatonról. Sokan és sokat írtak róla. Kiváló tudományos és irodalmi, szociográfiai művek születtek. Ez a kötet azonban valami egészen más. Ha valaki valóban közelebbről szeretné megismerni Magyarországot e nagyon is szerethető vidékét, a tavat, annak környékét, alapvető feladatának kell tekintenie, hogy e könyvet elolvassa. Keresztury nem a külső szemlélő aspektusából mutatja be a vidéket. Nagyon is személyes írás ez. Egy olyan ember írása, aki házigazdaként, okos tudósként, a táj és történelmének ismerőjeként, poeta doctusként vállalkozik végigkalauzolni az olvasót a szeretett tájon.

Természetes, hogy Keresztury Dezső versesköteteiben is megidézi a Balatont. Ezt igenlik az 1946 és 1956 között született *Dunántúli hexameterek*, melyeket a Magvető 1956-ban, a Szépirodalmi pedig 1974-ben, a költő 70. születésnapjára adott ki Keresztury barátjának, Borsos Miklósnak rajzaival. Persze e versesköteten túl, szinte valamennyi lírai kötetében találhatunk balatoni táj-ihlette verset. A Corvinánál 1978-ban megjelent *Táj változó fényben*, új és régebbi balatoni verseit (olykor azok részleteit) tartalmazza. A remek kiállítású kötet, inkább verses-fotóalbum, a versekhez méltó képeit Szelényi

Károly fotóművész készítette. Szelényi és Keresztury „balatoni” kapcsolatának több hasonló kötet volt a végeredménye.

Keresztury
Dezsővel
Zalaegerszegen
(1981)

A *Táj változó fényben* című album megjelenését követően rendezte meg 1979 májusában a Magyar Rádió a *Táj változó fényben* művelődéstörténeti vetélkedőjét, ahol a Balaton-part nagyobb településeinek csapatai – így Keszthely is –, három, körkapcsolásos fordulóban versenyzett a babérokért. A zsűriben ott ült Keresztury Dezső, Zákonyi Ferenc, Bertha Bulcsu s még páran a Balaton neves szerelmesei közül. (Csupán megjegyzésként említem, hogy az öttagú keszthelyi csapat egyik szerény részvevője magam valék, de azt büszkén, hogy mi nyertük meg a vetélkedőt!)

Már említettem, hogy Kereszturyra úgy hatott ez a táj, ez a Balaton-központú vidék, akárcsak korábbi költő elődeire. S nem véletlen, hogy a keszthelyi Helikon költőihez hasonlóan ő is az ókori Mediterraneum megtestesülését véli felfedezni a szőlő-érelő vulkánikus hegyek Balatonra lefutó partjaiban. Éppen ezért az sem véletlen, hogy a Dunántúlt is hexameterekben örökíti meg. S természetesen a Dunántúl szívét a Balatont:

„Halkan csobban a víz csüggő evezőmön, a csónak tétova fut, lassul, zajtalan ingva megáll.
Hajlatos öble fölött pincék meszes arca világít;
árnyá bontja a fény távol a part vonalát.”
(*Dunántúli hexameterek VIII*)

Vagy a XIII versben:

„Szürke, vizes felhők függönyzik a távol eget; lenn fénylik a tó; hal csobban; a hullám lassan omolva távoli kúrtszót lenget a síkosan elgyűrűző hab hús páráiban...

(...)

Pásztori csend szentelte meg itt azelőtt a szivárvány kútját, ívét; most csatakos szél vijjog az őszben.”
(*Dunántúli hexameterek XIII*)

S mennyire más ez a vidék, mit az elsődleges szülőföld, Zalaegerszeg, amelyet hasonlóképpen szeret, de ahol az agyagos földben a legjobb ojtvány is csak savanyú bort terem. Itt Gulács, Badacsony, Szigliget napérlelte szőlőiben nektárt szüretelnek.

„Más bor nő Balaton-felföldünkön. Ide eljut még amaz ős part napja, lehellete. Itt, hol a testvér tenger jár vulkánokat oltván, lösz ülepítvén, lelsz még nem nagyüzemben készült bort, ha barát ad.

Nap s kő nedve ez: őrzi a lávás vér-iszap érdes lány ízeit, hús éj mély kék fényét, derülő ég hajnalodó könnyűségét, lángzó delek izzó örületét; a nap olvad, omolva kigyújtja a tükrös tó habszőnyeget, hogy a térrel is ittasan áldott illatot érleljen, zamatot izesítsen a szőlő fürtjeiben... Prűszkölve ragadják Héliosz örült ménjei végtelen útjaikon a tüzes kocsin álló gazdát, hogyha e lankákon forog át a kerék, s vad vágójuk szorosan gyepelőbe szorítja az isten.”
(*Dunántúli hexameterek XXI*)

Micsoda hömpölygő áradat ez a hexameterek kimért, fegyelmeztetett ritmusában, micsoda dicsőítése ez a balatoni táj borának. Mindannak a szépnek és jónak, amit e föld terem. Ugyanakkor a megnyugvás vidéke is, olykor látomás, álmokkép, az ifjúság korának tovatűnt emlékei, ahogy *Zöld-kék* című versében írja. De versre serkenti a *Sirály*, a *Nádas*, a nagyvázsonyi *Magyar Benigna imakönyve*, az *Élő középkor*, a *Sírkövek*, s verset ír *Egy vén házra*, amely talán épp az egykori gulácsi emlékek felidézése.

Kereszturyt persze nemcsak a táj, de annak története is vonzza. Művelődéstörténete, irodalomtörténete. A dunántúli „illetőségű” Berzsenyihez fűződő kapcsolatáról az imént szólt Pomogáts Béla. Arany

János munkásságának részletes kutatásain túl számos komoly tanulmánnyal, kötettel gazdagította a magyar irodalomtörténetet. Ilyenek voltak Batsányi kutatásai. Ő rendezte sajtó alá 1953-ban Tapolca híres szülőtte verseinek kritikai kiadását, amely mind a mai napig alapmű a korrallal, a költővel foglalkozók számára.

Kutatásai, írásai mellett tevékenyen is részt vállalt a hely szelleme, a genius loci megtartásában. Nagyrészt neki köszönhetjük, hogy a keszthelyi Festetics-kastély középső részét, a volt hercegi lakosztályt 1960-ban megnyitották a közönség előtt, s mint múzeum, látogathatóvá vált. Eredményes lépéseket tett I. gróf Festetics György rehabilitálására, műveinek – nem utolsósorban a Keszthelyi Helikonnak – elismertetésére. Az Irodalomtörténeti Közlemények 1963. 5. számában *Festetics György és a magyar irodalom* című esszéjében leszögezi: „A Keszthelyi Helikon hatása kisebb volt (a Georgikonénál – Cs. G.); főképpen azért, mert mielőtt intézménnyé tehetné volna, Festetics György 1819-ben meghalt. De ha alaposabban megnézzük, kik vettek részt munkájában, milyen célokat tűzött maga elé s milyen magvakat hintett ki a jövőbe: látni fogjuk, hogy jelentősége komoly volt, s hatása is méltó azokhoz, akik létrehívták. Újjászülető irodalmunk bölcsőjénél ott állnak a Keszthelyi Helikon géniuszai is.”

Festeticsről egyik versével is megemlékezik.

„Kifosztott országba a bukott király:
Keszthelyre úgy tért meg haza Festetics,
kiben korának Géniussza
szólt, hogy rabságot lerázza

(...)

Emelt hát könyvtárt, építe iskolát,
hajót, hidat jót s rendezte ünnepet,
hogy egyetértő ész növelje
csinosítását nemzetünknek.”

(*A helikoni gróf*)

Többször írt az egykor felügyelete alá tartozó keszthelyi Festetics-könyvtárról, annak értékeiről. Így az 1982-ben, az RTV-Minerva jóvoltából megjelent, *Híres magyar könyvtárak* kötetben is, büszkén említi meg: „a roppant pusztulástól, amelyet a második világháború hozott Magyarországra,

egyetlen főúri könyvtárunkat sikerült kimenteni, a keszthelyi Helikon Könyvtárat”. Hasonlóképpen emlékezhetünk a Magyar Televízióban vetített magyarországi könyvtárakat bemutató sorozatra, melynek főszereplője, narrátora Keresztury Dezső volt. Természetesen e sorozatban is kiemelt helyet kapott a keszthelyi egykori Festetics-könyvtár, azaz a keszthelyi Helikon Könyvtár. Talán ebből is kiderült, hogy Keresztury Dezső roppant fontosnak tartotta az ismeretek nagyközönséghez való eljuttatását, azaz a lehető legtisztább, legtisztességesebb ismeretterjesztést. Hasonlóképpen támasztja alá számos olyan balatoni könyv, füzet, amelynek bevezetőjét, egy-egy írását tudatosan és felelősségteljesen vállalta.

Mindazonáltal ide szeretném idézni Kellei György 2004-ben megjelent, Kereszturyt idéző írásának egyik megállapítását: „a cizellált stílus, a hatalmas műveltség, a klasszikus verselési forma, a hömpölygő, veretes pannon hangulatú sorok nem váltották ki sem az előző, sem a mostani társadalmi rend ítéseinek bókjait”. A summás megállapításból – amely minden kétséget kizáróan igaz – mint ellenpéldát, Zalaegerszeget mindenképpen ki kell emelni.

Ha beszélhetünk „pannon emberről”, „pannon lelkületű emberről”, akkor Keresztury Dezső az volt. Számos kortársa, művész- és íróbarátja is ehhez a tájhoz kötődött és kötődik (Egry, Lipták, Illyés, Szabó Lőrinc, Takáts Gyula, Borsos, Németh János, Csoóri Sándor és sorolhatnánk tovább).

Keresztury Dezső mindvégig megmaradt a Dunántúlon, a balatoni táj bűvöletében. Szinte egyé nő, azonosul vele:

„Kertek közt lakom én, Isten tenyerén, hol a szikla
tűz lesz a borban...
(...)”

Kertek közt lakom én, magam is kert szinte:
köves föld,
nap hold, szőlő, présház táplál...”
(*Dunántúli hexameterek XVIII*)

„Balatoniságát” büszkén vállalta. Szinte minden riportban, beszélgetésben visszatért erre a számára fontos és megkerülhetetlen kérdésre. Az Életünk 1967. II. számába így vall erről: „Attól

Keresztury Dezső 1993-ban kiadott önéletrajzi kötetének borítója

eltekintve, hogy anyai ágon minden őszám ennek a völgynek, a tapolcai síkságnak a lakója volt – Nemesgulács az én családi fészke –, őszám apai ágon is a Balaton körül éltek; a Kereszturyak nevét a Festetics-levéltárban nem egyszer megtaláltam, tehát valahogy az őszám parancsa is az, hogy ezzel a tájjal foglalkozzam, ugyanakkor az én gyermek- és felnőttkori élményeim is igen erősen idekötnek. Itt írtam munkáimnak nem kis részét.”

Bodosi *Völgyvallatás* című kötetében megírja, hogy mindezek ellenére Keresztury-nak nem volt igazi balatoni otthona. Már mint egy geográfiailag meghatározott konkrét háza, tuszkulánuma. Ő ugyanis mindenhol otthon érezte magát a Balaton partján. Mindenütt ott volt a háza, lakása, „ahol a tóra tekintő halmok valamelyikén még szabad kitekintés nyílik a vizekkel, dombokkal, egekkel határolt végtelenre”.

Úgy gondolom, hogy ezt a szeretetet és ragaszkodást viszonzta a szülőföld. Itt, ma is, ezen a konferencián.

(A 2014. szeptember 4-én Zalaegerszeg MJV Dísztermében rendezett konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatai.)

csupán, hogy egyszer csak Guzics kapitány öccse és egy Majláni nevű savojai fiatalember rohantak vissza és hírül adták, hogy Zrínyit baleset érte. Bethlen tehát már csak azt látta, hogy Zrínyi haldoklik és mellette ott feküdt a vadkan, nem volt szemtanúja a balesetnek.

Hiányos beszámoló

Különös, hogy Bethlen hiányos leírását mindenki hitelesnek fogadta el és senki sem kételkedett benne, holott nagyon sok körülmény nem tisztázható általa. Különös, ha Zrínyi lovon és puskával indult útnak, hogyan teríthette volna le a vadkan a lovon ülő és jól célzó férfit? Valószínű, a magyar hadvezér lóról is biztos kézzel lelőhette volna a vadkant. Nem biztos, hogy közelharcot akart vívni egy megsebzett vadállattal. Senki sem látta, hogy Zrínyinek nekirohant volna a vadkan, legalábbis Bethlen nem, ő ugyanis csak később ért oda. A baleset pillanatában csak Póka István és Zrínyi voltak a helyszínen, ráadásul előbbi csalta el Zrínyit vadkannézóbe. Amikor rájuk találtak, Póka a fa tetején volt, Zrínyi pedig a földön. Tehát csak egyetlen szemtanú volt, Póka, de az ő elbeszélését nem ismerjük. Elég különös, hogy a vadász, ahelyett, hogy urát mentette volna, inkább egy fa tetejére menekült, ott várta meg, hogy egy dühös vadkan végezzen Zrínyivel.

Zrínyi Miklós temetése

Az 1664. november 18-ai halálát követően december 21-én temették vörösréz szarkofágban, családi kriptájukban Szentilonán (Šenkovec), a pálos rendi kolostornál. Végredeletének megfelelően egy hónapig állt Zrínyi Miklós teste a ravatalon, amelyet számos harci zászló és hadizsákmány díszített, amit atyai sírjába helyeztek Szentilonán. Temetésén, amelyet Petar Petretić zágrábi püspök vezetett, nagyszámú horvát és magyar előkelőség vett részt. Lelki üdvéért szentmiséket celebráltak Bécsben, Münchenben, Párizsban, Madridban és Rómában. Elhalálkozásának helyén Anna Maria Pignatelly Althan örgrófné, akkori muraközi birtokos emlékművet állított, amelyet ma a Muraköz Megyei Múzeum őriz Csáktornyan.

Történelmi kételyek

Már a halálhír után lábra kelt a szóbeszéd, hogy a baleset a Habsburg-udvar műve volt, amely nem akarta, hogy a jeles magyar államférfi további sikereket érjen el. Voltak, akik hangot adtak kételyüknek. Zrínyi Péter, a hadvezér öccse sem hitte el a mendemondát. Erre vall bátyja haláláról 1664. dec. 8-án György szász választófejedelemnek küldött levele, melyben megírta, hogy vadászaton, de nem a vadkan által halt meg bátyja. Voltak, akik látták is azt a fegyvert, amivel a merénylet történt. Állítólag a Póka család tulajdonában őriztek egy vadászfegyvert, amelyet úgy adtak tovább apáról fiúra, mint azt a fegyvert, amivel ősük, Póka István Zrínyit megölte. Volt olyan, aki a Nemzeti Múzeum régiségtárában látta is ezt a tárgyat.

Szalay László történész például ezt írta: „Nincs okunk Bethlen tanúságának hitelességét kétségbe vonnunk; az állítás, hogy tulajdon vadásza ölte meg, kit az udvar vagy Montecuccoli a vértettre fölbérlett, vagy, hogy a vadkannak valamiképp irányt a vadász adott volna, éppen csak monda, melyre későbbi események a valószínűség némi álcillámát vetették.”.

Véletlen vadászbalesetek létezhetnek, de a történelem folyamán a merényletek sokszor vadászat közben estek meg. A Zrínyi halálát övező ellentmondások miatt aligha hihetjük el, hogy a bécsi udvar számára nem kívánatos magyar főúr, aki a gyalázatos vasvári béke ellen felemelte a szavát, véletlen vadászbalesetben hunyjon el. Kizárt dolog, hogy a harcokban kipróbált katonát egy vadkan le tudjon lökni a lováról és a puskával felfegyverkezett főurat megölje.

Péter Katalin történész írta Zrínyi Miklós halálával kapcsolatban *A magyar romlásnak századában* című kötetében: „Zrínyi halálának körülményeit mindenki ismeri; a magyar történelem legtöbbet emlegetett eseményei közé tartozik a kuršaneci vadászat, ahol az őszi este leszálló félhomályában megsebzett vaddisznó végzett azzal, aki száz csatán eshetett volna el”. Haláláról mindent tudunk – tette hozzá a történész, akinek véleményét más kutatók is osztják. Megszületik az egyik legelső hazai összeesküvés-elmélet: egy vadászat során halálos sérülést szenved Zrínyi Miklós.

Vadkan vagy fegyver?

Életének a magyar köztudatban leginkább rögzült momentuma – az irodalmi munkásság és a hadi sikerek ellenére – épp halálának körülménye. Egy „városi legenda” szerint az egyik bécsi múzeumban a mai napig ki van állítva az ágyú, amely mellett a felirat úgy szól, hogy „ez a vadkan ölte meg Zrínyi Miklóst”. Akkor lássuk a medvét/vadkant. Egy napsütötte keddi napon, 1664. november 18-án Zrínyi több magyar és horvát főúrral volt vadászni a Csáktornától nem messze lévő kuršaneci erdőben. (Kuršanec egyébként 1896 után már a Zrínyifalva nevet viselte.) Mikor a társaság már hazafelé indult volna, Póka István jelezte, hogy megsebesített egy vadkant, amit igazán sajnálna veszni hagyni, ezért ő a maga részéről utánamegy – először Zrínyi egyedül követte, majd kis idő elteltével még néhányan.

A gróf három helyen sebesült meg, melyek közül a nyakán ért sérülés bizonyult halálosnak: a vadkan agyara hátul jobboldalt, a nyakcsigolyáknál hatolt be és áttépve minden izmot, a torkánál jött ki. Mivel a társaság azon része, amely Zrínyiék után ment, csak a baleset bekövetkezése után érkezett meg, így Pókán kívül senki nem tudja, hogy pontosan mi és hogyan történt.

Zrínyi közkedvelt, azonban a bécsi kormány számára egyre kellemetlenebb figura volt – így nem meglepő, hogy sokan nem tudták elfogadni halála körülményeit. Elsőként Bethlen Miklós fogalmazta meg *Önéletírásom* című főművében

a balesettel kapcsolatos kételyeit – a konkrét összeesküvés-elméletet azonban már E. Dervarics Kálmánnak köszönhetjük, aki 1881-ben kiadott, *Gróf Zrínyi Miklós a költő halála* című művében „minden kételyt kizáró adatok” nyomán állította, hogy Póka Istvánt a bécsi kormány bízta meg azzal, hogy eltegye Zrínyit láb alól. Bárhogyan is történt, *Sors bona, nihil aliud* – vagyis Jószerencse, semmi más jelmondata itt nem vált be.

A vasvári béke szinte példanélküli volt: a törökök súlyos vereséget szenvedtek a nemzetközi koalíciótól, mégis előző foglalásait, úgy a stratégiai fontosságú Váradot, mind Érsekújvárt megtarthatták. Az ország felszabadításának reménye semmivé foszlott. A magyar rendeket a béke megkötése után fogadták Bécsben, de csak a száraz és fájdalmas tényeket közölték velük, véleményükre nem voltak kíváncsiak. Országos és óriási volt a felháborodás.

Zrínyi Miklós személyesen is nagyon jelentős kudarcként élte meg a vasvári békét, egész addigi műve egy csapásra összeomlott. Hiszen semmi máson nem munkálkodott, mint hogy a törökellenes harcot általánosan kiterjessze és az oszmán hatalom nyomasztó igáját levegye Magyarországról. Sikerült is kirobbantania a háborút, sikereket is ért el és szintén sikert jelentett, hogy egy nemzetközi szövetség kovácsolódott egybe a török ellen, mégis visszajára fordult az „életmentő háború”: sikerült ugyan a török főerőkön addig ritkán látott nagy győzelmet aratni, a vasvári béke nemhogy konzerválta a háború előtti nyomorúságos állapotot, de még rontott is rajta. Ez katasztrófa volt az ország számára. „A háborút a szövetségesek megnyerték, a békét Magyarország megint elvesztette.”

A Fátum, amely Zrínyi Miklós személyes sorsát irányította és megszabta, most teljessé vált. A győzelmi remények és az ország romokban hever, s menekülésre semmi reménye. Tudhatta-e a horvát bán, hogy az ő sorsa is a végzet, amely még azévből utoléri?

A szentgotthárdi győzelem mindenkit fellelkesített, idegeneket és magyarokat egyaránt, hogy aztán a későbbi események, a keresztényekre előnytelen béke gyors megkötése a lelkesedést elkeseredettségé változtassa át. Az amúgy

egyáltalán nem harcias erdélyi nemes, Bethlen Miklós ezt írta: „A töröknek Szent-Gotthárdnál való erős megvertetésének híre még Erdélyben ért volt, és én annál is inkább siettem, de itt Tököli István, a békességet is megmondá, melyen én megszorodám, mint az én experienciám alkalmatosságának elvesztésén, de feltevém, hogy csak elmegyek afelől, az akkor híres Bottyáni, Zrínyi és a többi magyar urak kedvéért; s onnét Velencébe, s ha a velencések még hadakoznak a törökkel Candiában, odamegyek, valamint járok véle.”.

Éppen Bethlen látogatásakor esett az a tragédia, amely a horvát bán halálát okozta, s ezzel az óriási ívű életművet derékba törte. Döbbenetes olvasni az erdélyi nemes úr beszámolójában azt a részt, mikor vendéglátójával, a horvát bánnal azon a végzetes késő őszi napon kocsira szállnak, hogy vadászni induljanak. 1664. november 18-án a kuršaneci erdőben egy megsebzett vadkan az utána eredő Zrínyit ledöntötte, és agyarával a nyakán olyannyira megsebesítette, hogy a gróf elvérzett és meghalt.

Sokszor megfogalmazódott már: „... megfoghatatlan előttünk, hogy a hős, aki annyi csatában nézett szembe bátran a halállal, most egy dühöngő vadállat áldozata lesz”. Bár Bethlen Miklós beszámolója nagyon hitelesnek tűnik a vadászbalesetről, mégis szinte már „másnap” híre futott, hogy Zrínyi Miklóst a bécsi udvar ölette meg. Ezeket a gyanúkat a későbbi történések még inkább megerősítették, de bizonyítékát ennek soha nem találták fel. Annyi bizonyos, hogy az uralkodóhoz és a dinasztiahoz mindaddig hű Zrínyi Miklóst sokan hibáztatták a bécsi udvarban a háború kitörése miatt, s ellenségüknek tekintették. Ha igaznak fogadjuk el, hogy vadászbaleset okozta halálát, Bécs igen könnyen és szerencsésen szabadult meg tőle.

Legendák, a vadászbaleset utóélete – ami a kuršaneci (Zrínyifalva) erdei tragédia után történt

Withnyéd István – Zrínyi Miklós barátjának tartott jogtanácsos, aki minden családi birtokkal összefüggő ügyét rendezte, nem tudta Zrínyi

halálát vadkan-balesetként elfogadni, egyértelműen I. Lipót császárnak tulajdonította.

Lippay György érsek – nem sokkal Zrínyi halála után, 1666. január 3.-án azt mondta: Zrínyi halála elő volt készítve.

Frangepán Katalin, Zrínyi Péter felesége – naplójában leírta, hogy kételkedik Zrínyi Miklós vadkan általi megölésében, s elsősorban nála vetődött fel a kétely, amelyet a naplója őriz, ő említette a lehetséges Habsburg bérgyilkost.

1671. április 30-án Nádasdy Ferenc országbíró Bécscben, Zrínyi Pétert és Frangepán Ferencet Bécsújhelyen összeesküvés vádjával lefejezték.

I. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem 1676. június 8-án a makovicai uradalomban fiatalon, tisztázatlan körülmények között váratlanul meghalt.

Zrínyi Ádám (a költő és hadvezér fia) 1691. augusztus 19-én a szalánkeméni csatában 29 évesen meghalt, s ezzel kiveszett a Zrínyi-dinasztia férfi ága.

Halálának a kultusza – Gróf Zrínyi Miklós, a költő 1664. november 18-án történt haláláról szóló sorozat a Muraköz újságban, 1894-ben

A történetvizsgálati jellegű folytatásos sorozatokban a Muraköz 1894. november 18-i, november 25-i és december 2-i számában Szokoly Lajos írt megemlékezést Gróf Zrínyi Miklós, a költő 1664. november 18-án történt haláláról. Meggyőző történeti tényszerűséggel és pontossággal vázolja fel Zrínyi Miklós teljes életét a születésétől egészen a haláláig. Stílusa patetikus: „Élni fog, míg utónemzedéke tiszteletben tartja emlékét azon dicső ősöknek, kik annyi balszerencse közt, oly sok vizsály után is fentarták e hazát, melynek neve: Magyarország.”. Zrínyi Miklós életművéhez ekkor pátosz nélkül nem lehetett hozzányúlni. Majd így folytatja: „Zrínyi alakja tartást és méltóságot sugárzott. Zrínyi igazsága magyar igazságnak és isteni igazságnak számított. Arra utal, hogy a magyarság és az Isten ügye egy. Halála keresztény és magyar mártírummá magasztosult.”. Zrínyi Miklós korai és váratlan halála nemcsak a hazában, hanem egész Európában mély részvétet keltett. Magyarország alkotmányos szabadságának erős oszlopát, bölcs és igazságos államférfiját siratta.

Zrínyi kultuszteremtését, utóéletét a törökellenes harcok szenvedéseiből és hősiességéből merítik az újságcikkek írói a századforduló magyar nyelvű muraközi sajtójában.

A magyar történelem Zrínyi Miklós korában úgy alakult, hogy a nemzet nagy sorsfordítóinak a sikere vagy kudarca egyre kevésbé múlt a magyarságon, hiszen nagyobb erők, erősebb akaratok diktálták Zrínyi halálát is. Zrínyi Miklós horvát származása ellenére lett magyar hős. Cselekedeteivel a nemzetteremtés szükségességét feltételezte. Ez a tartalmas, nemzetet formáló élet azonban mindössze 44 évig tartott. 1664 novemberében, még további nagy célokat formálgatva, sorsdöntő elhatározásokat érlelve egy szerencsétlen vadászbaleset következtében tragikusan véget ért. A horvát szakirodalom szerint Gremonville, aki XIV. Lajos király bécsi tudósítója volt, a következő híreket küldte a királynak: „Két nappal ezelőtt tudtam meg egy személytől, hogy Zrínyi Miklós grófot nem vadkan sebezte meg, hogy így gátolták azt a szándékot, hogy a törökök védelmezése alatt magyar királlyá kiáltassa ki magát.”. Zrínyi és a bécsi udvar között Zrínyi-Újvár eleste után megromlottak a kapcsolatok, Zrínyi Miklós hadvezér azt követően oppozíciónak számított. Nincs okunk kétségbe vonni a kutatók többségének egyetértését, hogy a XVII. század nagy fia valóban baleset áldozata lett. De megtalálhatók azok a legendák is a sajtóban, amelyek éppen ezt az állítást cáfolják. Ezeket sem szabadna elfelejteni. A történeti sorozatokban Zrínyi Miklós személyiségét a publicisták behelyezik a törökellenes harcokba. Ezekben a sorozatokban Zrínyi rokoni viszonyait is felelevenítik, többször említik Zrínyi Ilonát, Zrínyi Pétert és Rákóczi Ferencet is. II. Rákóczi Ferenc életének külön fejezeteket is szenteltek 1903–1904 között a Muraköz hasábjain.

Vadkan vagy orgyilkos áldozata lett-e Zrínyi Miklós? Ezt a kérdést igen sokan felteszik manapság is, noha ismerik a történelemtudomány választát. Pedig e problémakörben nem csupán a halál okának tisztázása a fontos, hanem a különféle mendemondák eloszlátása is. „A nemzeti köztudatba szilárdan beépült »magyar hős – Habsburg orgyilkos« eszmei panele gyakran elfedi a régenvolt események valódi lefolyását, megakadályozza a reális történelem- és

nemzetszemléletet.” – írta Bene Sándor és Borián Gellért *Zrínyi és a vadkan* c. 1988-ban kiadott tanulmánykötetük fülszövegében.

Összegzés

Zrínyi Miklós összesen 44 évet élt, amikor vadászbaleset érte 1664. november 18-án a kuršaneci erdőben. Egész életében magára hagyták, mint végvári főurat, arisztokratát itt a magyar-horvát határsávban. Mindig egyedül maradt a sorsdöntő fordulatok közepette, igazi, hűséges követői alig voltak, politikai törekvéseit nem értették meg, a bécsi haditanácsban többször is megrágalmazták, Kanizsa alól elparancsolták és a magyar nemesség sem értette meg terveit, hiába hirdette a törökellenes harcot. Érdemes volt-e neki felépíteni Zrínyi-Újvárat, vagy Új-Zrínyivárat, ha rövidesen lerombolták a törökök? Érdemes volt-e vagyonát, javait, pénzét fegyverekre, katonákra költenie? Nem lett volna-e hasznos Itáliában maradnia, Velencében vagy Firenzében élnie könyvek, kristályok, agarak közt? Csak művészetre, vadászatra, irodalomra gondolnia? Érdemes volt-e olyan emberekkel levelezni, akik cserbenhagyták? Ennek példája 1664. május 19.-i levele Bonzi püspöknek, akinek elpanaszolja, hogy nagyon várja a francia csapatokat, mert szükségük az eszközei, amivel legyőzhetné a törököt Kanizsa alatt. Sajnos, nem érkeztek meg a francia csapatok. Majd folytatta a levelet: „Ha ebben az ostromban és a következő hadjáratban valami nagyobb eredményt érünk el, az nem a mi érdemünk lesz, hanem az Isten csodája”. És nem történt meg a csoda, erősebb volt a túlerő, a törökök összefogása. És egy másik levele, amelyet Bécsbe írt 1664. július 17-én I. Lipót császárnak: „Legkedvesebb Fölség (...) Kanizsát nem vettük be (...) De mit fárasszam Fölségedet ezeknek a szegyenletes dolgoknak további részletezésével? (...) Birtokaim feldúlva, jobbágyaim szétszórva, magamat katonáimtól megfosztva az elpusztított, néptelen, az ellenség előtt nyitvaálló Muraközben. Negyven éve védtem mostanáig a magam és enyéimnek sok verejtékével és vérével az ottománok óriási hatalmával szemben. Most ott mentem tönkre, ahonnét segítséget kellett volna remélnem, amibe minden

bizalmamat és reménységemet helyeztem. És, ami a legnagyobb fájdalom: hogy sem Fölségedet nem szolgálhattam, sem a kereszténységnek nem használhattam vele. Most ezzel az egy szál karddal oldalamon várom fölséged parancsait. Legszentebb Fölségednek alázatos és örökké hűséges alattvalója Comes Nicolaus a Zriny.”. Hiábavaló feltenni a kérdések sorát, hogy mi lett volna. Egyszerűen nem akart közepszerű ember lenni. Miközben kiváló költővé, íróvá, hadvezérré és élesen látó politikussá vált... S ráment az élete. Méltósággal viselte a csapásokat, a veszteségeket is.

Habár élete végén hiábavalónak tartotta az egészet: talán a küldetését is. De, az idő utólag őt igazolta, míg császárok és királyok feledésbe merültek. Életében számos titok merült fel, s a legnagyobb titok a halála maradt. Megölte-e a vaddisznó, vagy előre tervezett gyilkosság áldozata lett? Nem tudni. Szerintem meg kellett halnia, mert az idő, amelyben élt már nem az ő igazi kora volt. Ha túléli a balesetet, akkor sem lett volna boldog, hiszen a törökök kiegyeztek a Habsburgokkal. Véget ért volna így is, úgy is a harca.

PALACKPOSTA

Zalai-muravidéki írók,
költők antológiája

Pannon Írók Társasága - Göcseji Múzeum
Pannon Tükör Könyvek

Farkas Szilárd

Üzenet a palackban

(A zalai-muravidéki írók,
költők antológiájáról)

A hagyományos, papírlapra kézírással ákombákomozott levelek is egyre ritkábbak már, így szinte meglepődünk a palackposta szó hallatán. A rejtettség, a titok, a távolság, a kaland mind előugrik egy pillanat alatt, ahogy kifeszegjük a dugót. Ugyanakkor torkon ragad a félelem, hogy felnyitva az üveget nem a dohosság lehelete csap-e az arcunkba, ami biztos jele: az üzenet hajdani írói hiába remélték a segítséget, talán már rég beleőrültek abba, hogy a távoli horizontot fürkésszék, és megmentőiket hiába várva egymást falták fel. Erről szerencsére szó sincs! Ezen asszociációs sort követve mindenképpen gesztusértékű a címválasztás, hiszen azt kiáltja: itt vagyunk, keress meg! Kiolvasható e koncepció a szerkesztői utószóból is, ahol Szemes Péter megfogalmazta: „mindig az örökséget gazdagító, kiteljesítő jelenvaló az, ami egy korszak kulturális »állapotát« meghatározza, s kiindulópontjaként szolgál a jövő törekvéseinek”.

Palackposta címmel a Pannon Írók Társasága és a Göcseji Múzeum közös kiadásában, a Pannon Tükör Könyvek sorozatában jelent meg az antológia, amelynek szerkesztési szempontjait Szemes Péter biztos kézzel jelölte ki. A térség irodalmi életének reprezentálásakor egy tágabb kontextus meglétének kimutatása is egyértelmű célja volt. A zalaiságukat büszkén vállaló, azonban a megyétől már messzire került alkotók ugyanúgy helyet kaphattak benne, mint a muravidéki magyar írók és költők. „Lendva és környéke a történelmi Zala megye részét képezte

évszázadokon át, s a határok légiesülése immár az egykor összetartozó térség szellemi újraegyesítését is lehetővé teszi” – vallja magáénak ezt a fontos ügyet Szemes Péter. E válogatási szempontok a kanonizációs folyamatok olyan forrását-pezségét indítják el, ahol a végeredmény foka még kérdéses ugyan, de kétségtelenül magába olvasztotta a táj minden egyedi ízét-zamatát akkor is, ha csak idővel érik majd be teljesen.

Így „zalaiságuk ürügyén” egymás mellé kerülhettek a különböző műfajok, témák és formák. A vidék irodalmi életét évtizedek óta meghatározó, alakító, ismert alkotók – Péntek Imre, Szálinger Balázs, Bence Lajos vagy Tóth Imre – mellett olyan reményteljes fiatal tehetségek is lehetőséget kaptak, mint Gál Soma, Farkas Balázs, Gelencsér Milán vagy Szakony Dorina. Ennek köszönhetően egy változatos, sokszínű textus keletkezett. Gesztusértékű az a szerkesztői elhatározás, hogy a 33 alkotó megközelítőleg azonos terjedelemben szerepelhet, és egyszerűen alfabetikus sorban következzenek. Örvendetes tény, hogy élő szellemi műhelyekben formálódó műalkotásokból kellett válogatni, hiszen a Pannon Tükör, a Zalai Írók Egyesülete, majd utóda, a Pannon Írók Társasága hosszú évek óta összefogja a helyi terveket, célokat, törekvéseket, és segíti azok megvalósítását.

Az utószóban négy olyan alkotó neve szerepel, akiknek hiányát a szerkesztő fontos tartotta hangsúlyozni, indokolni: Utassy József, Major-Zala

Lajos, Tunyogi Csapó Gábor, valamint Pék Pál. Utóbbi szellemét az ajánlás, szellemiségét az egész könyv szándéka idézi meg. Elvesztésükkel a vidék irodalmában olyan űr maradt, amelynek betöltése az élő, talán éppen a kötetben szereplő, szerzők mindenkori feladata.

A teljesség igénye nélkül, műfaji-tematikus kapcsolatokra rámutatva szeretnék felvillantani néhány színt ebből a sokféleségből. A periférián, a kánon peremén – vagy ami hazánkban ezzel egyenértékű –, vidéken élő alkotók megszólalásaik alkalmával szükségét érzik, hogy művészetük létjogosultsága mellett érveljenek. A kötetnek erre az önigazolásra semmi szüksége nem lenne! Kritizálhatjuk a bekerült művek témáit, a válogatási szempontokat, az antológia céljait. Ez a mindenkori közönség jogában állt, de olvasson és ítéljen mindenki maga: érdemes-e megkeresni az üzenet küldőit? Ez az ambivalencia végig megfigyelhető, hiszen a bocsánatkérő alázat ott bujkál a háttérben, ahogy azt a könyv egyik fő tartópillérét adó Péntek Imre-vers is tematizálta:

„A vidéki költők végül is szeretetre méltó lények,
bár bogarasságuk közismert, némi megbecsülést
azért szereznek
a kocsmában, templomban, a képviselőtestület
előtt.”
(*A vidéki költők*)

Szókimondóan, provokatívan, nem kevés önróniával beszél e létforma viszontagságairól. Az életképek sorozatából külön, szeretni való sorsok bomlanak ki. A hétköznapiak olyan pontossággal elevenednek meg a szemünk előtt, ami csak egy módon lehetséges: a tisztánlátás oka, hogy a művészi sikerek, szakmai elismerések és eredmények dacára Péntek Imre is a vidéki költők életét éli, ezt választotta. Vigaszt mégsem tud – talán nem is akar – adni, hiszen nem éri be, és nem is biztat az eljövendő halhatatlanság önámító ígéretével.

Az antológia címe által kijelölt tematikus sorba illeszthető a *Levél Tomiból*. Kaj Ádám – Ovidius és Babitsot egyaránt megidéző – versével nemcsak a „Rómától” való távolságot fájjalja, hanem kritikus-ironikus öndefiníciós kísérletre is vállalkozik.

Már nem a száműzetésből való hazatérés reménye a versbeli beszélő nézőpontjának meghatározója, hiszen a „kiszabott jólét, / bizony elhülyíti az embert”, ennek ellenére valami magmagyarázhatatlan hiányérzet állandósulásáról számol be.

Bence Lajos két múltidéző versében két „vidéki költő”, Berzsenyi és Mikszáth alakja elevenedik meg a szemünk előtt, de legalább ilyen hangsúlyos a *Várnálban* felvetett kérdés: az idő, az elmúlás problémája.

Halász Albert, költő, a lendvai kulturális élet fontos alakja. Az antológia címének eredetét ars poeticus verse magyarázhatja. Annak ellenére, hogy ez a keserűen szemrehányó, ugyanakkor öntudatos, büszke vers kimondottan a szlovéniai magyarság sok évtizedes küzdelmét jeleníti meg, alaphangja, mondanivalója könnyen általánosítható, az egész kötet szempontjából meghatározóvá tehető:

„nem vagyunk olyanok, mint amilyenek lennünk
kellene,
még ha ez mind igaz is,
de itt voltunk,
itt vagyunk,
és itt maradunk,
mert ezt a végvárat is védeni kell”

A vidék irodalma hasonló önigazoló- és lét-harcokra kényszerül hazánkban a mindennapok során.

A szintén szlovéniai magyar költőnő, Zágorec-Csuka Judit több beválogatott versének középpontjában a patriotizmus lobog. A *Szülőföldem* című vers szavai még egyértelműen a Himnuszot idézik:

„évszázadokon át őseim
szemfedője, buja termőföld,
apám búzaföldje, szülőföldje,
Muravidék.”

Petőfi alakjának újabb és újabb megidézésével az önfeláldozás, feltétel nélküliség gondolatát erősíti, ugyanakkor egy kulturális hagyomány, művészi kánon, költői magatartás mellett tesz hitet. A *Márciusi szélben*, és főként a *Kiáltás* a kisebbségi léthelyzet problémáit ebben a fogalomkörben jeleníti meg:

„Óh, Istenem, ne add, hogy gyermekeink
elfeledjék azt, amiben hittünk,
amiről tudomásunk volt, amit gondoltunk,
s ne fordításban olvassák majd történelmünket,”

Szálinger Balázs fiatal kora ellenére megkerülhetetlen alakjává vált a hazai irodalomnak. *Szólószínház* és *Apa-monológ* című identitáskutató, érzékeny verseiben az örökség-család témához nyúl, ezzel pedig egy új nézőpontot visz be a kötet azon verseinek csoportjába, amelyek „időbevetségünk” tapasztalatát szándékoznak megragadni.

A prózai szövegek között találunk az eddigi témákat folytató alkotásokat, de az új irányokat nyitó szövegek is figyelemfelkeltően erősek. Turbuly Lilla novellájának már a címe jelzi kötődését a szülőföld-haza tematikához: *Náprádfa (utolsó posta: Gutorföldre)*. Gyermekségének színhelyétől véve búcsút, a kis zalai helység nevének eredetéről lebentti fel a fátylat. Egyben azonban e kis település eltűnésének okait is elének tárja: az elnéptelenedés, az elvándorlás szomorú lépéseit.

Horváth Márk két novellájával olyan erős atmoszférát tudott teremteni, hogy esetében szinte túlzónak éreztük a terjedelmi korlátozást, és kíváncsian várjuk az első önálló kötet megjelenését.

Somogyi Zoltán novelláiban könnyedén teremtett a *Második fejek* című regényéhez hasonló képi-írói világot. Nehéz eldönteni, hogy a groteszk,

rémálomszerű utópiák közül az egér-apokalipszis vagy az örök eső lehetősége a félelmetesebb.

Szakony Dorina – műfaji alapon is – egyedi szintet visz a kötetbe. „Háromperces” színműve az egyik legősibb témára íródott, mégis képes a férfινό kapcsolat sötét, rejtelmes mélységeibe belesodorni minket a dráma eszköztárából válogatva.

Összességében változatos olvasmányra számíthat az érdeklődő, aki kézbe veszi a kötetet. Szinte adja magát a keresgélős, szemezgetős olvasási mód: ha szimpatikus a fényképről ránk tekintő szerző (a művészi életút rövid, kellően informatív leírását is minden esetben megkapjuk), műveivel is tehetünk egy próbát. Az alfabetikus sorrend kellően támogatja szabadságunkat e téren.

A kötet címválasztása kapcsán eszünkbe juthat a palackposta egy modern inkarnációja, az időkapszula is, ami szintén arra szolgál, hogy az üzenetet eljuttassa valahova távolra az időben. Ebbe nem egy kétségbeesett, rövidke levél kerül, hanem a korra, alkotóira legjellemzőbb, a legjobb, ami méltó az utódok figyelmére. A kötetnek kétségkívül van egy ilyen, értékmentő célkitűzése is, de nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy legalább ennyire szól a mának, amikor azt kiáltja: itt vagyunk!

(*Pannon Tükör Könyvek, 2014*)

Hévízi pillanatok

(A Csokonai Társaság *Tóparti esszék, tanulmányok* című kötetéről)

A Dunántúl egyik legnagyobb múltra visszatekintő, napjainkban is működő kulturális-alkotói szerveződése kétségkívül a hévízi székhelyű Csokonai Vitéz Mihály Irodalmi és Művészeti Társaság. Története a 70-es években kezdődött, mikor a zalai származású, svájci emigrációban élő és író Major-Zala Lajos a fürdővárosban vett nyaralót. Hazalátogatásakor, névnapja alkalmából minden esztendőben vendégül látta barátait, pályatársait. Ezekből az összefüggésekből nőtt ki a 80-as években a Csokonai Asztaltársaság, mely jelentős szerepet játszott a zalai rendszerváltozás szellemi előkészítésében. (Az üléseken a korszak jelesei mellett persze megfigyelők, besúgók is részt vettek.) A váltást követően aztán 1992-ben nemcsak bejegyzésre került a szervezet (és nyerte el mai nevét és működési formáját), de – immár a helyi önkormányzat és később a tófürdő vezetésének támogatásával – a tematikus tanácskozások anyagából elkezdte évente megjelentetni a Hévízi almanach című kiadványt is. Az újabb időszak néhány előadásával kiegészítve, ebből a korpuszból válogat a társaság elmúlt negyed évszázadából maradandó értékeket felvillantó, ezeket összefogó *Tóparti esszék, tanulmányok* kötet.

A Péntek Imre által szelektált és összeállított könyvben 18 író-irodalmár-történész szövege kapott helyet, melyek nagyobb hányada másodközlés (az említett periódikán túl különböző folyóiratokban jelentek meg), de van, ami itt olvasható először. Ez mindenképp komoly erénye a kötetnek, mint ahogy az is, hogy az éves októberi összefüggések jelenleg is aktív szereplői, rendszeres résztvevői mellett régebbi meghívottak előadásai is megtalálhatók benne. Köztük a közel fél évtizede eltávozott Szilágyi Ferenc irodalomtörténészé és az egyetemes magyar irodalom friss veszteségéé, Borbándi Gyula

– akik emléke előtt nyilvánvalóan ilyen módon is tisztelegni kíván a szerkesztő. Ugyanakkor a sokszínű kiadvány tartalma még gazdagabbá válhatott volna a társaság korábbi elnöke, Alexa Károly, a vezetőségi tag Kántor Lajos, vagy éppen az utóbbi évek egyik legjobb előadását tartó Egly Tibor (*Kerti zenélés a Festeticseknél* – 2012) írásainak beválogatásával. Ezt egyébként az is indokolta volna, hogy a kiadvány alcímében jelzett 25 évhez képest – mint említettük – „csak” 18-an szerepelnek (akkor már lehetett volna stílszerűen 25 alkotó), 1989-93-ig, 1999-ből, 2001-2007-ig, illetve 2011-ből és 2012-ből pedig egy textus sem. Pedig 2006-ban például az év elején elhunyt alapító élete és műve köré épült a tanulmányi napok szakmai programja. (Noha Gülch Csaba korábbi írása megidézzi Major-Zala Lajost, érdemes lett volna esetleg több róla szóló előadást beemelni.) Mindez persze a *Tóparti esszék, tanulmányok* értékeiből semmit sem von le, s nem csökkenti a könyv irodalomtörténeti jelentőségét sem (úgy a Csokonai Társaság kiadványait, mint tágabban a zalai literatúrát tekintve).

A válogatás első három darabja a névadóhoz és poéziséhez kapcsolódik. Péntek Imre kötetindító szövege a költő hévízi szobránál – születése 240. évfordulója alkalmából – elmondott ünnepi beszéd szerkesztett változata. (A társaság egyébként minden esztendőben megemlékezik nemzeti irodalmunk nagyjáról.) A Rátonyi József művén derengő derűs mosoly megfajtását az egyik „legszerethetőbb klasszikusunk” hanyattatások, nehézségek ellenére is vagabund életszemléletében látja a szerző. Hiszen a „dallal szerető, vidám” Vitéz Mihály éppúgy kedvelte a bort, mint ahogy Lilla szívére vágott, s éppúgy próbált érvényesülni, igazi, tehetségéhez méltó helyét megtalálni az életben, akárcsak az irodalomban. Tóth Éva írása a 2008-as tanácskozás

témájához illeszkedve a szentírási motívumokat tekinti át Csokonai lírájában. Példák sorával igazolja, hogy az alapvetően antiklerikális és talán ateista alkotó sorai, aki Linnét tartotta inkább bibliájának, milyen meglepően sok szakrális – elsősorban ótestamentumi – utalást tartalmaznak. Hogy aztán nagy „prózaí oratóriumában”, az oeuvre koronáját képező *Halotti versekben* már explicit módon „hitnek és vallásnak sarkalatját”, a lélek halhatatlanságát válassza „matériául”. Szilágyi Ferenc tíz eszendővel korábbi előadásában pedig kortársunkként áll elénk a garabonciás, bohém poéta, akit már Ady is leginkább rokonnak érzett magával. Mert felismerte a „fél magyar eget fényküllöző legbujdosóbb magyar”-ban a leueurópaibb hazai szellemet. A „világ polgárát”, aki ugyanakkor a keleti és nyugati kultúrák közti közvetítő szerepet tartotta nemzethivatásunknak, aki Balassi után először magyar nyelven alkotott világirodalmi rangút, s aki – Festeticsnek írt levele tanúsága szerint – azért szeretett volna Helvéciába, illetve Francia- és Olaszországba utazni, hogy az ott megszerzett ismeretekkel a honi gazdálkodás előmozdítását szolgálja.

A keszthelyi gróf és Kazinczy kapcsolatát a Helikon-i ünnepségek tükrében vizsgálja Cséby Géza. (Esetében bizonyos e kötet számára (át)szerkesztett írásról van szó, amit az is mutat, hogy a 2009-es szöveg irodalomjegyzékében Kurucz György 2013-as könyvét és saját, idei PhD-dolgozatát is feltünteteti.) A nagy ívű, lendületes és tartalmas esszé a Balaton fővárosát – Berzsenyi szavaival – „magyar Weimarrá” változtatni kívánó rendezvénysorozat mind az öt megvalósult kultúreseményét részletesen bemutatja, s azt is, melyikről miként értesült és miért maradt el a széphalmi mester. 1817 februárjában az első, időpontjában a császár születésnapjához igazított „solemnitásra”, melyen egyébként a dunántúli irodalom krémje (a niklai remete mellett Kisfaludy Sándor és Szegedy Róza, valamint Horváth Ádám és Dukai Takács Judit is) részt vett, meghívót sem kapott, a Georgikon vizsgálóihoz szabott májusi összejevetelre pedig nehéz anyagi helyzete miatt nem mehetett, jóllehet azon Festetics – elismerése jeleként és az ortológus-neológus vita részesei között közvetítő gesztusként – az ő és Csokonai tiszteletére is emlékfát (madárberkenyét) ültetett. A következő év telének végén és

későtavaszaán jég verte el a vetését, majd lovai betegedtek meg, végül az utolsó, 1819. február 16.-i Helikonra verset küldve köszöntötte a már halálán lévő mecénást. Személyes zalai találkozásukat – s a további ünnepségeket is – a főúr távozása lehetlenné tette, kapcsolatukat így mégis megőrizte a díszfa és a *Gróf Festetics Györgyhez* című költemény.

Tar Ferenc egy néhány évvel később indult, élethosszig tartó barátság, Deák és Vörösmarty szinte testvéri viszonyának történetét dolgozta fel gazdag jegyzetapparátussal ellátott tanulmányában. Alapvetően a fennmaradt dokumentumok, a későbbi haza bölcsének 28 levele nyomán haladva tekinti át a két nagy formátumú férfiú kapcsolatát első, 1824-es pesti találkozásuktól a költő 1855-ben, illetve (a család által továbbéltetve és -ápolva) a tudós jogász és kiváló politikus 1876-ban bekövetkezett haláláig. A zalai olvasóknak különösen kedves és hasznos lehet, hogy a hévízi szerző kitér az olyan – a nagyközönség számára talán kevésbé ismert – irodalomtörténeti jelentőségű eseményekre is, mint Vörösmarty 1827-es kehidai látogatása (ekkor Sümegen Kisfaludyt is felkeresték), melyet 1839-ben, 1846-ban, 1852-ben és 1853-ban újabbak követtek, vagy az olyan maradandó értékekre, mint Deáknak, barátja érdeklődésére, a „göcseji vidéknek beszéd módjáról” írt hosszabb levele (1827) és az 1854-ben a helyi megyegyűlés által táblabíróvá választott „koszorús költő” *Zalamegyei-ekhez* című verse.

A szövegek döntő hányada – egy lépéssel továbbmenve – a XX. századi magyar irodalommal foglalkozik. Kardos Gy. József nyugdíjas tanár, a hévízi találkozók rendszeres résztvevője és előadója, aki nem mellesleg személyes visszaemlékezésként a Csokonai Társaság történetét, kapcsolódó élményeit is feldolgozta, a költő és „gyereklélekbúvár” Weöres Sándorról írt. 2007-es dolgozatában elsősorban azt vizsgálta, miért és miként hatnak a csöngői mester versei kis közönségére, hogyan segítik lelki épülésüket, világról való tudásuk gyarapodását. Pomogáts Béla egyik kedves alkotója, barátja, Takáts Gyula újabb – az 1993-as esszéje keletkezését megelőző másfél évtizedben született – líráját elemzi. Rámutat, hogy a személyes veszteségek hatására a „korábbi ’latinos’: derűsebb, harmonikusabb, érzékibb ihlet és intonáció után

egy 'görögös': tragikus, nyugtalanabb, bölcsekedő ihletet és intonációt hoztak ezek a verseskönyvek". Ugyanakkor a táj meghitt világa mellett sajátjaként „veszi birtokába a dunántúli tradíciót és kultúrát, következésképp az otthonosság és az illetékesség tudata hatja át költészetét”. Pályája kései szakaszában tehát éppen e forrásvidék minél teljesebb feltárásával őrzi és tartja fenn klasszicizmusát. Másként tér vissza a gyökerekhez – amint fentebb említett alkotói portréjában Gülch Csaba bemutatja – Major-Zala Lajos. A Csokonai Társaság alapítója, aki a svájci emigrációban vált a nyugati magyar irodalom jeles képviselőjévé, szinte „újra-tanulta” anyanyelvét, miközben felfedezte annak mára feledésbe merült, archaikus mélyrétegeit. Ezekből az „elsüllyedt szavakból” építette poézisét, melynek két fő témája az Istenhez való viszony és a szerelem, s mely a szöveg keletkezése idején (1993) élő példa volt rá, miként lehet a „nyelv-idegenben” is magyar költőnek maradni, „kivirágoztatva még a fémeket is”.

Több, a 90-es évekből származó írás kapcsolódik ide, az emigráns literatúra tárgyköréhez. Csoóri Sándor *Tragédia és remény* című, kiváló esszéjében a szülőföldjükről száműzött alkotók hitét és elkötelezettségét emeli ki. Mint írja: a nyugati magyar irodalom pusztá létével élni akarásunkat igazolja, „akár egy betonrepedésben is. Akár fagyöngyként terebélyes fák magasában! Ennek az irodalomnak nemcsak története, de tudata és önérzete is van. Cs. Szabó – minden érzelgős hazafiságot félretéve – ezt fogalmazta meg sok nyugati pályatársa nevében: '... milyen jó, hogy nemzetünkért idegenben élünk, éppen ez a harc tölt el örömmel, hogy nem hiába születtem magyarnak, s ha annak születtem, nem ok nélkül választottam az emigrációt, túl az emberélet útjának felén.'". Ezt a gazdaságot, szellemi kincsestárat mutatja be, immár konkrétan, irodalomtörténeti áttekintésként, a kötet talán legértelmesebb szövegében Borbándi Gyula. Az Új Látóhatár folyóirat korábbi szerkesztője Mikes Kelemenről egészen a kortársakig veszi számba – az előadás kereteihez szabottan, így értelemszerűen a teljesség igénye nélkül – azokat a jelentősebb írókat, akik közvetlen tapasztalatuknak köszönhetően közelebbi és távolibb külhoni tájakat, városokat írtak fel az egyetemese magyar irodalom térké-

pére. Írásában három olyan, különböző nyugati országokhoz kötődő alkotót is említ, akik ugyan-csak helyet kaptak jelen válogatásban, ráadásul mindannyiuk szövege a személyesség jegyét is magán hordozza. András Sándor (Sándor András), a washingtoni egyetem egykori professzora és az Arkánium folyóirat szerkesztője, aki ma már Nemesvitán él és rendszeres résztvevője a hévízi tanulmányi napoknak, azt a kérdést járja körül 1996-os dolgozatában, hogy vajon „*Nyelv-e vagy ország a magyar?*”. S teljes joggal vonja le a következtetést – persze ő finomabban fogalmaz –, hogy az anyaországiak idegenkedését az emigráns literatúrától elsősorban az általuk meg nem élt, át nem érzett identitás értelmezhetetlensége váltja ki, s ebből fakad a „mi” és „ti” bántó, sokszor leki-csinyló megkülönböztetése, úgy az életben, mint az irodalomban. Még sarkosabban ábrázolja ezt az elkülönbözést az Írországban élő Kabdebó Tamás novellisztikus írása, *A két Didimus, az otthoni és a nyugati levélváltása*. Ebben a két, egymástól 56-ban elszakadt testvér ugyanazokat a problémákat járja körül más-más szemszögből. Mindkettőn vitték valamire, tudnak értéket felmutatni: a hazai nehéz sorsa ellenére itthon irodalmi „karriert” futott be, a külhoni pedig biztos megélhetéssel rendelkezik, ám megmaradt „nyugati” magyar írónak, s magyarázkodnia kell emiatt, védeni annak jogosultságát. Nagy Pál, a párizsi Magyar Műhely korábbi szerkesztője, a Csokonai Társaság tiszteletbeli elnökségi tagja, a 2010-es, vadászati témájú tanulmányi napok kapcsán hévízi élményeit írja le. Végkövetkeztetése – mintha a nyugati Didimus tért volna egy látogatás erejéig (ide) haza: „Nem lehet ötvennégy évet büntetlenül idegenben leélni. A hétköznapi élet, a hétköznapi események helyét a befogadó ország hétköznapi élete, hétköznapi eseményei töltik ki; néha úgy érzem, az eltérés s a különözés szakadéka áthidalhatatlan. (...) De legalább tudatosítható, értelmezhető. Ezért figyelek mindent idehaza is, odahaza is. Kettős tudatom alakult ki: egy magyar és egy francia. Micsoda nyereség! – gondolom, de ugyanakkor azt is észreveszem, hogy mindkettőből egy kicsit kimaradok; pontosabban mindkettőhöz viszonyítva kívülálló maradtam.”.

Az illyési síp más ágain inkább a magyarság

megmaradásáért, önazonosságának őrzéséért vívott – írókról lévén szó – szellemi harc dalai szólalnak meg. A „mi” és „ti” helyett itt „mi” és „ők” különállásáról, azaz a többségi nemzetektől való elkülönüléséről van szó. Az erdélyi Gálfalvi György rövid írásában egy vonatútját is felidézi, melynek során a fülkében ülő két, „fölkényes balkáni mosolyú” útitársa az odaát, az anyaországban élő magyarok élehetlenségét kárhóztatta, amiért azok még a vilamosok égőinek ellopásához is lusták. A vajdasági Tari István – ugyancsak a társaság elnökségi tagja – a legyilkolt délvidéki magyarok utódait a jugoszláv eszmével megvenni kívánó, elnyomó hatalom álnokságáról, s a tragédiák, a folytonos megaláztatás ellenére megalkuvókról, behódolókról rántja le a leplet. 1997-es szövegében bemutatja a „testvéri szándék” igazi megnyilvánulásaként a közelmúltbeli háborúban a „magyarság szándékosan túlméretezett mozgósítását, a magyar alkotók harcterek poklaiba kényszerítését, kiszorítását, elűzését”, ami végre kijózanítóan hatott az itt élők számára. A helyi „aranytartalékok csodája”, hogy mindennek ellenére folyton születtek és születnek értékes szép-irodalmi alkotások. Hasonlóan szomorúak Bence Lajos *A kétnyelvű oktatás öt évtizedes tapasztalatai a Muravidéken* című dolgozatának tanulságai. Az egykor a nemzetiségeknek tett hatalmi gesztus ugyanis az elmúlt időszakban szándékolt asszimilációs eszközzé vált. Az egyre fogyó magyar közösség számára így mára – megfelelő kompetenciával rendelkező tanítók, papok hiányában – a család maradt az önazonosság-őrzésnek és az anyanyelv elsajátításának, továbbörökítésének egyetlen terepe. Az ebben rejlő „tartalékok” viszont bizakodásra adhatnak okot.

Megerősítve a kötet sokszínűségét, két, a 2009-es év hal-tematikájához kötődő írás is helyet kapott a válogatásban. Zalán Tibor kiváló, a humort sem nélkülöző szövegében látszólag messziről, Reviczky Ibsen-félfordításától (*Nóra – Babaház*) jut el a halász és a horgász közti különbség tisztázásával Ottlik Hemingway-félfordításáig (*Az öreg halász és a tenger – Az öreg horgász és a tenger*) – jóllehet itt nem az eredeti cím szószerinti átültetése, illetve át nem ültetése a probléma. (Egyébként akkor a norvég mű esetében is a főnév elé kellene tenni az „Egy” szócskát.) Bokányi Péter másfelől közelít, az irodalmi textus és a hal elméleti megfeleltetésével indít (szöveg-hal, író-horgász, olvasó-halfogyasztó), majd a számtalan konkrét megjelenítés közül személyes kánonjából hoz két példát: Bólya Péter és Bertha Bulcsu kapcsolódó prózáját.

A *Tóparti esszék, tanulmányok*, noha nem évfordulós kötet, fontos mérföldköve a Csokonai Társaság kiadványozásának, s így – mint említettük – értékes darabja a szekunder szövegekben nem bővelkedő zalai irodalomtörténetnek (még akkor is, ha ezek az írások zömében nem megyei vonatkozásúak). Megjelentetése, elsősorban hiánypótló jellege miatt, további feladatként tételezheti az évente születő új, tematikus szövegek – s nyilván lehetőség szerint az összes eddigi előadás – összegyűjtésének és (legalább a társaság honlapján való) közreadásának szükségességét. És akár, természetesen az anyagiak függvényében, a Hévízi almanach sorozat elejtett szálának újrafelvételét. Mindehhez szükséges az elhatározáson túl az érintettek összefogása, de ebben – úgy gondoljuk – eddig sem volt hiány.

(Csokonai Irodalmi és Művészeti Társaság,
Hévíz, 2014)

Turbuly Lilla

„Mint egy fényoszlop a karácsonyt váró balkonon”

(Molnár Krisztina Rita *Kőház* című verseskötetéről)

Közelkép. Különlét. Kőház. A három kötet címben nem csak az a közös, hogy valamennyi – József Attilával szólva – „K betűkkel szól keményen”, hanem az is, hogy mindhárom térben, távolságban-közelségben gondolkodik. Az első kötethez, az 1998-ban megjelent *Közelkép*hez viszonyítva a *Különlét* hosszú szünet után, 2008-ban jelent meg. Ehhez képest a 2013-ban napvilágot látott *Kőház* és Molnár Krisztina Rita folyóiratokban azóta közölt versei azt bizonyítják, hogy a szerző termékeny korszakát éli. És nem csak a versek tekintetében, hiszen a *Kőházzal* egy időben jött ki *Maléna kertje* című meseregénye, de publikált novellákat, sőt, az utóbbi években műfordítói is egyre gyakrabban találkozhatunk a nevével.

A nyolc ciklusra osztott, egyenként nyolc-kilenc verset tartalmazó, Szlukovényi Katalin által gondosan szerkesztett kötet alapvetően témák mentén tagozódik, ugyanakkor a központi motívumok több ciklusban is felmerülnek, és határozott ívet rajzolnak ki.

Ha ugyanis a *Kőház* legfontosabb képeit, metaforáit vesszük sorra, olyan egyszerű, ősi elemeket találunk, mint a tűz, a víz, a só és a – címben is szereplő – kő. Mindjárt a nyitóvers egy tűzvész képével kezdődik, a záróvers pedig a langymeleg, a „se hűv, se hűs” élet és halál kiköpnivaló semmilyen helyett a kín szerethetőségével zárul. Még akkor is, ha ez az izzás, lángolás ön- és közveszélyes:

„Az ilyen nőnek egy vödör víz kell,
különbön váratlan lángra kap,
veszélyes, akiben zsarátnok fészkel,
fellobban, s ész nélkül gyújtogat.”
(*Vödör víz kell*)

A kínlódással, szenvedélyekkel és szenvedésekkel, a megszokott életkeretek széttröszölésével kapcsolatos versek, képek mellett azonban ott van az egyszerű, természet közeli, mozgalmatlan események híján lévő élet igénye is. Mint a címadó versben:

„Tudod, csak te meg én,
friss víz, egy köedény,
korsó, hal és olaj,
kovásztalan kenyér,
(...)
ülne a hús kövön,
és szóba sem kerülne,
mert nem merülne fel,
hogy el kéne menni innen,
hogy lenne más öröm.”
(*Kőház*)

Kint lenni – bent lenni. Egy házban, egy élethelyzetben, egy kapcsolatban. Ami kívülről nézve nyugalmas, szép idill, az belülről egy locsolókannába szorult lepke vergődése (*Lepke a bádoggannában*). Vagy mint a *Másával lakni* című versben, amelyben Mása (a középső nővér a három közül) „világít, mint egy fényoszlop a karácsonyt váró balkonon”. Kívülről meleg, biztonságos otthont sejtünk a kivilágított adventi ablak mögött. Belülről „úgy vakít”, hogy aludni sem lehet tőle.

A tér és a távlatok szerepet kapnak azokban a versekben is, amelyekben a földi mikrokapcsolatok helyett az „égilakók” felé fordul a figyelem. A *Kőláng* ciklus a hegyre készülődést, az idelelni és az odafönt világát, a hegyről még feljebb vezető utat kíséri figyelemmel. A keresést, a „majd csak lesz valami” bizonytalan biztonságát köti össze olyan,

a mindennapok nyugalmát idéző képekkel, mint egy vajsárga cserépkályha hátba sugárzó, zümmögő melege (*Lesz valami*).

Molnár Krisztina Rita világában egyébként is nagy szerepe van a tárgyaknak, legyenek azok a hétköznapiak szükséges kellékei a tóba pottyant mobiltelefontól a párja vesztett zokniig, vagy „csak” szemnek-szívnek kedves emlékek csipketerítőtől tejfoggyűjteményig, ahogy a *Vitrin* című vers felsorolásában szerepel. A praktikus szempontból felesleges, bőséges tárgyhalmaz éppen úgy jellemzi tulajdonosát és annak élethelyzetét, mint a Moszkva téri hajléktalant a *Szűkös tárgyai* című versben az a két doboz joghurt és fél tekerics vécépapír. A szerzőt pedig éppen az a mindenirányú figyelem jellemzi, ahogy mindkét végletet észreveszi, és rögzíti. A *Szűkös tárgyai* című versben megjelenő társadalmi érzékenység olyan közéleti versekben is megnyilvánul, mint a krónikás énekek stílusában írt *Keserű ének 2012-ből*, vagy az ország állapotát egy elhanyagolt háztartáshoz hasonlító *Kosz*:

„S a világtérképen mi ez a paca?
Mi van ráírva? Hogy Magyarország?
Istenem de szép is egy tiszta haza,
de ez egy annyira szürke porzsák.”

A tárgyak mellett a szavak is fellajstromoztatnak:

„Papagáj, malachit,
maharadzsa, kajak.
Jövevény vagyok itt,
amiként a szavak.”

A kötet hátoldalára választott *Cserepes talajon* című vers Babits *Csak posta voltál*-ját juttathatja eszünkbe a homokban eltűnő nyomokkal. Itt azonban – ahogy Molnár Krisztina Rita kedves, több versében megjelenő növénye, a kapor „szelíden, ravaszul kiszorítja a gázt” – valami mégis megmarad: „koponyányi malaszt”, a hit az isteni kegyelemben.

A szerző képzőművészeti érdeklődésének költői hozadéka, hogy a *Székek* címet viselő ciklusban több festmény vagy éppen André Kertész-fotó ihlette vers is helyet kapott. Nyilván nem véletlen, hogy az a mindennapi tárgyi környezetünket is elemző, emlékezetbe és verssorokba elraktározó figyelem, ami a költőt jellemzi, megakad ezeken az alkotásokon. Rögzít és kérdez, akár úgy is, hogy profán, köznapi szemszögből közelít a műhöz, mint a Bernáth(y) Sándor festménye előtt vacillálva született *Mi ez? Mákos tészta?* című vers. De ugyanez a gondolkodásmód nyilvánul meg, csak ellenkező irányban, akkor, amikor egy számítógépes rendszerüzenetben fedezi fel, hogy mennyivel többet jelent önmagánál:

Aki offline állapotban van,
a neki küldött üzenetet
akkor fogja megkapni,
mikor újra online lesz.
(*Bizonyosság*)

Formai szempontból a kortárs költészetben ritka sokszínűség jellemzi Molnár Krisztina Rita költészetét. Ő a poeta doctus hagyomány folytatója, aki tanári, múzeumpedagógusi háttérrel, zenei képzettségét nem csak a tartalmat, de a formát tekintve is beépíti költészetébe. Így a szabadversek mellett a kötött formák egész tárházát találjuk a *Kőházban*, legyen szó időmértékes vagy ütemhangsúlyos verselésről.

A kötethez írt utószavában Szabó T. Anna ezt írja a lírai énről: „... csak egyet akar. Ismerni és hozni a Hírt, ahogy az angyal, ’egyetlen ügryről tudva csak’. Vagy ha ez egyszerre túl sok: legalább meghallani az üzenetet.”. Ha az olvasó versolvasásra nyitott, online állapotban kezd neki ennek a kiérlelt, poétikai szempontból és a mögöttes élményanyagot tekintve egyaránt mélyről merítő kötetnek, meg fogja hallani az üzenetét.

(*Scolar Kiadó, 2013*)

Barabás Miklós: Hullámzó tenger csónakkal, 1830-as évek második fele

Benedek Katalin

Festői utazások a Vaszary villában

A balatonfüredi Vaszary villa reprezentatív és hiteles hely. A Vaszary Kolos hercegprímás építtette nyaraló napjainkra az ország egyik jelentős kulturális központja lett. A szocializmus évtizedeiben a szovjetek által lepusztított és a megközelíthetlenségig elzárt, őrzött épület 2010 óta, fő vonulatában a hagyományos és modern magyar művészet találkozási pontja. Balatonfüredi érinettség és kapcsolódása okán az itáliai-olasz és az indiai képzőművészet kiválóságai ugyancsak méltó helyet kapnak az elegáns villában. Az intézmény magas szintű szellemi egységet képvisel, amelyben időszakosan otthonra lelnek hazánk elsőrangú gyűjteményei is. Nemcsak a vizuális művészet, de a szó is betölti a termeket. Rangos könyvbemutatók, előadások révén.

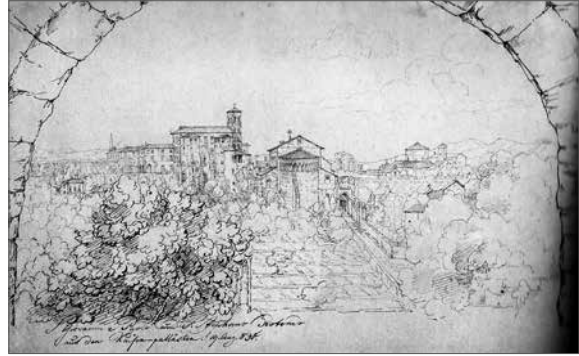
Nyitó kiállítása főhajtás volt *Vaszary János* festőfejedelem és Vaszary Kolos egyházfő előtt. Már ekkor körvonalazódott a szándék, hogy a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményei rangos szerephez jutnak a későbbiekben is. Évről évre meggyőződhetünk arról, hogy a tárlatok láncolatában

ez a legerősebb szem, akár monografikus, akár tematikus anyagról van szó. Példaként említem a Vaszary Jánosról, Csók Istvánról, Márfyról és Csinszkaról, Kondor Béláról, Ferenczy Károlyról és a nagybányai mesterekről szóló bemutatókat. Az olasz vonatkozások, jobbra Quasimodo költőhöz köthetően, markánsan bontakoznak ki. *A Róma-Budapest – a novecento művészei Magyarországon* címet viselő válogatást követően, 2014-ben *Miközben szabadban rajzolgattunk* címmel magyar művészek 1810-1860 között Itáliában született alkotásaiba nyerhettünk betekintést, Hessky Orsolya szakavatott kurátori munkájának köszönhetően. Olaszország magyarországi nagykövetének megnyitója külön hangsúlyt adott az eseménynek.

Tapasztalatból tudom, hogy a tematikus típusú képválogatás egy művészettörténész számára mennyi kíváncsisággal, váratlan felfedezéssel jár. Miközben benne van az örömteljes szándék, óhaj, hogy minél többfelé, minél többet mutathasson meg a magyar művészetből. Ismeretes, hogy a múzeumok állandó kiállításain a gyűjtemény kis

Libay Károly Lajos: Velence a tenger felől, 1850 körül

Barabás Miklós: Maecenas villája Tivoliban, 1834

Kozina Sándor: San Giovanni e Paolo, 1830

Ligeti Antal: Tájképtanulmány, 1855 körül

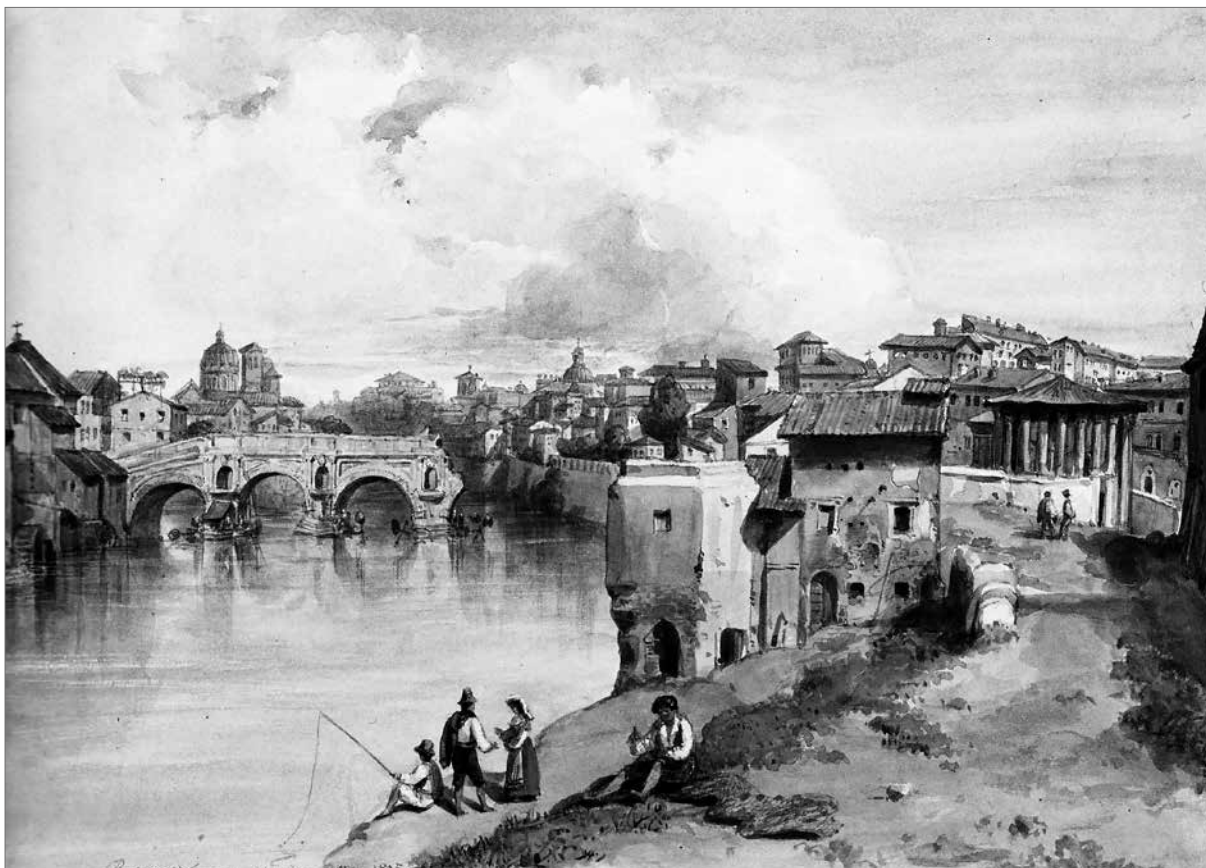
része látható. Jó tudni: a Magyar Nemzeti Galéria 1957-től számtalan kiállítást rendezett vidéken és utaztatta a műveket, művészetünket külföld jelentős múzeumaiban ismertté téve. Így például Moszkva, Bécs, Varsó, Párizs, Amerika, Hollandia, Finnország, Németország, Olaszország, Japán művészetkedvelői is láthatták a magyar gyűjtemények remekműveit.

Közismert tény, hogy nemcsak a szűkebben vett szakma méltányolja a vízfestményeket, de számon tartott magángyűjtemények megbecsült darabjaként szintén szólhatunk róluk. E lapok közvetlen kapcsolatot tartanak a kiteljesedett művekkel, s megőrzik nagy művészek komponálási módszereit, a gesztusaikból sugárzó szellemi energiát, gondolatmenetüket.

A szinte követhetetlen iramban változó környe-

zetnek és a természetnek a „mindentudó” ember által kreált, parancsolt törvények szerint kellene létezni. Próbálkozik is vele, de ez az elvárás egyre kevésbé sikerül, az eredmény siralmas. Indokolt, hogy újra értékeljük, új nézőpontba helyezzük a tájképeket, pontosabban a tájakvarelleket, tájrajzokat; jelen esetben mindazt a mesterségbeli tudást, elmélyülést és értékörző szándékot, amit művészeink 1810-1860 között készített itáliai rajzai jelentenek.

A 18. században Angliából induló mozgalom, kultúrtörténeti jelenség egyre több alkotó érdeklődését keltette föl. Itália egyet jelentett a művészet, a szabadság fogalmával. Egyesítette az antik és reneszánsz valamint a természet iránti rajongást. A 19. század első évtizedeitől a magyar arisztokrácia tagjai, a korszak neves képviselői és a fiatalok

Barabás Miklós: Róma a Ponte Rottónál, 1835

közül többen élénk figyelemmel fordultak Itália felé. Ebben az értelemben is fontos Széchenyi István és Pulszky Ferenc személye.

A Vaszary Galériában látható több mint száz műtárgy valóságos kis műremek. Mintegy másfél évszázad tanúi. A tájfestők találóan jellemezhetők egy 18. században íródott Goethe idézettel: „A kedélynek nyugodtnak, magába szálltnak és olyanoknak kell lennie, amely megelégszik a mérsékelt élvezettel.” Jó néhány, a mai néző számára már ismert alkotóval találkozunk, kinek szobrai, kinek olajfestményei jutnak eszünkbe.

Elsőként Ferenczy István szobrászművész kelt útra. Kitűzött céllal indult Rómába. Canova és Thorvaldsen mellett akarta képezni magát. Főműve, a *Pásztorlányka* is erről az iskoláról vall. Vázlatkönyvének lapjai beavatottan illusztrálják klasszicista művészet felfogását. Tizennyolc művészünk Itália-él-

ményeibe pillanthatunk be. Korszakos jelentőségű alkotók, kismesterek, műkedvelők egész sora vándorolta végig a Velence-Róma-Nápoly útvonalat. Számos akvarellen, rajzon a híres 18. századi vedutafestők módszerének, motívumainak nyomára bukkanunk. Piranesi, Canaletto, Belotto, Guardi – ők a követésre érdemes példaképek. Rézkarcaikat, eredeti műveiket tanulmányozhatták művészeink. *Kozina Sándor* itáliai működését a klasszikusok másolása mellett a római építészet inspirálta. Barabás Miklós villanásnyi időt, összesen másfél évet töltött olasz földön, William Leitch angol festő társaságában. Ennek a találkozásnak köszönhető, hogy elsajátította az angol akvarellezés technikáját és a klasszikusok másolása után különös gondot fordított a tájrészlet atmoszférikus hatásainak érzékeltetésére. Az új technika elkötelezett híve lett. Frissen tanult ecsethordozására példa lehet a *Velence alkonyatkor*, 1834-ből

Molnár József: Olasz pásztor, 1840-es évek

gróf Forray Iván: Nápolyi fiú, 1842

vagy *A Vezúv Capri szigetéről*, 1835-ből. Kivételes személyiséghez illő módon, Barabásnak kivételes élményt kínált a vidék. Szemtanúja volt a Vezúv kitörésének. Festői látvány tárult a szeme elé: az egész nápolyi öblöt kivilágítva látta, miközben a tűzhányóból egy tűzoszlop emelkedett föl, tűztengerre változtatva a vizet. Barabás Miklós eredendően portréfestő volt. Itáliai „kitekintésére”, az újabb, modernebb szemlélet befogadására, elfogadására a hazai közönség még nem volt fogékony. Azonban továbbra is gyors ceruzarajzok, könnyűkezü akvarellek kísérték nagyjelentőségű olajképeinek születését. Id. Markó Károlyt, első pillantásra a hagyományokra összpontosító kompozíciók foglalkoztatták. Elsősorban C. Lorrain idilli tájfestését tekintette példának. Ám négyzethálóra felvázolt kis rajzait, művészarsaihoz hasonlóan már a természetben készítette. Kisméretű vízfestményein általában mindent, spontán módon festéssel, ceruzával vitt papírra. Így járt el az *Olasz asszonyok a kútnál*, 1836, illetve a *Hegyek között*, 1859 című képek megörökítésekor is. Az

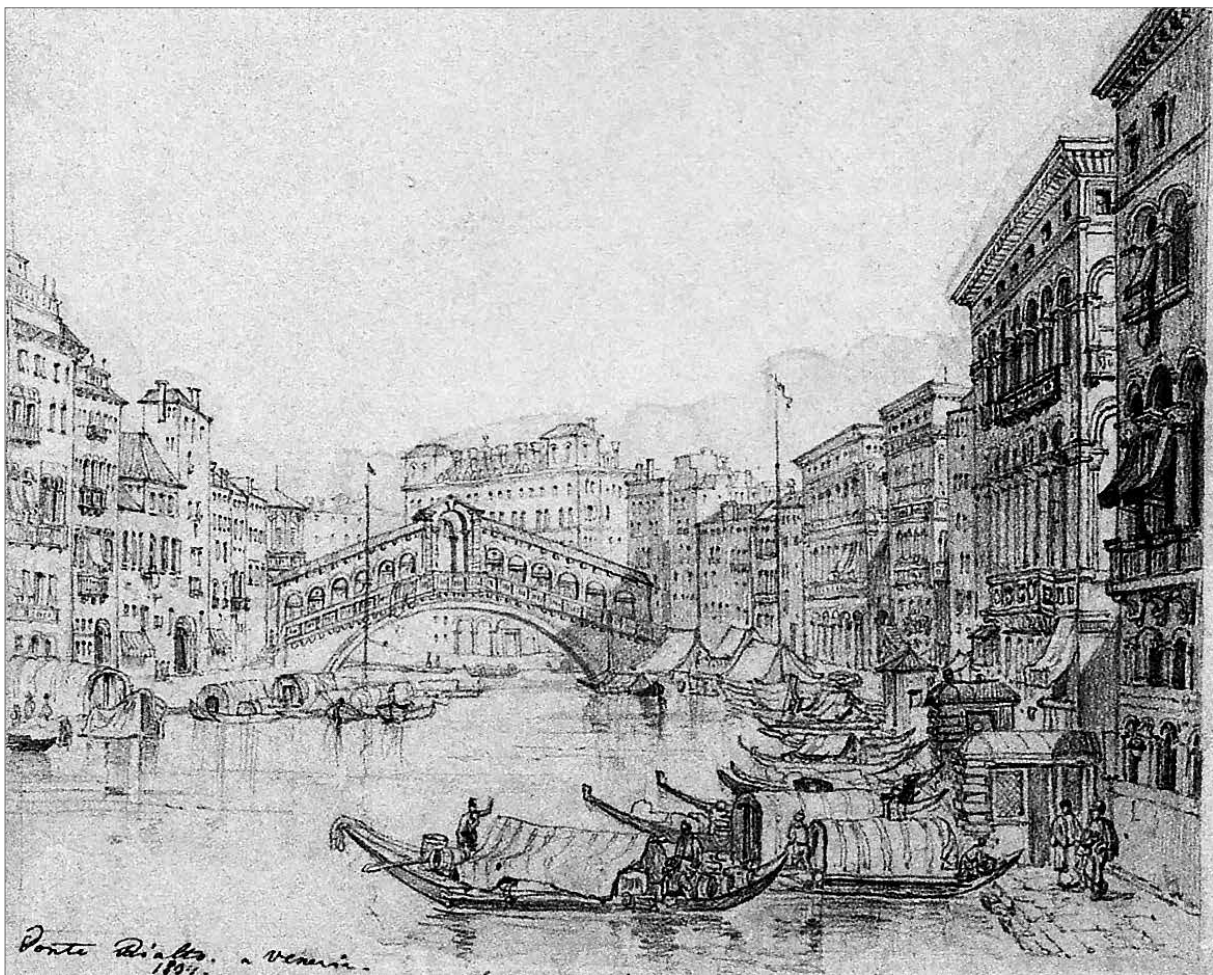
idős mester tanítványai közt találjuk gyermekeit, de gyakran látogatták műtermét olasz, osztrák, német művész kollégák és honfitársai: Molnár József, Ligeti Antal, Kerpel Lipót, Kovács Mihály. Molnár József és Ligeti Antal művészete magán viseli a mesterük irányítása alatt töltött évek nyomát. Ennek hatására a negyvenes évek tusrajzai, vázlatok közvetlen természet élményről szólnak. Ligeti művei szinte naturalisztikus megközelítésűek, mint az *Olasz táj*, az 1850-es évek első feléből. Molnár József hasonlóan jár el, bár az *Olasz pásztor*, az 1840-es évekből nyilvánvalóan nem táj megjelenítés. Itt kell szólni a viseletábrázolásokról. A veduták, egyéb tájformák megörökítése mellett ez a motívum is kedvelt és népszerű volt; kosztümök, különböző népi típusok jellegzetességeinek bemutatása. Teljes alak hagyományos helyi öltözetben, a modell egyénisége háttérbe szorul. A látványos viseletek legszebb darabjai Barabás Miklós, Kovács Mihály, Libay Károly Lajos tehetségét dicséri. Kovács Mihállal kapcsolatban érdekes és érdemes a római Ponte Molle Társaság

működésére kitérni. A több nemzet fiait összefogó baráti társaságot a teljes művészi szabadság, életkedv, fesztelen kreativitás vonzotta. Az évente megrendezett Cervaro-Fest eseményei, helyszínei pedig kiváló művészeti témát kínáltak a kör tagjainak. *Libay Károly Lajos* par excellence vedutafestő. Szerencsére itáliai működésüknek legnagyobb része fennmaradt, ezért a szabadban való tájbrázolásról igen hiteles képet nyerhetünk. Végigjárták Itáliát, szem előtt tartva a jeles olasz vedutafestők tanítását. A finom részleteket gondosan kidolgozták, közvetlenül a természetben alkottak. *Libay* a fény-árnyék mesteri megidézésére törekedett, a visszakaparás technikájával megörökített rajzai szinte fotografikus hűséggel

adják vissza a látványt. Felkereste Velence, Firenze, Róma, Nápoly legszebb pontjait. Könnyed ecsetkezelésével szinte a modern kifejezésig jutott el. Rajzait „itáliai naplónak” is tekinthetjük. Ennek alapján megbizonyosodhatunk arról, hogy a nézőpont megválasztása miként segítette elő rajzainak, az egyes motívumoknak kiegyensúlyozott elrendezését.

Az itáliai tanulmányutak egy részről az akadémikus felfogással való szembefordulást jelentették, más részről személyes jelenlétet az akkor kortárs európai művészeti életben. Ez mindenképpen igaz, ha ez a fajta Itália-élmény csak nagyszerű villanásnyi epizód volt a magyar művészet történetében.

Barabás Miklós: A velencei Lidó kikötője, 1834

Péntek Imre

Drámai groteszk és édeni (szín)harmónia

Somogyi Győző művészetéről, Vigadóbeli kiállítása kapcsán

Karinthy írta: „Ami késik, az eljön.” Ez jutott eszembe, amikor eljutottam októberben Somogyi Győző gyűjteményes jellegű kiállítására, a Vigadó Galériába. Az V. és VI. szint termeiben nemcsak az életmű java – festmények, grafikák voltak bemutatva –, hanem filmek és egyéb dokumentumok segítettek teljesebbé tenni ezt a – nyugodtan fogalmazhatunk így –: rejtélyes, ma is alakuló életművet. Ami feltűnt, első látásra: meglehetősen zsúfoltan tudta csak elrendezni a kurátor, Tóth Norbert a hatalmas anyagot. A három sorban felrakott művek felső részét bizony már – megjegyzem, sajnálatosan – csak „távlatilag” lehetett megtekinteni. Természetesen, nem okolom ezért a rendezést, hisz a különben tágas termeket nem lehetett „magnagyobbítani”, s főként annak a fényében, amit a művész mondott: a kiállításra szánt műveknek „csak” a fele került a falakra.

Ahogy utána néztem, a szakirodalom meglehetősen mostohán bánt Somogyi Győző – kétségtelenül rendhagyó – művészetével. Valójában nem sikerült igazán elfogadható kontextusba állítani ezt a különleges képi világot, többnyire a külsődleges

körülmények foglalták le a figyelmet. A történeti, teológiai tanulmányok, kivételes képzettsége e téren, a kihívóan rurális életforma, a salföldi, maga teremtette mitológia, s más effélék.

A Vigadóbeli kiállítás VI. szintjének szinte önmagáért beszélő kontrasztja – a festmények és grafikák terme – azonnal valaminő elmélet felállítására csábít: az „átkos múlt” a grafikákon jelenik meg, az elnyomás, a torzító légkör, míg a felszabadultabb légkör a tiszta színekkel ragyogó, éteri fényben fürdő tojás-temperákon. Csakhogy ezt maga a művész cáfolja a neten olvasható, P. Szabó Ernő által készített interjúban: „Mindig is vonzódtam a színekhez, a terem egyik sarkában látható svájci táj a hetvenes években készült, mésztúró kazeinnel, ezzel a középkori technikával... A nyolcvanas években találtam rá a tojás-temperára... A tojás-tempera ezer évre van kitalálva. A Cennini-féle traktátus alapján használom a színeket, csak olyanokat, melyek időtállóak, fénytartóak. De úgy korszakolni, hogy előbb a grafikák, később a festmények, nem lehet...”

Támpontot keresve nézzük a kilencvenes évek

végén kiadott egyetemi tankönyvet (*Magyar Képzőművészet a 20. században*, 1999), amelynek becsületére válik – bár Zala Györggyel nem –, Somogyi Győzővel igen tisztességesen foglalkozik. András Gábor *A hetvenes évek* című fejezetben a következőket írja: „Mindeközben a hazai grafika derékhad a halálát (1972) követően vártalan gyorsasággal akademizált Kondor Béla rajzmodorának elsajátításán buzgólkodott. Ebben a szépülő és irodalmias, az alságos feszültség miniviharaitól tépázott közegben revelatív erővel hatottak Somogyi Győző fekete-fehér szitanyomatai. Somogyi egyszerű kontúrokkal körbefogott, szomorú tekintetű figurái – városi, falusi munkások (ebből nőtt ki Bukta Imre rurális avantgárdja), történeti alakok – mi tagadás, torznak tűntek. „Torzak” is voltak a nyomorúságtól, az életre szóló szerencsétlenségtől, a történelem szorításától. A valódi valóságról tudósítottak, de túlléptek a „szociografikán”... A szerző már-már teológiai dimenzióba lép át, amikor azt írja: „a személyiséget pusztító lelki idegenség és magárahagyottság árad e nyíltan, önfeltáró leplezettséggel felénk forduló arcokból: a megváltatlanság fájdalma”. Azonban még egy motívum hozzájárult e grafikák sikeréhez, amit Somogyi Győző később radikálisan megtagadott: a deherozáló szemlélet, mely e korszakot oly igen jellemezte. Gondoljunk csak Kő Pál pop art-os beütésű Kossuth- és kétségtelen: Lenin-szobrára, a szobrászművész panoptikumai figurákat csinált a hősökből. (Ami

persze a korabeli ítések szerint Kossuth esetében elfogadható volt, Lenin esetében viszont nem. Erről tanúskodik egy eltávolított Lenin-szobor története a hetvenes évek Múcsarnokbeli kiállításáról.) András Gábor még egy fontos megállapítást tesz, amikor a művész „folklorizmusáról” beszél. Ám nem igazán érthető, mire gondol, amikor Somogyi Győző művészetének „egyik tematikai rétegeként azonosítható” jelenségként határozza meg vonzódását a népi kultúrához. Talán stílusjegyként ez érthetőbb és elfogadhatóbb. Mindenesetre tény: a már említett deherozáció és (neo)folklorizmus fontos elemei a pályakezdés éveinek.

Azt írtam Somogyi Győző életművéről: rejtélyes. Rejtélyes, mert eddig csak részleteiben, töredékeiben volt együtt látható. Az a bizonyos, „megtagadott” – lásd P. Szabó Ernő interjút a neten – Múcsarnokbeli kiállítás ezért is lényeges lehetett volna, a teljesebb megmutatkozás, a kontextusok felfejtése végett. Ez a hiány is hozzájárulhat az olyan – egyébként értékes adalékokat felvonultató – tanulmány írásához, amilyen Elmer István tollából született az *Új Ember* 2004/12/19-es számában, *A visszatérő fenevadak* címmel, mely Somogyi Győző a Keresztély Múzeumban rendezett kiállítására reflektál.

„Somogyi Győző nagy magányos: művészetét nem lehet stílusirányzatokba, iskolákba sorolni. Elmondhatjuk, hogy képi világában a szakrális, a népi, a historizáló, az impresszionista, a naiv, az ikon

és szurreális egyként jelen van.” S joggal teszi hozzá: „De hisz ezzel nem mondtunk semmit. A nagyság mindent szétfeszít” – teszi hozzá a szerző. A nagyság nem csak szétfeszít, legfontosabb képessége a szintetizálás. A felsorolt stílusirányzatok mind egyetlen, csak Somogyi Győzőre jellemző stílussá olvadtak össze, csak rá jellemző karakterisztikumukká váltak. A feladat éppen az: felfedezni, feltárni a kapcsolódási pontokat, megtalálni a legadekvátabb esztétikai kategóriákat, amely művészetét az egyetemes magyar művészet szerves, elszakíthatatlan részévé avatja. Bátran lehet hivatkozni Csontváryra, a magyar klasszikus naivokra, a posztimpresszionizmusra, Van Gogh és Gauguin művészetére. Sőt, bizonyos kölcsönhatások a „vajdásokkal” is kimutathatók. Somogyi Győző – aki ráadásul tájékozott, tudatos művész – életműve ebben a körben értelmezhető, nyerheti el rangját, teljesítményét, szakmailag megalapozott értékét. Tehát nem magányos: igen gazdag, sokrétű festői hagyomány továbbvivője, megújítója.

Az összefüggések felismerésére, kibontására a legnagyobb esélye a Vigadóbeli kiállítás kurátorának, Tóth Norbertnek nyílt volna, hisz rengeteg információ birtokába került, ám *Az örök titok üzenete* címmel közzé tett rövid kis előszava csalódást keltő. Az alkotói folyamat természetének megfejtésénél – ahogy ezt bevezetőjében írja –, fontosabb a művek elemzése, értékének feltárása, a kontextusok felmutatása, az életmű elhelyezése a Nagy Hierarchiában, ami az egyetemes magyar művészetben évszázadok alatt megképződött. Szerintem Somogyi Győző festménye, grafikája nem „egy-egy imádság”. Ez lehet a művész vágya, elképzelése, nemes szándéka, titkos küldetése, ám a műnek evilági esztétikai mércével

mérve kell helytállnia. (S ez meg is történik, anélkül, hogy a művészt mentetve, ez elől a kihívás elől valamiféle transzcendens kitérőt kéne tenni.)

A szakralitás – véleményem szerint – nem cél, hanem következmény. Ez a (földi) műteremtés logikája. Abban egyetérthetünk, hogy Somogyi Győző célja a lerombolt vagy leromlott szakralitás helyreállítása, valamiféle rekonstrukció – többféle értelemben is. Az „örök titkot” pedig nem rejt: nyilvánosságra hozza, hogy minél többen lássák ezt a sajátos tanúságtételt.

Nagyon sokan emlékszünk arra az eufóriára, amely Somogyi Győző szitanyomatainak nyilvánosságra kerülését kísérte. Ahogy azonban a Cseh Tamás-Bereményi Géza daloknak sikerült az áttörés, Somogyi Győző grafikáinak ez csak mérsékeltebben, szűkebb körben adatott meg. Míg a dalokban ott bujkált valami édes-bús nosztalgia – ami még az aczéli kultúrpolitika számára is elfogadhatónak számított –, addig a Somogyi-grafikák kíméletlensége nem ment át, nem nyert legitimitációt a szocialista nyugatos nyitás fellazulásában. Sőt, ez az egyháznak sem tetszett igazán: Somogyi Győző korpuszainak, szentjeinek torzító, degradáló megjelenítése az édes-kés egyházi művészet alkotói és megrendelői számára is elfogadhatatlannak bizonyult. Elmer Istvánnak az *Új Ember*-ben megjelent, már hivatkozott cikke is érinti ezt a kérdést, amikor Somogyi Győzőt idézi: „művészet igazi csúcsai szétfeszítik a vallás kereteit. Templomi célra, erkölcsi okításra, pasztorizációs eszközként nem használhatóak.” A „kétkedő hit” – amelyről Szabó Ferenc S.J. írt oly sokat – szellemi templomában azonban megbecsült helye van ezeknek a műveknek.

Szintén érdekes vallomásokot olvashatunk a P. Szabó Ernő interjúban – amelyek Somogyi Győző felfogása szerint értelmezik a grafikák „kritikus” hangvételét –, „a grafika a maga tömörségével nem alacsonyabb rangú a legszínesebb festői világnál sem. Színesbe egyébként sem lehet politikai üzeneteket beledolgozni, itt minden a szépségnek van alárendelve...” A rajzról mondja: „Nem mondom, hogy magam eleve tudatosan küldözgettem annak idején ilyen üzeneteket... a grafikába bele lehet vinni kritikai mozzanatok, groteszk elemeket is”.

Amikor Somogyi Győző korai grafikáinak értelmezésébe fogunk, akkor nem árt ezeket sem figyelembe venni. Deheroizálás, dekonstrukció, folklorizmus – eddig nagyjából eddig az értelmezési tartományig jutottunk. A művész több fronton nyitott konfrontációt, ennek az elkötelezettségnek a jegyében, aminek legérzékenyebb pontja a szocializmus embereszményének (bálványainak) lerombolása volt. A munkás-világ totális deheroizáló ábrázolása. Emlékszünk még: a hetvenes években munkás-paraszt diktatúra állama voltunk, az államalkotó elem nem lehetett torz, groteszk, méltatlan, ő volt az „uralkodó osztály”, s a Somogyi nyomatokon ez a mítosz vált nevetségessé és ugyanakkor emberivé. Az új világ Kőműves Kelemenjei brutálisan leépülve, szinte közönyösen, csikkel a szájban hozzák meg áldozatukat, e kisszerű építkezésen. Leépíteni, destruálni a fennállót, gúnyba, nevetségbe fullasztani az általa fennköltté maszkírozottat, a patyomkin-lakótelepi díszletek mögé látni, s ennek népét hiteles miliőben ábrázolni: Somogyi grafikáinak komoly teljesítménye volt ez. Kereshetünk neki jobb terminológiát, de én részemről beérem a Supka Magdolna által kitalált „drámai groteszk” kifejezéssel. Ez a

dezillúziós szemlélet azonban nem állt meg itt, megkapta magáért a hamis folklorizációt (*Hollókö, Falu, Látomás Parasztsalád*), a reformkor hősi körképe (a kancsalító Petőfivel), a 48-as szolnoki vasútállomás, kaotikus, felszedett sínpárával, felborult mozdonyával, a II. Magyar hadsereg fronton tébláboló, tétova katonáival, az égő szívű Jézus az ünneplőbe öltözött, értetlen halászokkal. A kiállításon látható több száz szitanyomat, rajz komikus, fura lényei – akár a történelem kártyalapjai vagy „idézetek” egy történelmi Sorskönyvből – jelenés, jelzesszerűen mutatkoznak meg, részei egy végtelen Krónikának. Supka Magdolna a *Drámai groteszk* tanulmánykötetében olvasuk: „Úgy tűnik, hogy azok a művészek, akik éppen a drámai groteszk kifejezésben jutottak el a szuggesztív közlés szintjére, azzal a képességgel rendelkeznek, hogy szellemi-érzelmi élményeik, az adott valóságélménnyel szinte egyidejűleg – mesterségbeli, tehát speciális képzeleti beidegzettségük révén – vizuálisan megfogalmazódnak. Ami azt jelenti, hogy a látott és az egyidejűleg átélt esemény nem csupán a meglátott szituációban rögzítődik a művészen, hanem egy korábbi és magasabb szintetizáló rendszerezés révén, más rokon élményekkel társul, s máris képpé, kom-

pozícióvá formálódik”. Minél erősebben működik ez a vizuális képzelet, annál gyorsabban válik a naturából tudatosan komponált kép. Nos, elmondható, Somogyi Győző vizuális képzelte megalkotta a maga grandiózus, stilizált Világpanoptikumát. Van, akinek tetszik ez, van, akinek nem – ám annyi bizonyos, a szemlélő nehezen vonja ki magát hatása alól...

A festményeken ez a dezillúzió – ellentétébe fordul. Ugyancsak a már többször idézett P. Szabó-interjúban olvasható: „A színesbe (színes képekbe) egyébként sem lehet politikai üzeneteket belekódolni, itt minden a szépségnek van alárendelve”. És ezt a követelményt a művész következetesen érvényesíti. Somogyi Győző tojástemperával készült festményei nem szakadnak el teljesen a valóságtól, sőt, olykor fotónyomokat találunk képein, máskor kifejezetten lokalizálható helyszínek jelennek meg rajtuk. Azt mondhatjuk róluk, a valóság „égi másai”, idilli-édeni változatai. A tiszta, keveretlen, a kifejezés érdekében (önkéntesen) használt színek egyrészt tagadják a látványt, annak valóságos színösszefüggéseit, másrészt utalnak (vonatkoznak) is az élményt adó, inspiráló

empirikus tapasztalatokra. Mintha egy „megemelkedett” tárgyi világ, egy lebegő jelenés állna össze a szemlélő előtt. Nincs tobzódó szürrealitás, de egy-egy ponton a kompozíció, az elképzelés felülírja a fizikai törvényeket – angyalok jelennek meg az esztergomi Bazilika légtérében és Jézus „lángoló szíve” több képen is meghatározó képi elem. A földi és égi dimenzió – mintegy „óvatosan” – áthatja egymást. Ebben az óvatosságban én Somogyi Győző – több helyütt is érzékelhető – szépségét látom érvényesülni. Hogy is írta József Attila a *Nem emel föl* című versében? „...ne vakítsd meg a lelkemet, / néha engedd, hogy mennybe lásson.” Szóval, „néha”. Nem mindig, nem összevissza. Hisz’ a vakbuzgóság is épp oly veszélyes, mint a totális tagadás, elutasítás. Valóban, Isten által száműzött lények lennénk, akiknek nincs bocsánat? Nincs visszatérés? Somogyi Győző színes pompában úszó, harmóniát kísértő festményei újraidézése, „megelőlegezése” az elveszett Édennek, amely itt van, köztünk van, mint látomás, mint ígéret. S olykor néhány ecsetvonás elég, hogy alapvető felfedezéseket tegyünk!

Wehner Tibor

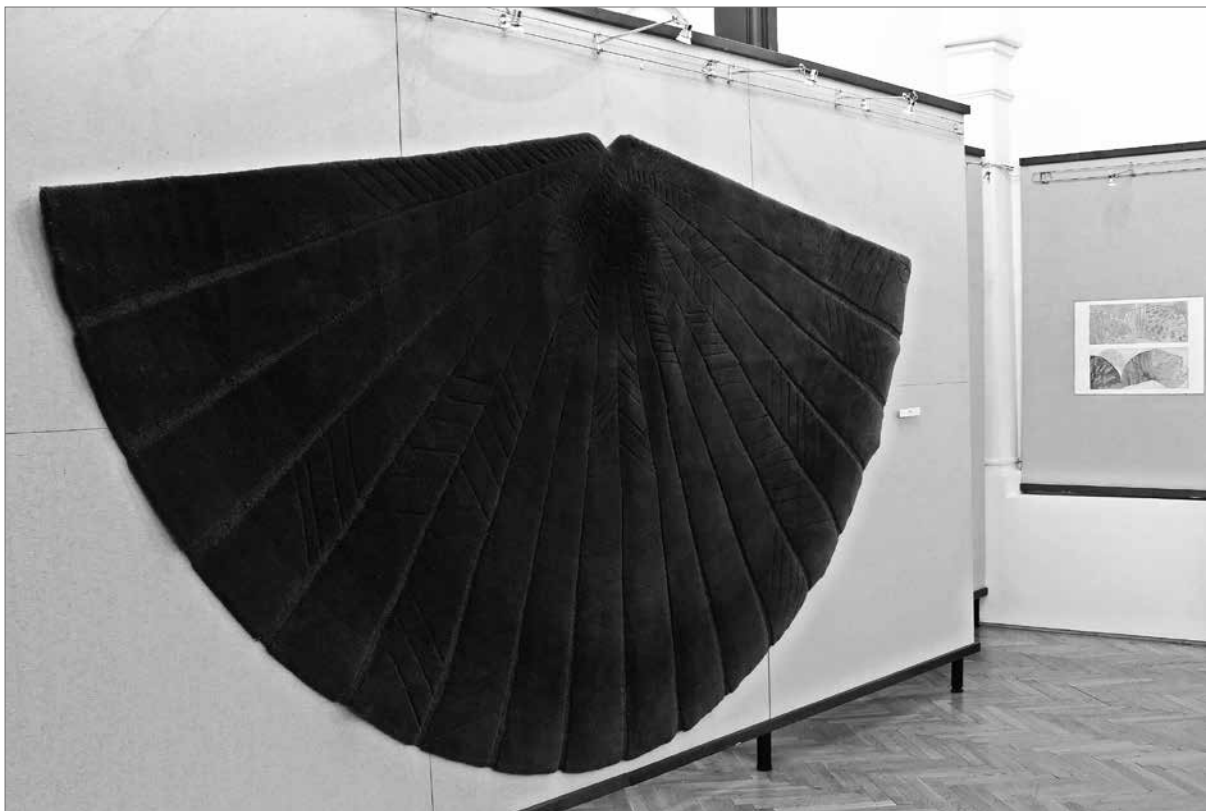
A TÉR ÉS A LÉLEK

**Gulyás Judit textiltervező munkái
a zalaegerszegi Városi
Kiállítóteremben**

A hangsúlyosan szőnyegtervező iparművész, pontosabb meghatározással *designer* első önálló zalaegerszegi fellépését bevezetendő indokolt a lexikális adatok megidézése. E művész a magunk mögött hagyott évszázad utolsó harmadában a budapesti Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában – és korántsem elhanyagolható tényező, hogy ott szobrász-tanulóként – kezdte meg felkészülését, majd a Magyar Iparművészeti Főiskola kézi szövő textil-szakán végezte tanulmányait, ahol később a mesterképzőt, és már az új évezredben a doktori iskolát is abszolválta. Nem mellőzhető mestereinek megnevezése, s az, hogy a későbbi munkásságára is kiható ösztönzéseket kapott Szilasi Annától és Pauli Annától. Tanulmányai és alkotómunkája mellett televíziós művészeti szerkesztőként és szabadiskolai művésztanárként is dolgozott, és számos művész társaság, művészeti egyesület – mint a szentendrei Péter-Pál Galéria és a Magyar Papírművészek Társasága – munkájába

is bekapcsolódott. A kilencvenes évektől textil- és papírmunkáival számos szakmai elismerést, iparművészeti és formatervezési díjat és ösztöndíjat elnyert, s nemcsak itthon, hanem rangos európai – párizsi és nápolyi – művészeti fórumokon is. Önálló kiállításait 1993 óta követhetjük nyomon: emlékezetes kollektívokkal lépett fel Budapest, Szentendre, valamint más vidéki városok kiállítótermeiben és galériáiban, s jelentkezett a hazai és nemzetközi textil-seregszemléken is, Milánótól Szombathelyig. E máris gazdagnak minősíthető pályakép nyomán Gulyás Judit munkásságának lexikális szakmai összegzése így hangzik:

Sokoldalú, különböző anyagokat megmunkáló, számos technikát alkalmazó, kutató és kísérletező szellemiségű művész, akinek munkásságában a textil- és papírművészetben kifejtett alkotói tevékenység a kiemelkedő jelentőségű. Textilművészként elsősor-

ban kézi szövött, autonóm szemléletet tükröztető, főként organikus és geometrikus motívumokat feldolgozó padlószőnyeget alkot, amelyek mindig az adott építészeti térrel és annak belsőépítészeti megoldásaival összehangoltak, de egyedi megoldásaikkal – a szabálytalan alakzattal, mintázatával, fakturális megoldásaival és dekoratív színvilágával – mindenkor a tér kitüntetett jelentőségű darabjai. 1998-ban részt vett az első magyar hand-tufting (kézi-tűzéses) szőnyeg-kivitelező műhely megalapításában, ahol azóta is zajlanak kivitelezői munkálatai, és ahol számos újítást alkalmazott. A hagyományos formák mellett spirál-, hullám- és legyező-alakzatot is megjelenít, és az általa elsőként alkalmazott ún. organikus kézi nyírással különleges plasztikus felületeket hoz létre, ami szabálytalan, de ismétlődő rendszerű struktúrákat idéz. Textilművészeti munkássága mellett az 1990-es évektől aktív papírművészeti tevékenységet is kifejt, egyedi készítésű papír-kompozíciókat, elsősorban papírdomborműveket alkot, amelyeknek jellegzetes vonása a tűszúrásokkal kialakított felület.

Ez a zalaegerszegi kiállítási együttes tizenhat esztendő munkáiból válogatott olyan alkotásokat

sorakoztat fel, amelyek a kézi-tűzéses technika alkalmazása révén, az e technikát alkalmazó művész mintegy másfél évtizede működő budapesti műhelyében születtek meg. A festett – gyakran házilag festett –, gyapjúszálakból csomózott-tűzött munkák egyedi kivitelűek és a speciális technikát kiaknázó eljárásból eredeztethetően különleges formai jellemzőkkel felruházottak, amely jellemzők messze túlmutatnak a külsődleges formai jegyeken. Gulyás Judit rendkívül tudatosan fordult a szőnyeg-műfaj megújítása felé: felismerte, hogy ezen a textilművészeti területen nem zajlottak le azok a megújító kezdeményezések és innovatív művészeti folyamatok, amelyek a nemzetközi és magyar textilművészet autonóm falitextil-ágazatát oly izgalmassá varázsolták a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben, s amelynek fontos jelensége volt a tértexil megjelenése és a kifejezés minden értelmében érvényes térhódítása. Gulyás Judit nemcsak az alkalmazott státusban, funkcionális szerepben megjelenő – de az adott keretek között maximálisan szabad –, mindig egy adott belső térben hangsúlyosan (vagy korábban kissé háttérbe szorítottan) otthonra lelő vagy helyét

kereső szőnyeg használati aspektusait, külső megjelenését, formai tulajdonságait vizsgálta, hanem analízise során visszalépett a legelemibb alkotórészig: a textilszálig, s e parányi elem új, művészi céljait szolgáló alkalmazási lehetőségeit kereste. Nem elhanyagolható technikai összetevő, hogy minden egyes csomóban 3-4, leginkább eltérő színű textilszál van, amely a színkeverés, a különböző árnyalatok, a kompozíció színvilága megteremtésének rejtett szférája. Az új, korszerű gépekkel, de végső soron kézi eljárással készülő szőnyeg-szövet lényegi meghatározója, hogy egy négyzetméteren 55 ezer csomó alkotja azt a textil-felületet, amely kellően sűrű és tömött, s amelyben lehetőség van a különböző nyírt domborműfelületek, mélyebben és magasabban futó, hol foltokat, hol vonalakat megtestesítő, változatos faktúra-jelenségek létrehozására is. A hagyományos szőnyeg mintázata és színessége, színkezelése mellett így Gulyás Judit munkáinál egy újabb alkotóelem is gazdagítja a hatásvilágot: és ez a szőnyeg plasztikája, dombormű-szerű megjelenése, amely a térhatása mellett egyszersmind a színeket és a motívumokat emeli ki, hangsúlyozza, viszonyrendszerét alakítja

ki. És mindezeket túl az első pillantásra felismerhető a Gulyás Judit által alkotott szőnyeget meghatározó, fontos jellemző: a hagyományos, mértanias jellegű négyzet- vagy a téglalap-alakzat zárt rendszerébe foglalt felület körvonalának felbontása és kiterjedése: a szabálytalan, amorf, íves lezárású, nagy kiterjedésű szőnyeg-mező alkalmazása. A kézi tűzéses technika korlátlanra bővíti a méretet is: hatalmas felületek tűzhető-csomózhatók olyan szőnyegekbe, amelyek már nemcsak a járófelületen, hanem a falakra fel-futva a belső tér minden dimenziójában, egységes, megtörtlen felületeket alkotva jelenhetnek meg.

A munka egy hajdani textilmanufaktúrát idéző munkarendben zajlik: a textilfestés, a fonalfeldolgozás, és a rendkívül munkaigényes szövés, a kézi tűzés fázisait kell meghatározott munkafolyamatok végrehajtása során végigkövetni ahhoz, hogy az 1:10 méretarányú, előzetesen megálmodott akvarelltervekből szőnyeg születhessen. Az egyedi tervezésű, egyedi kivitelezésű munkák iparszerű termelésének nemcsak a munkavégzés igényessége és összetettsége, hanem a nyersanyagok és a kivitel költséges volta is

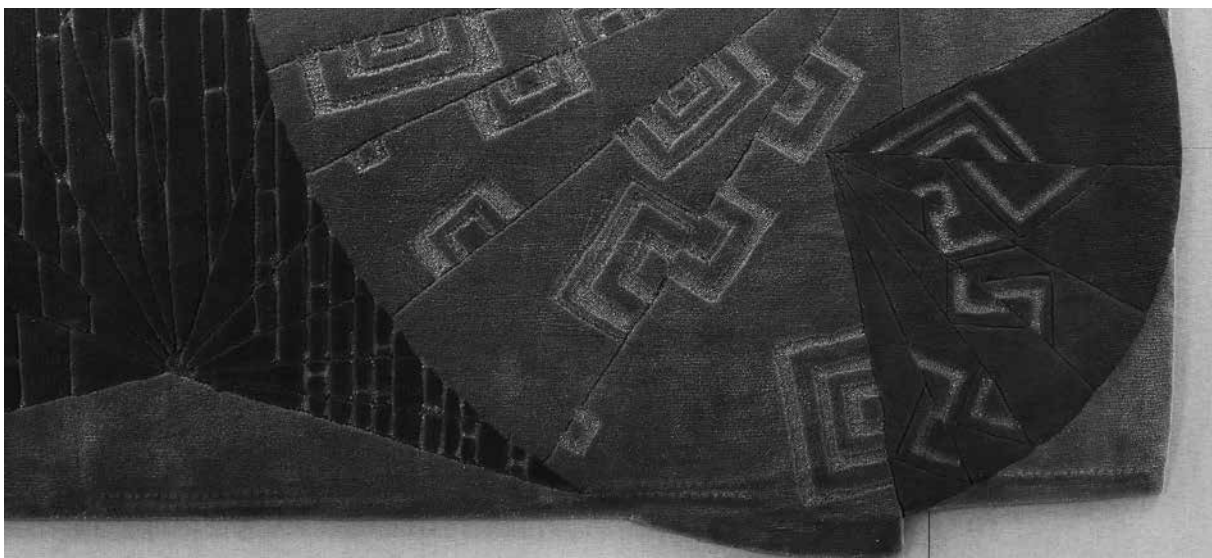
határokat szab: egy esztendőben mintegy 15-20 – mintegy 100 négyzetméternyi, vagyis egy nagyobb lakást beborító – szőnyeg készülhet el, amelyeket általában megrendelői igények, konkrét helyszínek inspirálnak – így kerültek Gulyás Judit-tervezte szőnyegek különböző bankok és kormányzati szervezetek székházaiba és irodáiba –, míg az autonóm, megrendelőtől és programjától független, önálló művészi elképzelések realizálására csak ritkábban kerülhet sor: e munkák potenciális köréről a vázlatok, az akvarelltervek megannyi változata tanúskodik.

A technika, a kivitel, a formai megvalósulás mellett talán a legfontosabb a mindezen feltételek által meghatározott vagy éltetett esztétikai jellemzők, a karakteresen önálló stilisztikai vonások. A Gulyás Judit műhelyében készült szőnyegek plaszticitásokban és színekben, puha anyagszerűségekből pompázó motívumai két, egymástól különálló világot idéznek: az organikus és a geometrikus, a szabad természeti ihletésűt és a fegyelmezett, mesterségesen megtervezettet. A virágok és a füvek, a rétek és a mezők aurája bomlik ki az egyikben, s a művész által megszelídített geometriának nevezett legyező-alakzatok, csigaformák, labirintus-útvonalak idéződnek meg a másikban. S mindez nemcsak egy-egy belső tér, egy otthon, vagy közösségi rendeltetésű épület-belső látványában, hanem annak atmoszférájában, átérzésében, esetenként tapintásában, a szőnyeggel való közvetlen vagy áttételekkel közvetített érint-

kezés bensőséges, bársonyosan puha érzeteket keltő hatásában is érvényesül.

Gulyás Judit professzionális, manufakturális szőnyegtervezővé vált textilművész katalógusának bevezetőjében olvasható a következő dilemma: „Nagyon fontos, hogy, hogy kinek és hová tervezek. Ahhoz hogy a pusztán 'tér'-ből 'hely' legyen, a 'ház'-ból pedig 'otthon', fel kell térképezni a leendő szőnyeg enteriőrben betöltendő szerepét. Mit szeretnék? Szétválasszon vagy összekössön? A bútor folytatásaként élje életét, vagy külön szigetet képezve kapjon fő- vagy mellékszerepet? Minden születendő szőnyeg új kihívás.” És e kihívás dilemmáira a katalógus lezárásaként megtalálja a választ is: „*A szőnyeg nem pusztán egy lélektelen tárgy. Egy lélektani átvitel, egy út a képzelet felé. Egyfajta lehetőség az építészet merevségének megtörésére, hogy légyságot adjunk a térnek és felszabadítsuk a lélek munkáját.*” Nos, habár most egy, a szőnyegeknek igazi otthont adó tér helyett egy tulajdonképpen véletlenszerűen megnyílt, időszakosan fennálló, tágas kiállító-térben jelennek meg Gulyás Judit különösségeiben játszó, egyediségekkel és textilművészeti újításokkal éltetett szőnyegei, légyságuk és lélek-szabadító hatásuk itt is, most is tökéletesen átélhető.

(Elhangzott 2014. november 18-án, a zalaegerszegi Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben, a tárlat megnyitóján.)

IMRE
PÉNTÉK

IMRE
PÉNTÉK

Péntek Imre

A világ archaikus perspektívából

Karner László jubileumi kiállítása a zalaegerszegi Városi Kiállítóteremben

Régi mániám annak hangoztatása, hogy az archaikus és a modern nincsenek távol egymástól. Legalábbis bizonyos irányzatokat tekintve. Az ősi, idolszerű ábrázolatok, jelekké, elemi közlésekké egyszerűsödött formációk, enigmatikus, szimbólum erejű képződmények megfestése jellemzi azt az áramlatot, amit Hegyi Lóránd az *individuális mitológiák* címen foglalt össze. A valóság átalakul a formalizált pszudó-történelem lenyomatává, poetizált szubjektív fragmentumok, leletek megidézésévé. Részletező naturalizmus helyett a távoli múltba mutató, tömbszerű, súlyos, zárt struktúrákat látunk. Szembe találkozva e mai „barlangrajzok – festmények” sűrített,

síkszerű ábrázolásával, bizonyos értelemben dekoratív sorozatával, az ismétlődő motívumokkal, amelyek akár kulcsai is lehetnek e talányos festői megnyilatkozásoknak, a nézői elbizonytalanítás is része a lélektani hatásmechanizmusnak. A tiszta, lefojtott, belülről izzó színek örvénylése, kavargása még hangsúlyosabbá teszi a felületet, amelynek monokrómiája mégsem unalmas, nem önisméltó, a hasonlóságok bizonyos változatokkal követik egymást, mint egy Cage zeneműben.

Nos, Karner László régóta e (jelentés)körben, stílusirányzatban keresi művészi kiteljesedését. Következetessége, makacssága tiszteletre méltó, eredmé-

Karner László:
Kitárulkozás I.
-2014

Karner László:
Kitárulkozás II.
-2014

nyei szakmai elismeréseket, díjakat hoztak számára; emlékezzünk csak a nyugat-dunántúli-burgenlandi EuArt kiállítások szigorú zsűrijére, amelyek Karnert egyetlen egyszer sem utasították el.

Jubileumi kiállításán az utóbbi évek termésének színe-javát vonultatta fel.

Festőnk számára rendkívül fontos a barázdás, rögs, szemcsés festékanyagokkal megdolgozott képmező, a sejtelmes (vonalas) szerkezeteket kirajzoló háttér. Első látásra nincsenek kitüntetett pontok, ám ha figyelmebben megnézzük a képet: a festői „erőtérnek” van koncentrátuma, fókusza. (Bár kétségtelen, ezek az átmenetek nem határozott, elmetszett, szigorúan elkülönített rétegek, részek, sokkal inkább „soft”, lágy, elasztikus átmenetek.) A mostani, áttekintő kollekción két irányra osztható. Az egyik az anyag „viselkedésének” lenyomata, vagy elvont jelképek „megérzékiesítése”, olykor építészeti fragmentumok megidézése. A másik valamiképpen emberi (személyes, pszichés) dimenziók kivetülése, olykor konkrét utalásokkal.

Sajátos minimalizmus ez, amelyből nem hiányoznak a lírai megközelítések, az elvonatkoztatáson „átvérző” személyes történetek. Egyik legerőteljesebb motívuma a „kapu”, amely ezen az összegző, teljességre törekvő tárlaton is megjelent. A *Kapu*,

mint elvonatkoztatott, itt-ott még épület-részletre emlékeztető elem, míg másutt mitikus jelkép, többnyire narancsszínben izzó, többszörösen zárt körvonalakkal behatárolt, szinte összeforrt, kinyithatatlan titokőrző, az abszolút bezártság emblémája.

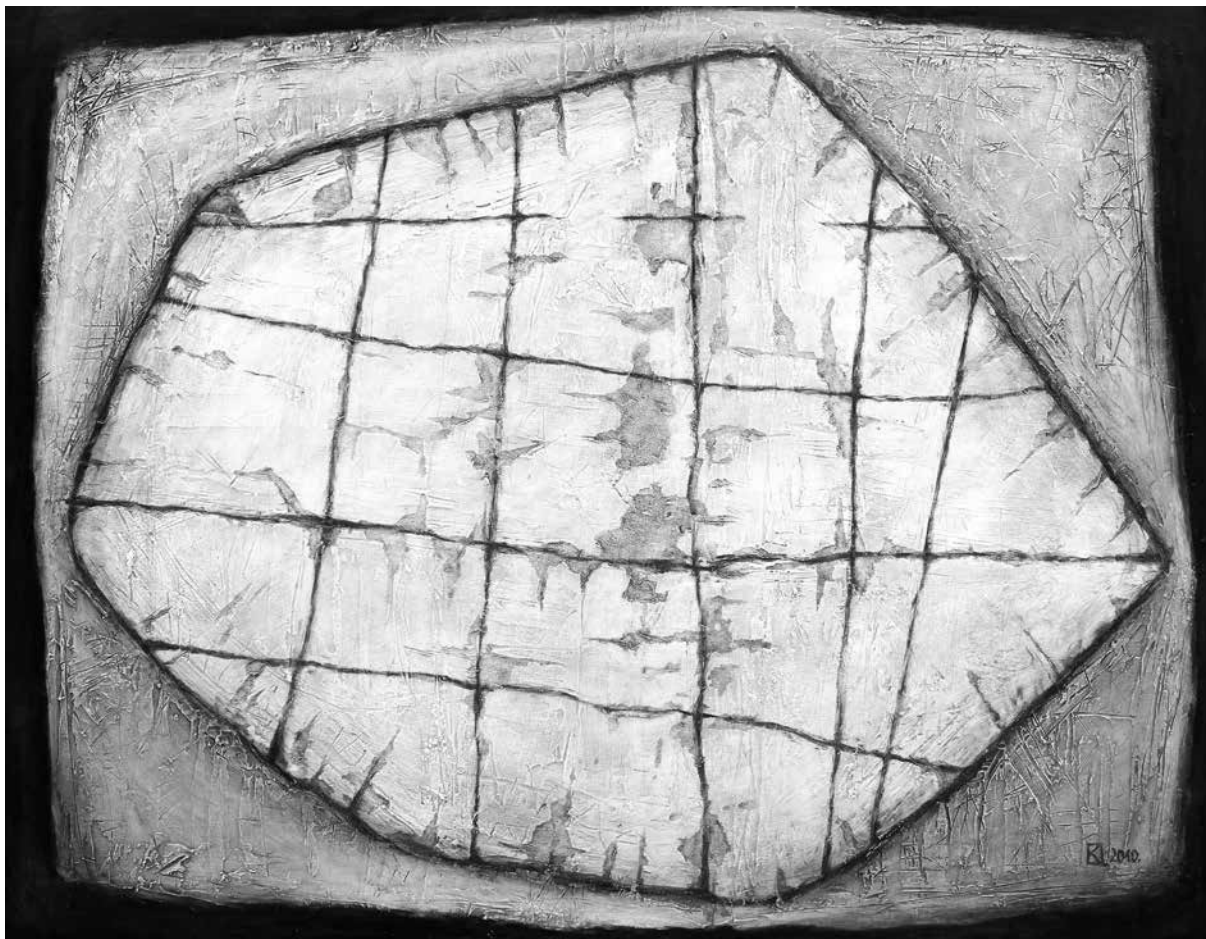
Kedveli az elvont fogalmak „megérzékiesítését”: számos képe készült ezzel a technikával, mint a *Hálózat*, a *Rétegek*, a *Motívum*; a *Pont* mintha egy analízis tekintet vizsgálati darabja lenne a tárgylemezen, mintha mikroszkóp alatt egy rejtett struktúra körvonala tűnne elő... Bár többségében nagy, mozdulatlan szerkezetek, alakzatok szerepelnek képein, benne is él a vágy a mozgásra, az erők játékára. A *Dinamika*, a *Lebegő* vagy a *Mozgásban* a tér áramaiban fürdő objektumok, a körülöttük eloszló, elrendező jelek a mozgás illúzióját keltik a szemlélőben. A *Vonzódás*-nak és a *Kitárulkozás*-nak van némi erotikus beütése, s mintegy e motívum kiteljesedéseként megjelenik a *Kapcsolat*, a *Behálózva*, az *Érintések*. Nagyon is emberi-érzelmi vonatkozások hatják át ezeket a jelszerű formációkat. A köznapiság „átértelmezése” ezen a szinten is megjelenik: feltűnik az *Ablak* (titokzatos írás-jelkkel telehintve), a *Ház* a primitív, gyermeki firkák (fekete) ábrája, az *Izzásban* a tűzhelyen lobogó gázláng eruptív csodáját idézi, a *Kisvárosi történet* pedig szinte narratív jelekkel, jelzé-

sekkel próbál egy epikai helyzetet, a férfi és női princípium félreérthetetlen utalásaival, rekonstruálni. A tér – a felület – olykor kitágul, mitikus dimenziók nyílnak meg a festő ecsetje nyomán. Megjelenik a *Méhkirálynő*, amely a méhkirajzás tömegeseményét láttatja, mint egy sárga „rovarépitményt”. S lesuhan a magasságból a *Kék angyal*, hogy megtegye a magáét (a maga csodáját). És az elmosódó, halványuló formáció – a kereszt – itt is a töviskoronás Krisztussal forr elválaszthatatlanul egybe.

Karner László – az a benyomásom – válaszúton van. S ezt több tárlata ismeretében állíthatom. Az érzéki és elvont ábrázolás között keresi a maga útját. Úgy tűnik, van benne vágy (és készletés), valamiféle narrativitásra (lásd: *Kisvárosi történet*), másfelől – a *Szerkezet* vagy a *Jelek* inkább erre utalnak – a ste-

ril, dehumanizált állapotok, absztrakt tér-mintázatok rögzítését tekinti feladatának. Ingadozása nem éppen termékeny állapot, gyakran amorf, kialakulatlan formációk lesznek erőfeszítéseinek – kétségtelen tehetségének – eredményei. Talán az *Álom* című képe jelentheti – a lehetséges harmadik utat. Ez a kép az álom gomolygását finom valőrökből összeálló, sfumatós színfelületekkel érzékelteti. Számára ez jelentheti a „kitörést” abból – az olykor már-már modoros, kiismerhető – képalkotásból, amely Karner stílusára, forrongásban lévő világára feltétlenül jellemző. Az archaikus perspektíva következetes érvényesítése elsősorban a formák terén sikerült, a színek, valőrök, átmenetek tekintetében azonban még van tennivalója, hogy a „mononton” felület izgalmas „felgazdagítását” elérje.

Karner László: Behálózva -2010

Fekete Vali

Csomók az időn

A Pécs Baranya Művészeinek Társasága Egyesület
kiállítása a pécsi Nick Art Galériában

Amikor jelen kiállítás elképzelése megfogalmazódott, Horváth M. Zoltánnal, a PBMTE elnökével, a kiállítás tematikájaként az időt választottuk; a kiállított műveket pedig úgy láttuk együtt, mint csomókat az idő fonalán, melyek a tér két vagy három dimenziójában leképeznek egy-egy zárójelbe tett időpillanatot, s mint ilyenek, maguk is jelet, útkezretet vagy kilométerkövet hagynak-e a végtelennek tetsző úton. Saját idejük s ekként a mi közös időnk egy-egy megragadott pillanatát. Innen a kiállítás címe: *Csomók az időn*.

Az időről való gondolkodásnak hosszú sora van a bölcséleti és az egzakt tudományokban egyaránt. Mindannyian érezzük, hogy változik, de megra-

gadni csak kétségbeesett kísérletekkel lehet. Már az is vita tárgya vagy inkább egy-egy világkép része, hogy lineárisan, mindig változóan halad előre, vagy hogy körkörösén, örökön-örökkön visszatér. S hogy e visszatérés az egyén szubjektív idejére és/vagy a társadalom és történelem változására korlátozódik-e?

A keresztény gondolkodás megalapozta azt az elképzelést, amely meghatározó az európai gondolkodás tekintetében, hogy az élet fogalma szorosan összefonódik az út fogalmával, melyen az idő linearitásában haladunk előre. Úgy 1600 évvel ezelőtt, Szent Ágoston *Vallomásaiban* (Aurelius Augustinus: *Vallomások* – Gondolat Kiadó, Budapest 1982. Fordította: Városi István) többször, számtalan vonatko-

zásban elmélkedik az időről. Többek között azt írja XI. könyvében:

XVII/22. „/.../ Tagadja-e valaki, hogy három idő van: jelen, múlt és jövő? Így tanultuk gyerekkorunkban és mi is ezt tanítjuk a gyerekeknek. Állítja-e valaki, hogy csupán jelen van, mert a másik kettő nem létezik? Vagy talán létezik, de valamiféle rejtekből surran elő az idő, mikor a jövő jelenné változik, és ismét rejtekbe bújlik, amikor múltba roskad a jelen? /.../„

XX/ 26. „/.../ Sajátosabban talán úgy mondanók, hogy három idő van: jelen a múlttól, jelen a jelenről és jelen jövőről. A lelkemben ugyanis ez a három valami ott van, de máshol meg nem találhatom. Emlékezésünk: jelen a múlttól. Szemléletünk: jelen a jelenről. Várakozásunk: jelen a jövőről. /.../”

XXI./ 27. „/.../ Hogyan mérjük azonban a jelen időt, ha kiterjedése nincsen? Olyankor mérjük, mikor továszall. Ha pedig elrepült, többé nem mérhetjük, mert nincs, amit mérjünk. Honnét, merre és hova száll tova, miközben méregetjük?

Honnét jönne, ha nem a jövőből? Merre szállana, ha nem a jelen útján? Hová menne, ha nem a múlt felé? Tehát abból, ami még nincsen, azon át, amelynek hiányzik tartama és abba, ami már nem is létezik. /.../”

XXVII./ 34. „És mégiscsak mérjük az időt. Nem a még nem létezőt. Nem is a már nem létezőt. Nem a kiterjedés nélkül valót. Nem azt, amelynek nincsen

határa. Nem a jövőt, a múlt, a jelen és a tovairamló időt méregetjük, de mégis mérjük az időt /.../”

36. „Benned mérem lelkem az időt. Ne szólj ellenem, vagyis ne viaskodj magaddal benyomásaid tömege nyomán. Mondom, benned mérem az időt. A múlt dolgok benyomást gyakorolnak reád és ez akkor is megmarad, ha tovaillantak ezek a dolgok: ezt mérem, mint jelen valamit. Nem a dolgokat, melyek továszallanak, hogy ez a benyomás világra jöhessen, hanem magát ezt a benyomást mérem, mikor az időt mérem. /.../”

Vagyis a lélek az, ami intuíciója útján képes megragadni az objektív, a tudományos idővel szemben a tartamot, vagyis a bergsoni a *durée*-t, amelyről a párizsi filozófia professor úgy 1550 év múltán, 1907-ben megjelent fő művében, *A teremtő fejlődésben (Évolution créatrice)* elmélkedik. Természetesen nem mondhatjuk, hogy a közties 1550 évben nem történt semmi az időről való tapasztalások és gondolkodások terén. Nyilván e két gondolkodó kiragadása önkényes részemről, de úgy érzem, hogy a platonista Ágoston és a korai pozitivistá-comtista Bergson, különböző forrásokból táplálkozó gondolatísága vezet el minket a jelen idő és a művészet kapcsolatának markáns megragadhatóságához.

Az intuíció ugyanis a 20. századi nemzetközi művészeti platform legmarkánsabb és egyik legjellemzőbb kifejezése lesz, amely Bergsonnál a megélt idő-valóság elemeivel való kapcsolatteremtést jelenti.

Mosonyi
Tamás
és Ernszt
András
munkája

Míg az intelligencia a mechanikus elemzés, a tudományos megfigyelés és az okszerűségek feltárásának lehetőségét adja, az intuíció maga a megértés. Az intuíció a múltbeli tapasztalatok prizmjája a jelenben, amely a jövőre vetíti képét. A bergsoni intuíció azonban korántsem felel meg az ihletett művész vagy a szent örült romantikus fogalmának. Az intuíció az intelligenciát kiegészítő többlet, amellyel megértjük a minket körül vevő világ elemeit, beemelve őket a saját időnkbe, és megértésünk tárgyává téve, kapcsolatot teremtünk velük.

Az absztrakt festészet nagyjai közül, kezdve Kandinszkijjal, Klee-vel, Mondriannal az absztrakt expresszionistáktól a surfaceistákon át napjainkig, számos kiemelkedő művészt említhetnénk, akiknek a művészetfilozófiája magára a műalkotás anyagára épül: ha a művész megérti és engedi főszereplővé válni az anyagot, a különféle anyagi minőségek együtt olyan metafizikai lényegyet alkotnak, amely az anyagon túlira utal – legyen az a természet metafizikus rendje, a tiszta realitás vagy a teremtő erő. Közülük az alkotási folyamat során sokan nagy szerepet tulajdonítottak a belső erőnek, intuíciónak, amelynek hatására, akár „véletlenszerűen”, az anyag ilyen vagy olyan formát ölt. „Kezem teljes egészében egy távolabbi világ eszköze. Amikor dolgozom, nem az agyam működik; valami egészen más” – írta Klee. (*Diaries of Paul Klee, 1898-1918*, ed. F. Klee. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1964. p.232.)

Amikor meghirdettük *Csomók az időn* című kiállításunkat, a közösen bemutatott szubjektív időél-

mények által kirajzolható jelenidő megragadására szerettünk volna kísérletet tenni, annak belátásával, hogy a *világba való belevettségben* – s ez akkor már egy heideggeri fogalom, amely épp a bergsonizmusból nőtte ki magát – a műalkotások maguk is, mint kis csomók a nagy idő végtelen kötelén, a mi arcunkat, a mi valóságunkat, a mi hamarosan ködbe vesző jelenünket láttatják. S ami az időből megragadható, azok az alkotások – legyenek tudományos felfedezések vagy művészeti produktumok – egy végtelen idő homokórájának porszemcséi, mert belőlük áll össze évezredek alatt, ami az emberi létből megragadható.

Ezért alkotónak, művésznek lenni nem hatalom, hanem szolgálat, mert ők adnak tartamot a mechanikusan múló időnek, megértve a létezőket összekapcsoló lényegiséget, legyen az metafizikus szellem vagy életerő.

Ők forgatják a szubjektív idő, a tartam kerekét.

A teremtés helyett a feltárás, az új összefüggésbe hozás, a szövevényes kapcsolatok mindig új és új átalakítása az alkotó feladata. Hogy megállásra készítse, már-már mechanikus létezésükbe veszve, a társadalom legkülönbözőbb rétegeit.

Az itt bemutatásra kerülő művek ilyen kis csomók, amelyek témája az idő absztrakt megformálása, a szubjektív időélmény az alkotás folyamatában. E művek képi eszközökkel láttatják a párhuzamosságokat, a kontinuitást az idő – szubjektív idők folyamatában; megjelenítik a találkozási pontokat a tér-idő horizontján; ábrázolják a megszakíttóságot, a töredezettséget; megjelenítik a mozgást, mint a múlt és jövő közötti folyamatos kontinuitást; ábrázolnak egyfajta ritmust; röviden: képi dimenzióba vetítik időhöz kapcsolódó fogalmainkat.

A korábbi hagyományoktól eltérően nem szalon kiállításra kerül tehát sor, hanem olyan műveket mutatunk be, amelyek egy adott problematika széles ívű megjelenítésére adnak lehetőséget.

Az alkotók: Bükkösi Kálmán; Csizy László; D. Szabó Márta; Erdős János; Ernszt András; H. Barakonyi Klára; Herczeg László; Horváth Dénes; Horváth M. Zoltán; Kiltau Kinga; Kuti László; Mosonyi Tamás; Ritecz Szilvia; Sax Gyöngyi; Somody Péter; Szabó Klarissza Médea.

(Elhangzott 2014. november 21-én
a pécsi Nick Art Galériában.)

Kostyál László

A nyolcvan esztendő Szekeres Emil köszöntése

Nagykanizsa városának kies miklósfai szögletében, saját maga gondozta, paradicsomi kertjének szélén álló takaros házában él és alkot csendes szavú, karakteres stílusú festőművészként, Szekeres Emil. Mozgása energikus, szelleme élénk, alig tűnik hihetőnek, hogy nemrég belépett a kilencedik X-be. Életmódja puritán és szigorú, délelőtti festőállványa mellett tölti, délutánjait kertjének szeretett növényei, gyümölcsfái közt, vagy kutyájával sétálgatva. Ecsetjeinek, ceruzáinak nem sok idejük van a pihenésre, mert a művészként ma is rengeteg mondanivalója van. Szelleme sokszor kezénél is gyorsabban jár: több képen is dolgozik egyszerre, hol egyiket, hol másikat – sokszor évek multával is talál javítanivalót – veszi elő, és folytatja a belső történet rögzítését. Elmélyülten dolgozik, minden apró részletre, színkontrasztra vagy –átmenetre gondot fordít. Igényessége nem engedi, hogy késznek tartsa a képet azelőtt, hogy minden a helyére kerül.

A művész eddigi életének éppen felét töltötte szülőhelyén, a „festők városában”, Kaposváron, ahonnan 1974-ben költözött Nagykanizsára. Akárcsak azt megelőzően, itt is rendszeres résztvevője a városi és a megyei tárlatoknak, de országos és nemzetközi kiállításoknak is, amelyeken művészetét jelentős díjakkal ismerték el. Csendes, visszahúzódó természete, szerénysége miatt talán kevesebbet, mint amennyit megérdemelt volna. A városközpontban lévő műteremlakást tizenhét éve a miklósfai idillel cserélte fel, ahol alkotó nyugalomát, belső békéjét semmi sem zavarja.

Éppen negyed évszázaddal ezelőtt, kezdő muzeológusként egyik első tanulmányomat Szekeres Emil festészetéről írtam, *Álom és valóság* címmel (*Zalai Gyűjtemény* 28.). Most emlékektől kísért meglepetéssel álltam szemben az ugyanezt

a címet viselő, de lényegesen későbbi Szekeres-festménnyel. Akárcsak annak idején, most is úgy vélem, hogy a két fogalom által meghatározott kettősség, mint szimultán jelenség a művész képeinek egyik leginkább releváns jellemzője. Sajátos, szürreális világ az övé. Háromdimenziós térre épülő, logikus univerzum, voltaképpen egy belső világegyetem, melynek alkotóelemei jelentős részben adekvátak a valós világunkat alkotókkal, valahogy mégis mások. Mások azért, mert maguk a képi motívumok a valós térértet keltő milió dacára sokszor mélység nélküliek, vagyis sík jelleggel bírnak, de mások a színezésük, vagy éppen a köztük lévő viszony- és arányrendszer miatt is. Formájuk – bár közel sem minden esetben – felismerhető ugyan, de jelentésük gyakran egészen más, mint amit megszoktunk. A madár, a kos, a fák, a virágok, az ember(szerű)alakok nem önmagukat jelentik, hanem a festő érzelmeit, nehezen verbalizálható, de mégis konkrét formá-

Szekeres
Emil:
Erdeőszélen,
olaj, farost,
79x109cm

Szekeres
Emil:
Erdőjáró,
olaj, vászon,
100x120 cm

kat öltő gondolatait, emócióit, amelyek ugyanakkor fantasztikus, máshol nem megtapasztalható motívumok mögé is rejtőzhetnek. Ez magyarázza Szekeres sajátos mikrokozmoszának a mindennapokban tapasztaltaktól gyökeresen eltérő törvényeit, működésének belső mozgatórugóit. Ilyenformán gyakorlatilag mindegy, hogy tájkép, esetleg (ritkán) zsáner vagy éppen csendélet, amit látunk, mert e műfajok csupán megnyilvánulási formái a valódi tartalomnak, a lényeg mélyebb interpretációs szinten érhető el.

E képi világ egyik legfontosabb jellemzője a két-, illetve háromdimenziós formák, valamint képszervezési logika párhuzamos megjelenése. A kompozíciók tere ugyan mélységgel is bír, a képi motívumok azonban csak ritkán mutatnak egyértelmű egymás mögöttséget. Többségüknek nincs is semmiféle plaszticitása, inkább síkszerű, és úgy

hat, mintha a tér előtt, egy láthatatlan, üveglap-szerű síkon mozogna, pontosabban lebegne. A befoglaló tér ennek köszönhetően sokszor inkább háttér, díszlet az ábrázolás történéseihez. A horizontvonal csak ritkán jelenik meg, az esetek nagyobb részében a képmélység titokzatos-sejtelmes párában oldódik fel. Néha azonban konkrétabbnak tűnik a helyszín: vízparton, a pusztában, vagy éppen az erdő mélyén, vagyis hangsúlyozottan a természetben játszódik a jelenet. Ugyanakkor általában a negyedik, idő dimenzió is jelen van, olyan szempontból mindenképpen, hogy a napszak, vagy az időjárás (leginkább a derűs ég) nyomatékot kap, kvázi az idő folyásának egy hangsúlyos mozzanatát örökítette meg a festő ecsetje. Ebben a vonatkozásban érdekes, hogy amíg a hold eléggé gyakran, a nap szinte csak kivételképpen tűnik fel az ábrázolásokon.

Szekeres Emil képi világának fontos jellemzője a zeneiség, a visszafogott, harmóniára épülő líraiság, valamint a derűs, de a tüzes tónusokat általában kerülő kolorit. Miután mindezzel egy szürreális világot jellemez, a drámaiság vizualizálásának megszokott eszköztára helyett ezekkel fejezi ki a tragikus vagy érzelmileg felfokozott tartalmakat is. Képes arra, hogy a rútat, az ijesztőt, a fájdalmat is lágy, harmonikus formák segítségével jelenítse meg. Ma már nem tudja elképzelni, hogy másképpen fessen, esetleg visszanyúljon valamelyik korábbi, komor színvilágú és hangulatú, vagy éppen realistább szemléletű ciklusának festői fogalmazásmódjához. Mostani képein ennek dacára sem érzünk olyan belső ellentmondást, amely néhány képén az érzelmileg felfokozott tartalom és az elegánsan visszafogott képi eszköztár között feszülhetne, bár kétségtelen, hogy koloritja olykor erőteljesebb, sötétebb a megszokottnál.

Néhány képi motívuma újra és újra feltűnik, ezeket a festő belső világának ugyan nem nevesíthető, de hangsúlyos szereplői közé sorolhatjuk. Közülük először talán a madarakat kell kiemelni. A madarak életnek és halálnak, álomnak és ébrenlétnek, örömmek és bánatnak, szabadságnak vagy szenvedésnek egyaránt jelképei lehetnek, vagyis szimbolikus tartalmuk közel sem ugyanaz. Nem konkrétan galambról, fecskéről vagy sólyomról van szó esetükben, hanem valamilyen absztrahált, leginkább talán gólyaszerű, minden esetben hosszú csőrű madárról, melynek biológiai besorolása indifferens. A madár, mint olyan így a festő emócióinak talán legáltalánosabb médiuma. Sziluettje a képek egy részén úgy tűnik fel, hogy nem is egyértelmű, madárral, vagy Szekeres valamely fikatív, virtuális motívumával állunk szemben (*Erdőszélen*, *Harmónia*). Előfordul, hogy két madár testéből nagyfogú, kitárt szájjal vicsorgó rém áll össze (*Erdőtűz*). Néha emberarcot ölt (*Keselyű*, *Erdőjáró*), amitől a narratívát konkrétabbnak érezzük. A festő képein olykor feltűnő arcok nem kidolgozottak, előfordul, hogy csak a szem formája határozott, mégis úgy tűnik, mintha mindig ugyanazt az arcot látnánk, egy középkorú, szakállas-bajuszos férfi arcát. Néha szarva is van,

teste pedig – ha van – madaré vagy emberé. A szarvas, ördögszerű figura régebben is gyakori szereplője volt Szekeres képeinek, mostanra talán a korábbinál elvontabbá vált, de továbbra is alapvetően negatív érzelmek kötődnek hozzá.

A különböző, fikatív vagy valószerű lények által hordozott, esetleg csak egy csupasz koponyán meredező szarvak vagy agancsok szintén visszatérő, fontos, de nem állandó jelképiséggel bíró motívumok (*Kihalt falvaink emlékére*, *Erdőszélen* stb.). Ördögi vonatkozásuk mellett nyilvánvaló maszkulin utalást is hordoznak, néha pedig kifejezetten dekoratív jelleggel bírnak. Voltaképpen a szarv ugyanúgy természeti, vagyis valóságos motívum egy szürreális mikrokozmoszban, mint a gyakran feltűnő fák vagy virágok. Ezek egyik része egészen valószerűnek hat, mások viszont csupán a természetes környezetre utaló, elvont képi jelek, melyek semmilyen konkrét jelleget nem mutatnak, sőt e kettősség egy képen belül is jelentkezhethet (*Séták a természetben*). A növények feltűnése – absztrakciójuk fokától függetlenül – az ábrázolt jelenetet határozottabban köti a tapasztalati világhoz, vagyis az álomszerű élményt a hétköznapiok realitásához. A képen látott belső táj lényegét tekintve adekvát a magunk körül látottal, így az ott játszódó, kódolt szimbólumokkal megfogalmazott jelenet is valós belső megtapasztalások leképezése.

A pszichikus és az empirikus világ elemeinek egymásra vetítése mesészerű jelleget eredményez, aminek lényege, hogy reálisnak érezzük, mégsem megtapasztalható, és hogy hangsúlyosan jelen van benne a jó és a rossz is. Szekeres Emil képei a saját belső történéseinek a képalkotási folyamaton átszűrt kivételései, amelyek nagy részében azonban nem túl nehéz önmagunkat is fel-, illetve megismerni. Nyolc évtized alkotói tapasztalatával és emberi bölcsességével sok olyan dolgot is képbe fogalmaz, aminek igazságát átérezzük, de szóban nem tudjuk elmondani. Kívánjuk, hogy gazdag művészi pályája sokáig folytatódjon, és további képek hosszú sorával szembesítsen minket – önmagunkkal.

Kabdebó Tamás

Lelkesedem Pomogátsért

Nádas tavon koros gácsér
Lelkesedem Pomogátsért

Ahogy korosodik a század, holott még csak az elején tartunk, úgy készülődnek legjobb barátaim a másvilágra. Elment Imre, elment Ákos, közelmúltban Karcsi is, nem beszélve Gézáról, és készülődöm magam is.

De te, Béla, itt maradj velem, velünk! Ameddig lehet. Mert nélküled olyan lenne ez a kacifántos, szekértáboros összevissza és mégis szívünkbe nőtt magyar irodalom, mint azokban az években, amikor Illyés Gyuszi bácsi eltávozott közülünk. Hát így kell ünnepelnem egy 80. születésnapot? Hát így, mert ki tudja, mennyi van még az évek tarsolyában. Részben magamról beszélek, három transzfúzió után.

Kórházi szaggyűjtés előtt jártam utoljára Pomogáts Béláéknál. Ott volt másod-unokatestvérem, Laci is, ki mint egy újdonsült Lázár, megtorpant a barlang előtt, megfordult és ismét életerős lett. Édesanyja, Dely Éva kedves, aranyos másod-nagynéném; hetven évvel ezelőtt botosvőfély voltam az esküvőjén. Nos, hát Éva lakása Béláék mellett volt, Éva elköltözött az örök hazába, Pomogáts Béla és Klári megvették fiától, Lacitól a lakást és most ott áll egy kapcsolt vendéglakás, sok ezer könyv és néhány festmény társaságában, barátokra várva. Béláék szíves emberek. Hogy én is aludhattam nem oly rég a kibővített lakás kényelmes ágyában, az már természetes. Hogy betermelhettem ismételten Klári tündökletes spárgalevesét – ami egyben magyaros-franciás, mint Pomogátsné csak már minden főztje –, ez az ő kultúrájára jellemző. Na és Bélára? Nekem van 8000 könyvem két lakásban. Bélának, becslésem szerint – és ehhez értek, mint nyugalmazott könyvtárigazgató –, egysített szállásán legalábbis tizenhatezer. Én írtam és szerkesztettem nyolcvanegynéhány könyvet, Béla bibliográfiájában 130-nál több szerepel. Én értek valamicskét a magyar, az olasz és az angol irodalomhoz,

Bélának nem lehet olyan hungarus kérdést föltenni, amire ne tudná a helyes feleletet. Én még el tudok mondani egy húszperces beszédet kívülről, Béla a 120 perccet is kivágja, mint a rezet. Bár természetünk csaknem egyforma, Isten Öccse, én fölnézek rá.

Egyszer fölmértem Julius Caesar hány mérföldet utazhatott életében és azt is, mennyit a csatamániákus Napóleon. De ők ketten kismiskák – igaz, korukban csak kocsin, lovon, harci szekéren és Szent Pál lován lehetett utazni, azaz csónakokban és vitorlás hajókban –, ám Béla, 80 évével már alaposan lehagyta őket. Néha rendesen vezetve, néha viharozva, mint a szélvész, autójával hányszor járta meg kies Transzilvániát, hogy ne is beszéljek vonatkozásairól, hajózásairól (ebből nem volt sok) és repülőútjairól. Több százezer kilométerekről szólnak. Amikor itt jártak nálam, Klárral, akkor úgy egyszeriben, négy nap alatt, kölcsönautóval becserkészték ezt a Hiberniát, amit én azért kárvallottam, mert több időt tölthettek volna velem Danubiusnak nevezett könyvesházamban. Dublin mentén. Béla egyike azoknak a keveseknek, akik Dunámban meglátták a század egyik alapvető regényét (álszerénységgel senki nem vádolhat), aminek főbb, bár értékben szerény díjaim egyharmadát köszönhetem, aki pozitívan bele tud kottyantani akadozó előadásaimba, akivel mindenkinél szívesebben társalgok, aki, ha nem lenne, biztos búskomorságba esnék.

Béla keveset beszél és ír magáról, annál többet rólunk és másokról. Ezirányban már lepipálta Jókai Mórt, Krúdy Gyulát és talán Balzacot és Lope de Vegát is. Talán ő a legtermékenyebb magyar író.

Száz mínusz húsz – neki eddig ennyit juttatott. Alpha és Omega – ki maga időtlen, olyan pályán futtatta Bélát – míg Ő egy helyben maradt –, hol egyik kezével megáldotta pályatársamat, a másikkal nem.

Irgalmas volt hozzá, néha, mint például 56 után, hargadott rá az Isten.

Volt és maradt író, szerkesztő, kitüntetett, internált, kihagyott, irodalmi főítész és kórházi ápoló.

Örvendjünk, mert hogy is mondta Karinthy(?): Szerencsénkre még él a méla Béla – és még sokáig éljen, mert ilyen termékeny ember nélkül szegényebb lenne a világ.

Péntek Imre

Köszöntő szavak a pannon végekről

(Pomogáts Béla 80. születésnapjára)

Október 22-én is jelen voltam az Írószövetség székházában rendezett ünnepségen és könyvbemutatón, amit a Széchenyi-díjas Pomogáts Béla irodalomtörténész tiszteletére rendezett a szövetség. Szép és meghitt pillanatoknak lehettem tanúja, Juhász Ferenc költői megnyilatkozásának a több évtizedes barátságról, Szörényi László, volt kollégája munkásságát méltató, iróniával átszótt, megbecsülő pályááttekintésének, Mórítz László köszöntőjének, aki a skandináviai magyar „Ághegy”-irodalom nevében köszöntötte az ünnepeltet. Majd szólt az író is. És ott, ezen az estén, az íróársak, barátok, tisztelők előtt elmesélte „beszervezésének” hiteles történetét. (Én az ő verzióját fogadom el.) Gondolom, válaszolni akart a róla keringő rágalmakra, gyanúsítgatásokra, és afféle nyilvános vallomásként szólt arról, hogy 59-ben miként kényszerítették arra, hogy írja alá a szervezési nyilatkozatot. Több dologgal zsarolták, fenyegették, ám amikor beteg szüleit akarták behozatni, megtört és aláírt...

Nos, úgy tudom nem került elő semmiféle terhelő „jelentés”, ám Pomogáts Béla jelentései – az egyetemes magyar irodalomról – számos kötetben megjelentek és olvashatók. És kollégáit, író-költő barátait sem „áztatta el”, de ki tudja hány levelet, fel-és leiratot fogalmazott nem csak az egyes írók, hanem az Írószövetség érdekében is. (Melynek, nem mellékesen, két, igen nehéz ciklusban elnökévé választotta a magyar irodalmárok közössége.)

Pomogáts Bélával Bécsben ismerkedtem meg, a nyolcvanas évek végén, egy Magyar Műhely-találkózón. Ismeretségünkől idővel barátság lett, s pályá-

mon többször is élveztem figyelmét – és mondhatom, az idősebb, bölcsőbb íróárs, kritikus szeretetét és megbecsülését. Amit igyekeztem viszonzni, de csak részben sikerült. Jó lenne ezt az adósságot még sokáig törleszteni...

Amikor 2003-ban – némi pályamódosítással – hazatértem, és a Pannon Tükör szerkesztője lettem, fehérvári kapcsolataink folytatásaként kiadtuk a Pannon Tükör Könyvek sorozatában tanulmánykötetét, *Tükör és minta* címmel. A regionalizmusról írottak számomra ma is irányadóak, meghatározóak. Meglepve láttam, milyen jól ismeri a muravidéki magyar irodalmat. Zágorec-Csuka Judit *Viharverten* című kötetének előszava nem egyszerű gesztus volt, igazi mély és alapos szakmai értékelés, valódi költővé-avatás. Nemcsak a műveket ismerte, az alkotókat is. (Októberben, a kolozsvári Helikonban megjelent interjúban mondata: „nemrégiben némi elégtétellel állapíthattam meg, hogy a Kárpát-medencében talán én ismerem a legtöbb magyar író személyesen”.) A lendvai „összmagyar” irodalmi rendezvényeknek nemcsak résztvevője, előadója, az Illyés Alapítványon keresztül támogatója volt. S örömmel vettük zalaegerszegi szerepléseit is a Deák Ferenc Megyei Könyvtárban, ahol mindig komoly érdeklődés fogadta előadásait. Az elmúlt tíz év alatt számos tanulmánya, kritikája jelent meg a Pannon Tükörben.

Személyes élményem volt a lendvai Bánffy Központ, az MNMI székházának avatásán elmondott beszéde. A címe: *A magyarok háza*. (A földél, amely alatt mindannyian elférünk, ha rajta múlik.) Ez lett volna annak a kötetnek a címe is, amit szándékoztunk kiadni születésnapja előtt tisztelegve. Ha siker-

rel járunk egynémely pályázatokon. Egyelőre ter-
vünk halasztást szenved... De nem adjuk fel, ennek
a kötetnek meg kell jelennie! Többek között azért,
mert rólunk szól, a pannóniai végek irodalmáról.

A magyar irodalom köztársasága címmel megjelent
kötete előszavában olvasható: „Hogy szeretem ezt a
munkát, azaz a magyar irodalom történetének ku-
tatását, gondozását, amelynek életemet szenteltem,
azt nemcsak irodalmunk nagy egyéniségeinek kö-

szönhetem, hanem a közösségi történetnek, a törté-
net néhány kiemelkedő eseményének is.”. Nyugod-
tan állítható, ennek a „közösségi történetnek” egyik
főszereplőjét, a magyar irodalom köztársaságának
meghatározó államfőjét úgy hívják: Pomogáts Béla.
Szívből köszöntjük 80. születésnapja alkalmából, s
nem szűnő munkálkodásához kívánunk jó egészsé-
get, szellemi autonómiája őrzéséhez pedig további,
meg nem alkuvó bátorságot!

Szekeres Emil: Séták a természetben, olaj, farost, 70x100 cm

Lapzártakor kaptuk a hírt, tavaly december 30-án elhunyt hűséges szerzőnk, a nagykanizsai irodalmi élet doyenje. 78 éves volt, a 79-et idén február 25-én töltötte volna be. A Zalai Írók Egyesületének alapító tagja, később – a névváltoztatás után – a Pannon Írók Társaságának megbecsült alkotója. Murakeresztúron született, gyermekkori élményei – magas lírai minőséggé transzponálva – utolsó köteteiben kaptak publicitást. És valóban: ismerte az „átjárót” az égi és földi szférák között, képes volt köznapi jelenségeket rövid, tömör, aforisztikus versekké formálni. Az utolsó tíz évben szívósan küzdött betegségeivel, akaraterejének köszönhetően mindig talpra állt, s az ünnepi könyvhétre – meglepetésként – előrukkolt újabb kötetével. A maga és olvasói számára személyes ünnepé varázsolva az országos eseményt. Köteteinek gondozásában és kiadásában szerkesztőségünk is részt vett, szakmai kapcsolatunk rég barátsággá érett. Ezért is érintett mélyen halálhíre. S tudom – szerkesztőként többször tárgyaltam vele erről –, vágyott arra, hogy egy gyűjteményes kötetben vagy válogatásban összegezze munkásságát, a hosszú évek lírai termését.

Aztán mindig elsodorta e tervet az aktuális könyv összeállításának megannyi gondja, a szöveg átfésülése, a ciklusok kialakítása, a cím megtalálása. Legutóbbi, súlyos betegsége ellenére még kijött az immár utolsó kötet, az *Égig érő valóság*. A bemutatón már nem vehetett részt.

„Fogyásnak indulnak szavaid” – panasolta egyhelyütt, a *Tükörmély* című kötetében. Szerencsére ezek a fogyatkozó szavak súlyosak, megrendítőek, bennünk hullámanak tovább. A szembesülés része a felismerés: „Haladék-időmet titkolja az Ég”. Reméltük, hogy a „haladék-idő”-ben még sok mű szép születik a vidéki poézis e rejtőzködő alkotójának tollából. Ám a haladék lejárt, reménykedésünknek véget vetett a súlyos dátum, amely kitette a pontot Szoliva János barátunk, pályatársunk életének végére.

A Pannon Tükör tavalyi 2. számában olvasható e verse:

Elvérzik

Támad a farkas-idő,
elvérik az út –
temet a névtelenség.

Mindent elkövetünk, hogy ne így legyen. Nevét, emlékét őrizzük, műveit megbecsüljük, s a régóta tervezett gyűjteményes kötet sem várhat sokáig magára. Ezzel az ígérettel búcsúzunk tőle.

Isten veled János, nyugodj békében!

A Pannon Írók Társasága, a Pannon Tükör Szerkesztősége

Szerzőinkről

Ahmetyev, Iván (1950; Moszkva) Költő, legutóbbi kötete: *semmi sem történik*. Szamokat, 2011.

Báger Gusztáv (1938; Budapest) Költő, legutóbbi kötete: *Mindent begombolsz*. Széphalom, 2011.

Benedek Katalin (1950; Budapest) Művészettörténész, legutóbbi kötete: *Élő magyarörmény művészet*. Erdélyi Örmény Gyökök Kulturális Egyesület, 2013.

Cséby Géza (1947; Keszthely) Költő, műfordító, művelődéstörténész. Legutóbbi kötete: *Vasárnapi koncert / Niedzielny koncert*. 2014.

Farkas Szilárd (1981; Kaposvár) Tanár, kritikus, írásai különböző lapokban jelentek, jelennek meg.

Fekete Vali (1965; Pécs) Esztéta, műkritikus.

Gángoly Attila (1968; Budapest) Író, szerkesztő, önálló kötete: *Lázár átka*. Irón, 2000.

Horváth Péter (1951; Szeged) Író, rendező. Legutóbbi kötete: *A képiró*. Noran Libro Kft, 2013.

Kostyál László (1962; Zalaegerszeg) Művészettörténész, számos kiállítás kurátora.

Lángi Péter (1942; Keszthely) Költő, kötete: *Késői invokáció*. Pannon Tükör Könyvek, 2010.

Madár János (1948; Budapest) Költő, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Hullong az idő*. Orpheusz, 2008.

Markó Béla (1951; Marosszentkirály) Költő, író, esszéista. Legutóbbi kötete: *Fűszál a sziklán*. Bookart, 2014.

Pál Péter (1998; Lendva) Középkorú diák, versmondó, *Digitális freskók* című verseskötete 2014-ben a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet kiadásában látott napvilágot.

Péntek Imre (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író. Legutóbbi kötete: *Hajtúkanyar*. Magyar Napló Kiadó, 2013.

Pomogáts Béla (1934; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: *A magyar irodalom köztársasága – Irodalomtörténeti tanulmányok*. Nap Kiadó Kft., 2014.

Sebestyén Péter (1967; Szigetszentmiklós) Költő, versei különböző folyóiratokban jelentek, jelennek meg.

Szeles Judit (1969; Strömstad – Svédország) Költő, író, versei, prózái különböző folyóiratokban jelentek, jelennek meg.

Szemes Péter (1979; Zalaegerszeg) Kritikus, esztéta. Legutóbbi kötete: *„Rendületlenül” – Írások a zalai-muravidéki irodalomról*. Pannon Tükör Könyvek, 2014.

Szigethy István (1943; Zalaegerszeg) Ügyvéd, esszéi, publicisztikai írásai különböző lapokban jelentek, jelennek meg. Kötete: *A négyszínű ember*. Új Mandátum, 2001.

Tömöry Péter (1943; Veszprém) Költő, író, rendező. Legutóbbi kötete: *Erdélyi anekdotika*. Pallas-Akadémia, 2006.

Tucsni András (1950; Zalaszentgrót) Dramaturg, rendező.

Turbuly Lilla (1965; Budapest) Költő, író, kritikus. Legutóbbi kötete: *Viszlát, kosársuli!* Móra, 2014.

Wehner Tibor (1948; Budapest) Költő, író, művészettörténész. Legutóbbi kötete: *Tapló – Kíméletlen művészeti napló (1996-2006)*. Enciklopédia Kiadó, 2013.

Zágorec-Csuka Judit (1967; Kapca) Költő, könyvtáros. Legutóbbi kötete: *Új horizontok*. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, 2013.

Gulyás Judit
munkája

Következő számaink tartalmából:

Tóth Imre, Bence Lajos, Csontos Márta, Kardos Ferenc, Búzás Huba, Cséby Géza versei; Sarusi Mihály, Molnár Krisztina Rita, Kilián László, Gülch Csaba, Vándor László prózája; Benedek Katalin, Geller Katalin, Kostyál László, Péntek Imre képzőművészeti írásai.